TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

BİYOPOLİTİKA İZDÜŞÜMÜNDE KÜRTAJ HAKKI VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

BÜŞRA ERDEM

ANKARA - 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

BİYOPOLİTİKA İZDÜŞÜMÜNDE KÜRTAJ HAKKI VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Büşra ERDEM

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Bülent ALGAN

ANKARA - 2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

BİYOPOLİTİKA İZDÜŞÜMÜNDE KÜRTAJ HAKKI VE TÜRKİYE'DEKİ YANSIMALARI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Bülent ALGAN

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
Prof. Dr. Türkân YALÇIN	.....
Doç. Dr. Bülent ALGAN	.....
Dr. Öğr. Üyesi Salim IŞIK	.....

Tez Savunması Tarihi: 18.01.2021

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Doç. Dr. Bülent ALGAN danışmanlığında hazırladığım "Biyopolitika İzdüşümünde Kürtaj Hakkı ve Türkiye'deki Yansımaları (Ankara 2021)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: ...../01/2021

Büşra ERDEM

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR VI

GİRİŞ 1

I. BÖLÜM 6

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: BİYOPOLİTİKA 6

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE 6

A. AYDINLANMA DÖNEMİNİN DÖNÜŞÜME ETKİSİ 6

1. Genel Olarak: Aydınlanma Alacakaranlığı 6

2. Modernite ve İlerleme Sloganı 8

3. Rasyonelliğin İkili Karakteri 12

B. POLİTİKA KAVRAMI 16

C. BİYOPOLİTİKA 18

II. KURAMSAL ÇERÇEVE 22

A. MİCHEL FOUCAULT 22

1. Biyoiktidar ve Bedenin Büyüsü 22

2. Odak Noktası Olarak Cinsellik 33

B. KAVRAM TEORİSYENLERİ VE FOUCAULT'YA GETİRDİKLERİ ELEŞTİRİLER 39

1. Giorgio Agamben 39

2. Michael Hardt ve Antonio Negri.....44

3. Hannah Arendt.....46

C. ANTİK ÇAĞDA BİYOPOLİTİKA YANSIMALARI 48

II. BÖLÜM..... 56

KÜRTAJ HAKKI..... 56

I. TARİHTE KÜRTAJ OLGUSU..... 56

A. GENEL OLARAK..... 56

B. SEMAVİ DİNLERDE KÜRTAJ..... 60

C. HAK TERAZİSİ: HAKKI SAVUNANLAR VE HAKKA KARŞI OLANLAR 62

II. KÜRTAJIN NORM OLARAK YER ALMASI 68

A. KÜRTAJIN BİR HAK OLARAK DOĞUŞU 68

B. ULUSLARARASI HUKUKTA KÜRTAJ HAKKI TARTIŞMALARI 75

1. Genel Olarak (19. ve 20. Yüzyıl).....75

2. Bir Milat Olarak Roe v. Wade Davası.....78

3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Hakka Yaklaşımı.....81

C. TÜRK HUKUKUNDA HAKKIN TANINMA SÜRECİ..... 84

1. Osmanlı'da Kadın Hareketine ve Kürtaj Yasağına Genel Bir Bakış..... 84

2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Kürtaj Hakkının Yolu.....87

III. BÖLÜM 96

NÜFUS POLİTİKALARI VE KÜRTAJ HAKKININ BİR KESİŞİM KÜMESİ .. 96

I. NÜFUS POLİTİKALARI 96

A. GENEL OLARAK..... 96

B. NÜFUS POLİTİKALARI 98

1. Yayılmacı Nüfus Politikası.....98

2. Kısıtlayıcı Nüfus Politikası..... 103

3. Öjenist Söyleme Dayalı Nüfus Politikası.....103

C. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM KURAMI 106

II. STRATEJİ NOKTASINDA TIP..... 106

A. GENEL OLARAK..... 106

B. TIBBİ DENETİM 111

III. ATAERKİL DENETİM ARACI OLARAK KÜRTAJ 114

A. BEDEN: BİR İKTİDAR ODAĞI 114

1. Doğurganlık ve Tıp Biliminde Erkek Egemenliği..... 114

2. Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı.....117

B. NÜFUS KISKACINDA AİLE POLİTİKALARI.....122

1. Ailenin Önemi.....122

2. Evliliğin Teşviki.....124

IV. PRONATALİST POLİTİKALARLA KÜRTAJ HAKKININ DANSI..... 127

A. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ..... 127

1. Dönemin Genel Özelliği.....127

2. Birinci Vazifen: Doğurmak.....132

B. 60'LI YILLAR VE SONRASI..... 135

1. Kalkınma Planları..... 135

2. Kürtajın Yasalarda Hak Olarak Yer Alması.....139

C. 21. YÜZYIL VE SONRASI..... 144

1. Genel Bir Bakış.....144

2. Alevlenen Tartışmalar.....147

3. Politika-Medya-Dil İlişkisi.....154

4. Demografik Fırsat Penceresi.....157

V. KÜRTAJ HAKKININ GÜNCEL ZEMİNİ..... 161

A. İKTİSADİ KAYGILAR VE ÜRETKEN BEDENLER..... 161

B. HAKKIN KULLANIMINDA YER ALAN SORUNLAR..... 163

1. Eşin Rızası ve Danışma Kurulu Engeli.....163

2. Kamu Hastaneleri Sorunu.....168

C. GÜVENLİ KÜRTAJA ERİŞİM HAKKI 170

1. Genel Olarak Hakkın Tanımı 170

2. Kürtaj Turizmi 173

D. ULUSLARARASI ALANDA GÜNCEL TARTIŞMALAR 174

1. Genel Olarak Hakkın Konumu 174

2. Kürtaj Hakkının Geleceği 178

SONUÇ 182

KAYNAKÇA 185

ÖZET 203

ABSTRACT 204

KISALTMALAR

AB **:** Avrupa Birliği

ABD **:** Amerika Birleşik Devletleri

AİHM **:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS **:** Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Akt. : Aktaran

AÜHFD **:** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

AÜSBED **:** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

AY **:** Anayasa

Bkz. **:** Bakınız

BM **:** Birleşmiş Milletler

C **:** Cilt

CEDAW **:** Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women

Çev. **:** Çeviren

Der. : Derleyen

DEÜHFD **:** Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ed. : Editör

Haz. : Hazırlayanlar

ICPD **:** International Conference on Populationand Development

İlef **:** İletişim Fakültesi

KASAUM **:** Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi

m. **:** Madde

S **:** Sayı

s. **:** Sayfa

SDÜ **:** Süleyman Demirel Üniversitesi

TCK : Türk Ceza Kanunu

v. : versus (-e karşı)

vb. : ve benzeri

vd. : ve devamı, ve diğerleri

Y. : Yıl

Yay. :Yayıncılık, yayınları, yayınevi

GİRİŞ

"*Pregnant? Don't want to be? Call Jane at 643-3844*" [1]

Amerika Birleşik Devletleri'nde Chicago'da 1960'ların sonunda, kürtajın yasak olması nedeniyle kadınlar tarafından "Kadın Özgürleşmesi Kürtaj Rehberlik Hizmeti" adlı bir servis kurularak, kürtaja erişmek isteyen kadınlara kürtaj ve danışmanlık hizmeti verilmesi amaçlanmıştır. Oluşumun ilk adımı, 19 yaşındaki bir kadının *kürtaj olmazsa intihar edeceğini* belirtmesi üzerine, arkadaşı Booth'un "merdiven altı" bir doktor bulmasıyla atılmıştır. Grup, ilk başta kendilerini ihbar etmeyecek, güvenilir doktorlarla birlikte hareket ederken, doktorlara erişimdeki pahalılık, onları kürtajı tıbben öğrenmeye sevk etmiştir. Söz konusu grup, sokaklarda afişler asarak kürtaj olmak isteyen; ancak yasalar sebebiyle hapsedilen kadınlara bir kurtuluş çağrısı olmuştur: onlarla iletişiminin kod adı "Jane"dir.

Söz konusu grup, yaklaşık 4 yıl boyunca yasalara aykırı olarak binlerce kadına kürtaj hizmeti sağlamış; eyalet polisleri, kendi eşlerinin de kürtaj hizmetinden yararlanması amacıyla grubun faaliyetlerini kimi zaman görmezden gelmiş; ancak Katolik iki kadının ihbarıyla üyeler yakalanarak faaliyetlerine son verilmiştir. Söz konusu grup, Amerika'da kürtajın yasallaşmasında bir milat olarak görülen *Roe v. Wade* kararından sonra dağılmıştır. "Jane" hareketinin 11-50 yaş aralığında 10.000 ila 12.000 kadının "ölmeden" kürtaj olmasına yardım ettiği tahmin edilmektedir.

---

[1] "***Jane'in Hikâyesi***", https://www.5harfliler.com/janein-hikayesi/ (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Polonya'da Anayasa Mahkemesinin 22.10.2020 tarihli kararıyla kürtajın sadece gebeliğin kadının hayatını tehlikeye atması, ensest ve tecavüz sonucu oluşan gebeliklerde istisnai olarak görülerek izin verilebilmesinin yolu açılmış, daha doğrusu kürtajın diğer tüm yolları, tek tek kapatılmıştır. Söz konusu karara karşı ülkede büyük protestolar yapılmış; karar, Katolik Kilisesi ve "yaşam taraftarları"[2] tarafından olumlu karşılanmıştır. Karar sonrasında, sivil toplum örgütlerinin desteğiyle "Sınır Tanımayan Kürtaj" adında bir projeyle kadınlar için bir *yardım hattı* kurulmuştur. Bu yardım hattıyla kürtaj yaptırmak isteyen Polonyalı kadınların, kürtaj hizmeti veren diğer ülkelere tabiri caizse kürtaj turizmi gerçekleştirmelerine yardım edilmesi hedeflenmiştir.[3]

Yukarıdaki iki farklı yüzyılda iki farklı ülkede çizilen tablo, ortak bir soruna işaret etmektedir: kürtajın devlet denetiminde sürekli değişen konumu. Kürtaj; hukuk, tıp, felsefe ve din teorilerinin kesişim kümesinde sürekli olarak tartışılan ve uzun süre daha tartışılacak bir konudur. Kürtajın, 20. yüzyılda yasalarda bir hak olarak yer alması sağlanırken 21. yüzyıldaki gelişmelerle ülkelerde yasaklanmaya doğru bir değişim gösterme tehlikesi, bize her defasında "Jane'in Hikâyesi"ni hatırlatmıştır. Söz konusu durum, tarihin bir tekerrürden ibaret olmasından öte kürtajın biyopolitik bir araç olarak devletler tarafından ele alınması olarak görülebilir.

---

[2] "*Yaşam taraftarları*" (pro-life), kürtaj karşıtlarını nitelendirmektedir. Bkz. Muhtar ÇOKAR, **Kürtaj**, Babil Yay., İstanbul 2008, s. 112.

[3] "***Yurt dışında kürtaj yaptırmak isteyenler için 'alo yardım hattı' kuruldu***", https://tr.euronews.com/2019/12/11/polonya-yurt-disinda-kurtaj-yaptirmak-isteyenler-icin-alo-yardim-hatti-kuruldu (Erişim Tarihi: 06.12.2020). https://www.dw.com/tr/polonyada-k%C3%BCrtaj-yasa%C4%9F%C4%B1-protesto-ediliyor/a-55377823 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

Moderniteyle beraber sağlığa dair meseleler, dinsel ritüellerden sıyrılarak rasyonel bir anlam kazanmış; ancak sonrasında biyopolitikayla farklılaşarak siyasal alana tekrar kazandırılmıştır. Beden ve nüfus üzerinde yürütülen politikaların anlaşılmasında önem arz eden ve yaşam odaklı olan *biyopolitika*; sağlık, hastalık, göç, doğurganlık vb. birçok yaşamsal süreçte kendini göstermektedir. Biyopolitikayla yaşamsal süreçler üzerindeki denetim, incelikli olarak işlenmiş; doğurma eylemi ve kürtaj da biyopolitikada hâliyle kendine yer bulmuştur.

Çalışmada, politikanın tarihsel dönüşümüyle biyopolitika kavramının ortaya çıkışına ve gelişimine değinilerek yansıma pratiklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Temel olarak nüfus-beden bağlamında kürtaj politikalarına odaklanıldığı için biyopolitika kavramının kuramsal temellerinden Michel Foucault'nun eserleri perspektifinde bahsedilmiştir. Çalışmanın ana hedeflerinden biri, biyopolitika kavramının kavramsal çerçevesini Foucault'nun eserlerine yer vermek suretiyle çizmek ve biyopolitika kavramını, referans kavram olarak kullanarak kürtaj hakkı üzerindeki biyopolitik araçların bir dönüşümünü izlemektir.

Kürtaj, bu çalışmada, *gebeliğin isteyerek ve bilerek sonlandırılması* anlamında kullanılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bireysel haklar söylemi ve liberal yasalarla beraber kürtajın yasallaşma süreci hız kazanmıştır. Her ne kadar kürtajın bir hak olarak gelişimi feminist talepler ve hak söylemi içinde incelense de söz konusu düzenlemeler, devletler açısından denetleme aygıtı olarak yerini almıştır. Kürtajın biyopolitika bağlamında devletler tarafından ne şekilde ve hangi saiklerle ele alındığını irdelemek gerekmektedir. Kürtaj hakkının zaman içerisindeki değişimine yer verilirken amaçlanan husus, kürtajın hangi şartlar altında ve nasıl biyopolitik bir mesele olduğudur. Bu çalışmada, kürtajın hak olarak yasalarda yer almasında ve kamuoyunda

etkin şekilde tartışılmasında devlet politikalarıyla bir paralellik içerip içermediği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Kürtaj hakkının pozitif hukuktaki yeri, tarihsel olarak Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren ele alınmış; hakkın kullanımında devlet politikalarının nüfus politikalarıyla çizgisi karşılaştırılmıştır, sınırlılık kapsamında coğrafi mekân olarak Türkiye belirlenmiştir. Kürtaj hakkı, somut uygulamalar, medya söylemleri, meclis çalışmaları ve uluslararası belgeler ışığında incelenmiştir. Çalışma kapsamı itibariyle kürtaja ilişkin genel mevzuata, Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ve Türk Ceza Kanunu'na ilişkin olarak genel bilgiler verilmekle yetinilerek çalışma konusu açısından sadece önem arz eden hususlara değinilmeye çalışılmıştır.

Kürtaj hakkı kavramının özellikle de tarihsel süreçte uğradığı değişikliklere ve hakkın dönüşümü göz önüne alındığında nüfus politikalarına da detaylı bir şekilde yer vermek gerekmiştir. Biyopolitikada nüfusun kolektif beden olarak kavranışı, nüfusla ilişkili kürtaj politikalarına sırt çevirmemeyi zorunlu kılmaktadır. Ancak çalışmada günümüzdeki kürtaj tartışmalarının ataerkil bakış açısıyla ve devlet eliyle gerçekleştiği gözetilmeye çalışılarak ilerlenmiş; hakka erişimde yaşanan problemlerde, kadın bedeninin nüfus politikası aracı olarak ve kürtajın da nüfus politikası bağlamında ele alınmasının ne derecede etkili olduğu anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmada iktidarların biyopolitik düzlemde kürtaj hakkına nasıl müdahale ettiği ve bunun araçları, dönemsel olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Kürtaj, Türkiye'de 1983 yılındaki değişiklikle bir hak olarak Kanun'da yerini almasından sonra 21. yüzyıl politikalarıyla tekraren tartışmaya açılmıştır. Kürtajın etik, psikolojik ve teolojik yönü taraflar için önemli olmasına rağmen bu çalışmada kürtajın iktidar pratiği olarak yer alması ve biyopolitik söylem aracı olarak kullanılmasına dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Ayrı bir çalışma konusu olduğu için kürtaja dair ahlakî tartışmalar, ceninin moral statüsüne dair etik tartışmalar ve yaşamın başlangıcına dair tartışmalar çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır. Söz konusu çalışmada izlenen metodoloji tanımlayıcı yöntem olup literatürde konuya ilişkin kaynaklardan yararlanılarak sistematik bir plan çerçevesinde anlatım gerçekleşmiştir. Uluslararası alanda ise hakkın ne aşamada olduğu hususunda genel bir eğilim ortaya koymakla yetinilmiş, hukuki bağlamda karşılaştırmalı bir yaklaşım mevcut olmamıştır. Son olarak ataerkil sistemin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hakkın kullanımındaki etkisine ve biyopolitika düzlemindeki söylemlerde nasıl yer aldığına yer verilerek, eleştirel bir bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE: BİYOPOLİTİKA

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. AYDINLANMA DÖNEMİNİN DÖNÜŞÜME ETKİSİ

1. Genel Olarak: Aydınlanma Alacakaranlığı

Aydınlanma, skolastik düşüncenin yerle bir edildiğine inanılan Reform, Rönesans ve nihayetinde Fransız Devrimi gibi art arda süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan, *akıl çağı* olarak adlandırılan, aklın merkezî yer edindiği bir zaman dilimidir. Aydınlanma, sadece bir dönemi belirtmekten öte eski düzene karşı var olan, modern toplumun oluşmasında kendi dinamiklerini taşıyan, ilerleme düşüncesini içkin bir harekettir. Aydınlanma'nın sosyolojik ve ekonomik birçok sonucu olmakla birlikte, bu sonuçlardan en önemlisi olarak görülen modernliğin kökenini oluşturduğu düşüncesi, kendi içinde birçok tartışmayı barındırır. Kimi düşünürler ilerleme vaadi ve aklın mutlakiyetçiliğinin bir ideadan ibaret olduğunu, modernizmin kendi içkinlikleriyle karşı olduğu durumlar arasında çatışmalar kümesi oluşturduğunu savunurken, kimi düşünürler tarafından da Aydınlanma'nın seküler yapısı işaret edilerek kendi içinde tek olduğuna, insanın özne olarak yer edinmesinde ve aklın merkezîleşmesinde büyük role sahip olduğuna ilişkin yorumlar yapılmaktadır.[4]

[4] Ahmet ÇİĞDEM, **Aydınlanma Düşüncesi**, İletişim Yay., İstanbul 1997, s. 13-20.

Aydınlanmanın tarihsel sürecinde yer alan Orta Çağ'ın dönemsel özelliklerinden ve feodal devlet yapılanmasından; bu konuların çalışmanın odak noktalarından olmaması nedeniyle ve hacmini genişletmemek maksadıyla bahsedilmeyecektir. Ancak dönemden ana hatlarıyla söz etmek gerekirse, siyasal yapının dönüşümü, ekonomik ve sosyal dönüşümlerle beraber gerçekleşmiştir. [5] Feodal devletten merkezî devlet anlayışına doğru iktidar yapılanmasının evrilmesinden, bu evrilme sürecinde feodal örgütlenme biçiminin çöküşü, merkezîleşme eğilimiyle mutlak monarşilerin kurulması ve kurumsallaşma süreciyle bahsedilebilir.[6] Söz konusu iktidarın merkezîleşmesinin kısa bir zamanda gerçekleştiği tahayyülü ise hatalı bir yorum olur; çünkü merkezî devletlerin ortaya çıkışı, yüzyıllar içinde gerçekleşen bir değişim olarak tarihte yerini almıştır. Kapitalizm-modern devlet sarmalında feodal yapının yerini mutlakiyetçi devletlere bırakması bir anda olmamıştır. İktidarın yapılanması, uzun bir sürecin parçasıdır. Merkezî iktidar, gelişen bürokrasiyi hem etki alanını hem de gelirlerini artırma yolunda çare olarak görmüştür. İktidarın etkinliğini artırıcı bir öğesi olarak bürokrasinin kullanımı siyaset sahnesinde yerini almış ve toplumsal yaşamı düzenleyen yasama ve yargı faaliyetleri artış göstermiş; toplum üzerinde kurulan otorite, devlet aygıtlarıyla topluma incelikle sirayet etmiştir. Aynı zamanda artan nüfusla birlikte tarım çemberi dışında yer alan toplum için üretim etkinliğini artırmak gerekmiş ve bunu, kapitalizmin üretim biçimleri ve araçları sağlamıştır.[7]

---

[5] Ayrıntılı bilgi için bkz. Leo HUBERMAN, **Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla** (Çev. Murat BELGE), İletişim Yay., İstanbul 2014.

[6] Modern devletin yapısı için bkz. Gianfranco POGGİ, **Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği** (Çev. Aysun BABACAN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2016, s. 27-35.

[7] Berke ÖZENÇ, **Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi**, İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 119-123.

Aydınlanma dönemi ve devamında, modern devletin oluşumunda, birçok etken ileri sürülse de kapitalizmin modern devletle eş zamanlılık içinde kendini gösterdiği yadsınamaz bir gerçekliktir; ancak tek gerçeklik değildir. "*Modernlik, kapitalizm ile birlikte gelişmiştir*";[8] modernleşmeyi bir sonuç olarak görmekten çok kavramların karşılıklılık içinde incelenmesi gerekmektedir. Ticaret ağlarının gelişmesiyle kapitalizm gelişmiş ve modernleşmenin toplum açısından sonuçları daha görünür kılınmıştır. Bu beraberlik, geri dönülemez şekilde bireyin kendisiyle birlikte gözetleme aygıtlarını da değiştirmiştir.[9] Ancak bu çalışmada modern devletle kapitalizm paralelliğinden öte ilerleme düşüncesi ve modern devlet aracı olarak rasyonalitenin yeri ve aklın kullanımına birincil olarak yer verilecektir.

2. Modernite ve İlerleme Sloganı

Aydınlanmanın modern devlete ait dinamikleri ve ilerleme düşüncesi, modernliğin tartışılmasında ve açıklanmasında önem taşıyan konular olmuştur. Modernite kavramı incelenirken kavramın tarihsel süreç olarak objektif yanı ve bir idea

[8] Mehmet Tevfik ÖZCAN, **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, Tekin Yay., İstanbul 2018, s. 3.

[9] ÖZCAN, s. 3; "*Kapitalizm ve modern devlet belli bir etkileşim ve eşzamanlılık ile gelişirken, bu birlikteliğin varlık koşulu, siyasi iktidarın meşru şiddet tekeline sahip olması ve iktisadi hâkim sınıftan görece özerkleşmesiydi. Siyasi iktidar etkinleşme çabası içinde gittikçe rasyonelleşirken, kapitalist üretim ilişkileri yaygınlaşmakta ve siyasi iktidarın gücünün kaynağını oluşturan-iktisadi alanı organize etme kabiliyetiyle burjuvazi bu süreçte önemli bir rol oynamaktaydı. Bu sürecin bir diğer boyutu, başta iktisadi ilişkilerin dâhil olduğu ve devlet aygıtının müdahale yetkisinin rasyonel yasalar aracılığıyla kısıtlandığı bir özel alan kavramının gelişimiydi. Hukuk devleti, bu zemin üzerinde ortaya çıktı*." ÖZENÇ, s. 177.

olarak sübjektif yanının ele alınması, kavramın tümüyle anlaşılması açısından kimi görüş açısından oldukça önem taşımaktadır.[10]

"*'Modernlik', on yedinci yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder.*"[11] Modernite, aydınlanmanın getirisi olan geleneksel düşünceye karşı olma, aklın öncülüğü ve rasyonalite denklemleriyle oluşturulan bir akımdır. [12] *Bauman*, modernitenin gelişimini ve yükselişini, katı (ilk) ve sıvı (son) olarak ikiye ayırarak moderniteye ilişkin tezini temellendirmiştir. Yazara göre, modernite, katı aşamasında Orta Çağ'ın geride kalan yapısal artıklarına karşı bir tepki olarak kendi özünü oluşturup bu mirasa karşı yeni bir başlangıç ümidini özünde taşımıştır. [13] Modern toplum, geleneksel toplumdan her ne kadar kati çizgilerle ayrık olarak değerlendirilse ve geçmişe bir tepki olduğu düşünülse de geleneksel ve modern toplum arasında bir süreklilik ilişkisi olduğu göz ardı edilemez. Ancak modern toplumda yaşanan dönüşümlerin küresel düzeyde bir etkileşim yaratması, sonuçlar doğurması ve etkilerinin bireylere kadar indirgenmesi, sadece modernliğe özgü bir olgudur.[14]

---

[10] Ahmet ÇİĞDEM, **Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas**, İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 13.

[11] Anthony GIDDENS, **Modernliğin Sonuçları** (Çev. Ersin KUŞDİL), Ayrıntı Yay., İstanbul 2014, s. 9.

[12] Zygmunt BAUMAN, **Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik** (Çev. F. Doruk ERGUN), Say Yay., İstanbul 2014, s. 41.

[13] BAUMAN, Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, s. 39-41.

[14] GIDDENS, s. 12.

Modern devlet oluşumunda feodal devlet yapısının merkezîleşmesi, şiddet kullanımının tekelleşmesi, kendine özgü araçların kullanılması önemli bir yer tutar ve bürokrasi, modern devletin yapı taşlarından birini oluşturur.[15] Özellikle bu dönemde, toplumun disiplin altına alınmasında ve gözetim araçlarının oluşumunda bürokrasinin gelişimi etkili olmuştur. Bürokrasi, birey-birey, birey-devlet ve devleti oluşturan kurumlar arasındaki ilişkilerin devlet için şeffaf hâle gelmesinde ve dolaylı bir gözlem yaratılmasında mühimdir.[16] Söz konusu şeffaf yapı da devlet politikaları için çoğu zaman yol gösterici bir husus olmuştur. *Giddens*'a göre modernliğin kuramsal boyutlarında kapitalizm, endüstriyalizm, gözetim aygıtları ve şiddet araçlarının kontrolü başat bir rol alır.[17]

Modernizmin temel özellikleri *bilimcilik* yani bilimin büyük gücüne ve önceliğine duyulan inanç, *hümanizma*, *ilerlemecilik* olarak sayılabilir.[18] İlerleme, aydınlanmada öncül bir kavram olarak görülmekle birlikte, her çağda, farklı koşullar ve bağıtlar için *daha iyiye gitmek* olarak anlaşılan bir kavramdır. İlerleme, her ne kadar Aydınlanma Dönemi'ne ait bir kavram olarak görülse de Antik Çağ'dan beri tartışılan; fakat teknik ve bilimsellikten ayrık anlamlar taşıyan bir kavram olmuştur. Antik Çağ'da ilerleme fikrine bakıldığında, birçok eserde bu düşüncenin yansımasının bulunduğu, ilk

[15] Christopher PIERSON, **Modern Devlet** (Çev. Dilek HATTATOĞLU), Çiviyazıları Yay., İstanbul 2000, s. 88.

[16] Fuat ERCAN, **Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik**, Bağlam Yay., İstanbul 2012, s. 37. Bürokrasi kavramı hakkında bkz. POGGİ, Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği, s. 42-44.

[17] Modernliğin kuramsal boyutları hakkında bkz. GIDDENS, s. 59-67.

[18] Bkz. Fatmagül BERKTAY, **Politikanın Çağrısı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011, s. 145-148.

dönemlerde ticarette ve dolayısıyla ekonomik durumda ilerleme anlamının baskın olduğu; ancak bu alanlarda ilerleme fikrinden daha sonra, toplumda da sosyo-kültürel bir ilerleme olarak anlaşılabileceği fikrinin görüldüğü çeşitli eserler aracılığıyla aktarılmıştır. [19] Fakat aydınlanmaya ve modern devlet sloganına ait olan *ilerleme düşüncesi*, yalın olarak ekonomik ilerlemeden öte, teknolojik ve akılcılıkla bütünsel bir ilerleme içinde doğaya hâkimiyet düşünülmelidir.

İlerleme kavramının nasıl ortaya çıktığı ve Aydınlanma Dönemi'ne hasredildiği hususu, kavramın terminolojik incelenmesi yanında tarihsel bir bütünlük için de önem arz etmektedir. İlerleme, her ne kadar ülkenin sloganı olsa da özellikle Fransa'da dil hareketinde 18. yüzyılın ilk çeyreğinden önce aydın çevresinde ve eserlerinde sık kullanılan bir kavram değildir.[20] İlerleme düşüncesi oluşurken dahi ilerleyiş-ilerleme-büyüme-gelişme ifadelerinden önce *mükemmellik ve mükemmelleşme* ifadeleri kitaplarda yerini bulmuş olup bir görüşe göre, Kant'ın 16. yüzyıldan beri etkin şekilde kullanması sonucunda kavramın slogan olarak benimsenmesi gerçekleşmiştir. [21] Aydınlanmanın esas çocuğu olarak gösterilen ilerleme düşüncesinin, kavramın kullanım döngüsüne bakıldığında aydınlanmanın doğuşuyla doğrudan ortaya çıkmadığı, mükemmeliyetçilik düşüncesinin ilerlemeye içkin olmasının da etkisi göz önünde bulundurularak dönem başında mükemmellik gibi daha iddialı söylemlerde görüldüğü anlaşılmaktadır.

---

[19] Ayrıntılı bilgi için bkz. Reinhart KOSELLECK, **İlerleme** (Çev. Mustafa ÖZDEMİR), Dost Kitabevi Yay., Ankara 2007, s. 23-36.

[20] KOSELLECK, s. 55.

[21] KOSELLECK, s. 62-64.

Aydınlanmanın oluştuğu dönemin şartları, Orta Çağ'ın toplumsal ve ekonomik yapısı, insanın özne olarak toplumda nasıl bir yer edindiği düşünüldüğünde aydınlanmanın biricik nesnesi olan aklın, toplumun dönüşümünde ve gelişiminde ilerlemeci bir yer edindiği yadsınamaz. Ancak günümüzde tartışılan noktanın, bu ilerleme vaadinin ve akılcılığın sınırlarının nerede bittiği, aydınlanmanın yapısal taşlarının aydınlanmanın önünde nasıl bir duvar oluşturduğu, kaynağı olarak tanımlanan modernizmin insan için neler getirdiği, insanlara uygar bir hayatın verilip verilmediği olduğu söylenebilir.

3. Rasyonelliğin İkili Karakteri

Aydınlanmanın nesnesi ve aynı zamanda öznesi olan akıl, bireyin modernleşme sürecinde yer almasını sağlayan önemli bir araçtır. Çünkü birey, modernleşme sürecinin bir parçası olmaktan öte bu projenin baş mimarı olarak görülmekten geri durmamıştır.[22] Modernitenin akıl dolayımında rasyonaliteyle olan ilişkisi önem taşır. Rasyonaliteyle modernitenin karşılıklılık esasında olduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte, bunlardan hangisinin diğerinin sonucu olduğu hususundaysa tartışmalar mevcuttur.[23]

Modernlik denildiğinde akla ilk gelen olumlu bir imge olsa da akılda uyanan imgeyle modernliğin sonuçlarının ters orantılı şekilde ilerlediğinin kabulü mümkündür; [24] en azından buna ilişkin birçok pratik mevcuttur. Günümüzde

[22] ERCAN, s. 31.

[23] ÇİĞDEM, Bir İmkân Olarak Modernite, s. 13.

[24] Charles TAYLOR, **Modernliğin Sıkıntıları** (Çev. Uğur CANBİLEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2017, s. 9.

aydınlanmanın ve modernliğin anlamları, yapıları ve sonuçları tartışılırken bu çalışmada söz konusu pratiklerin bir kısmı irdelenmeye çalışılacaktır.

Modernliğin iki yönlü bir olgu oluşu, modern teori kuramlarında sık sık ele alınan bir konu olmuş; hatta modernliğin kendi araçları olan *bireycilik, araçsal akıl ve özgürlük*, sonrasında kendisinin kaygı kaynakları olarak gösterilmiştir.[25] 20. yüzyıl tarihine bakıldığında akla ilk gelen büyük tarihsel olaylar Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Yahudi Soykırımı, Ruanda Katliamı, nükleer savaşlar gibi şiddet unsurlarıdır. Görüldüğü üzere 20. yüzyıl, insanlık için özellikle insanların güvenliği ve kendini geliştirme olanağı için yaratacağı fırsatlar yerine bir savaş yüzyılı olmuştur. Aydınlanma öncesi mutlakiyetçi yapının devrilmesi yerine evrilmesine olanak sağlanmıştır.[26] Aydınlanma düşüncesinde aklın araçsal işlevi ön plana çıkarılsa da aydınlanmanın toplumdaki bu pratiklerine bakıldığında, sonuçlarını inceleyen kimi düşünürler aklın araçsallığına getirdikleri eleştirilerde "*aklın mit olarak kalıp gelenekselleşeceğini*" ifade etmişlerdir.[27] Bu evrilme, sadece şiddet unsurlarını bünyesinde barındırmakla kalmamış, ilerlemenin anlamını yitirmesiyle geçmişin mirası geride bırakılamamış ve sonuçta bu arzular, sadece bir hayalden ibaret kalmıştır.

Modern devletin yükselişindeki vaatler, yerini eleştirilere ve akıllarda kalan soru işaretlerine bırakmıştır. Bunun bu şekilde sonuçlanması bazı yazarlara göre modernitenin oluşumu ve modern devletin kuruluşunun yapay bir oluşum olmasından

[25] TAYLOR, s. 9-18.

[26] GIDDENS, s. 16.

[27] ÇİĞDEM, Bir İmkân Olarak Modernite, s. 61.

kaynaklanmaktadır. [28] Aklın ve rasyonalitenin yükselişiyle bilim ve teknolojinin, devletlerin araçları olarak yer alması da bunun yapay bir gösterge olduğunu destekleyici niteliktedir.[29] En nihayetinde yaşanan olaylar da bilim ve teknolojinin tek çözüm yolu olmadığını açıklar.[30] Modernliğin ve rasyonalitenin bu sonuçları karşısında tamamen bu tartışmaları yersiz bulan ve bu tartışmaların bilimin ve teknolojinin faydacılığının önüne geçemeyeceğini savunan önemli bir kesim de mevcuttur.[31]

---

[28] "*Öncelikle çağdaş devlet, kendiliğinden büyüyerek gelişmiş bir yapı olmaktan çok, yapay olarak oluşturulmuş bir yapıdır. Bilinçli olarak inşa edilmiş bir çerçevedir (...) Bir başka deyişle, çağdaş devlet Tanrı'nın ulusun kendi Geist'ının ya da bilinmeyen tarihsel güçlerin bir armağanı olarak verilmemiştir,; 'yapma' bir gerçekliktir*." Gianfranco POGGİ, **Çağdaş Devletin Gelişimi Sosyolojik Bir Yaklaşım**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 2011, s. 98.

[29] "*Birinci Dünya Savaşı moderniteye yönelik bir tehditti demiştik; Nazi Almanyası ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi kıyımı ise bu tehdidin ne denli yıkıcı ve dehşet verici olduğunu ortaya koyuyordu. Max Weber, rasyonalite peşinde koşmanın, 'baskının demir kafesi'nde son bulacağını öne sürmüştü. Nazizm, işte bu 'demir kafes'in en çarpıcı örneğiydi. Yahudi kıyımı, ırksal saflık adına soğukkanlı bir rasyonellikle yapılmıştı. Hitler'in çılgın ve soğuk mantığına uymayanların, en modern teknolojiyle ve rasyonel biçimde yok edilmesi!"* BERKTAY, Politikanın Çağrısı, s. 149.

[30] "*Ve son olarak, 'bilim ve teknoloji uzun vadede bütün sorunlarımızı çözebilir' demek, büyücülüğe inanmaktan da beterdir; çünkü bu görüş günümüz bilim ve teknolojisinin yıkıcılığını, toplumsal yıkıcılığını bilerek görmezden gelir. Bu açıdan da, mesele bilim ve teknolojiyi sorunlarımızı çözmek için kullanıp kullanmadığımız değildir -zaten kullanmak zorundayız- asıl sorun, bilim ve teknolojinin günümüzde kâr maksimizasyonunun kendi kendisini sonsuzlaştıran gereksinimleri tarafından sınırlanmış ve bu dar çerçeve içinde belirlenmiş olan yönünü köklü bir biçimde değiştirmeyi başarıp başaramayacağımızdır*." Istvan MESZAROS, **Toplumsal Denetimin Zorunluluğu** (Çev. Mustafa KÜPÜŞOĞLU), Ayraç Yay., Ankara 1996, s. 19.

[31] TAYLOR, s. 18.

Modern devletin ortaya çıkışındaki tarihsel dinamiklerde Avrupa'nın öncülüğünün, diğer birçok alanda da uygarlık kıstaslarının belirlenmesinde rol oynamasında etkili olduğu söylenebilir. Aydınlanma sonrası yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerde başat gösterilebilecek Sanayi Devrimi, bilim ve teknolojinin uygarlığın biricik anahtarı olmasında sürecin başını tutan gelişmelerdendir. Böylece uygar ülkelerin yapılanması ve sınıflandırılmasına bakıldığında yönetim şekilleri, jeopolitik konumu vb. öğeler bir yana bilim ve teknoloji, bir ülkenin uygar ülkeler arasında yer alıp almamasının tek ölçütü hâline gelmiştir.[32] *İlerleme* sloganı çatısı altındaki devlet politikalarıyla modern devletlerin öncüsü olarak görülen devletlerin, sömürgeleri üzerinde etkin bir politika uygulandığı görülebilir. İlerleme düşüncesi ve uygarlık hedefi, sadece ülkenin iç yapılanmasında etkili olan ve temel alındığı söylenen bir husus olmayıp devletlerin sömürge devletlerine uygarlık götürdüğü düşüncesinin de temelini ve söylemini oluşturmuştur.[33]

Önemle belirtmek gerekir ki eleştirilen rasyonalitenin krizini, rasyonelliğin sonu/yok oluşu olarak düşünmemek gerekir. Burada vurgulanmak istenen husus aydınlanma sürecinde beklenenle olanın ayrımının farkına varmak ve bunun neden-

[32] Michael ADAS, **İnsanın Ölçüsü Olarak Makine: Batılı Hakimiyet İdeolojileri** (Çev. Ahmet DEMİRHAN), İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 158, 159.

[33] ADAS, s. 220; "*Modern 'güçlü, mantıklı devlet', bir 'gerçek varlık devleti', 'toplumun üstünde durup, hiziplerin çıkarlarından bağımsız olan' devlet hayali, toplumsal düzenin belirleyici etkeni ya da ayakta kalması için gerekli önkoşul olmakta hak iddia edebilen bir devletti. Önceleri Tanrı'nın işgal ettiği ancak sonra terk ettiği bu konum üzerinde hak iddia eden devlet, hizip çekişmeleri, devrimler, karar vermekten aciz güçler ve yönetilmeyi pek de istemeyen toplumların gerçekliği içerisinde çözülüyor ve buharlaşıyor gibiydi*." BAUMAN, Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, s. 148.

sonucunu tartışma bağlamında ortaya koyabilmektir; çünkü ütopik bir biçimde bunun istenmesi, ilerleme bir yana toplumdaki yıkımı da göz ardı etmek anlamına gelir.

B. POLİTİKA KAVRAMI

Günümüzde *politika* denildiğinde siyasi grupların-kişilerin kendine özgü çıkarları için faal olan eylemleri ve düşünceleri akla gelse de politika sözcüğünün tanımı ve etimolojik kökenine bakıldığında, bu düşünceyi kapsayan ve tüm yurttaşları kucaklayan bir kavram olduğu açıktır.[34]

"*Politika nedir?*" sorusu sorulduğunda, buna ilişkin cevapların genel olarak karamsar-distopik yorum olarak *çatışma, iktidarın ele geçirilmesi* ve ütopik-olması gereken yorum olarak *insanların ortak iyiliğini gerçekleştirme* şeklinde; iki başlıkta toplandığı söylenmiştir.[35] Çeşitli düşünürler bu iki görüş etrafında birleşirken aslında söz konusu iki cevap, kavramın kendi içinde barındırdığı bir içkinliktir. "*Politika nedir*" sorusunu cevaplarken politikanın Janus gibi olduğunu ve iki tarafı olmaksızın politika

[34] "*Politika sözcüğü de Yunanca politika'dan gelir ve polis'e -kent-devleti/site- ve polites'e -kamusal yurttaş-a ait işlere işaret eder. Romalılar Yunan siyasal düşünürlerinin yapıtlarını Latinceye çevirirken politik alanı belirtmek için res publica'da -kamusal şeyler- karar kıldılar. Benzer biçimde genelde res publica ile aynı anlama gelen İngilizce commonwealth (eski ingilizcede common weal/ortak refah) sözcüğü de kamusal iyiye gönderme yapar.*" BERKTAY, Politikanın Çağrısı, s. 37, 38. Siyaset ile politika sözcüğü her ne kadar birbiri yerine kullanılsa da *siyaset* etimolojik olarak *at eğitimi* anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcük olup; *politika* sözcüğü, Antik Yunan'daki polis kent devletlerinden gelen ve *devlet işleri* anlamını taşıyan bir sözcüktür. Bkz. Ahmet Taner KIŞLALI, **Siyaset Bilimi**, İmge Kitabevi Yay., İstanbul 2008, s. 17.

[35] Bkz. Münci KAPANİ, **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yay., Ankara 2011, s. 17-22.

kavramına ulaşılamayacağı söylenebilir. Çünkü devletin idari alandaki karar verme yetkisi, kavramın dar alanını oluştururken karşıt çıkarların yer aldığı alanlardaki çözüme ulaşma yetisi, politikanın geniş alanını oluşturmaktadır.[36].

Devletin olduğu her yerde politikanın olduğu ve tanımlanmasının iktidar kavramından geçtiği yadsınamaz bir gerçektir. Politikanın işlevi de bu iktidarın toplumda nasıl dağıtılacağı ve iş birliği içinde nasıl kullanılacağının yöntemlerini belirlemektir. Politikanın nihai amacı, genel olarak çıkar çatışması olarak düşünülse de bu amacın, bir silahlı çatışma ve kaos ortamı yaratma isteği içerdiği düşünülmemeli; yasal sınırlar içinde, hak ve istekleri savunma ve mücadele isteği olarak görülmelidir.[37] Kavramın çeşitli tanımları göz önüne alındığında ortak nokta olarak politikanın, insan yaşamının var olduğu her yerde olduğu ve olacağını söylemek mümkündür.

Politika, sadece insanların yaşayışlarını etkileyen soyut bir olgu olmayıp aynı zamanda evrensellik ve süreklilik niteliklerini haiz olduğu için birçok faktör tarafından da etkiye açıktır.[38] Politika kavramı ekonomik politika, sosyal politika gibi politikanın etki alan çeşitliliğini kapsayıcıdır ve politika alanlarının dinamikleri kendi yapısal özelliklerine göre farklılık arz etmektedir. Örnek vermek gerekirse, toplumların ekonomi politikaları savaş, kriz vb. küresel olaylara göre şekil alabilmektedir. Tarihsel sürece bakıldığında özellikle Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerde yaşanan çeşitli yıkımlar ekonomik pratiklerin dinamiklerini değiştirmişlerdir. Bu süreçlerde gelişme ekonomisi ve diğer disiplinler önem kazanmış, özellikle az

[36] KAPANİ, s. 17-22.

[37] Ali ÖZTEKİN, **Siyaset Bilimine Giriş**, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007, s. 3.

[38] KAPANİ, s. 19-22.

gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda yürütülecek ekonomik faaliyetlere yoğunlaşma gerçekleşmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda kalkınma politikaları önem kazanmış ve bu kalkınma dinamiklerini etkinleştirme yolunda birçok politika geliştirilmiştir.[39]

Başka bir örnek de demografik, doğal ve ekonomik etkenlerin siyasal politikaya etki etmesidir. Siyaset tarihine bakıldığında ilk olarak doğal ve ekonomik etkenler daha ön plandayken sonrasında, demografik etkiler nüfus artışıyla önem kazanmıştır. Nüfus artışında ilk akla gelen değişiklikler, yönetilenlerle yöneticilerin arasındaki iletişim bağlarının zayıflaması ve bürokrasi ağının genişlemesi olup her etki-tepki gibi bu sorunun da çözümü politika yöntemlerinin şekil değiştirmesiyle gerçekleşmiştir.[40]

C. BİYOPOLİTİKA

Bir kavramın irdelenmesinde etimolojik kökenine uzanan yolculuğuna bakıldığında, kavramın hangi anlamlarda kullanıldığı, nasıl farklılaştığı, hangi yönde deneyimlendiği görülebilir. Politika kavramı da Antik Yunan'dan itibaren farklı düzeylerde ve alanlarda, çeşitli teorisyenlerin kuramlarında değişime açık bir şekilde yer almış ve farklı formlara bürünmüştür. Bu bölümde tanımlamalarına yer verilmeye çalışılacak olan biyopolitika kavramı da geleneksel anlayışın dışında yer alarak birçok yeni kavramla beraber politikanın yolculuğunda yeni bir durak olmuştur.

Biyopolitika sözcüğünün günümüzde soykırımdan gen ıslahına, savaş tekniklerinden toplumsal cinsiyet tartışmalarına kadar birçok alanda yer aldığı; kullanım

[39] Gelişme yazını hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERCAN, s. 81-124.

[40] KIŞLALI, s. 60-62.

alanlarının çeşitliliği ve 21. yüzyıldaki yeri göz önüne alındığında, kavramın gerçek anlamına odaklanmanın bir zorunluluk olduğu açıktır. Kavramın son zamanlarda birçok olayda ve konuda yerli yersiz olarak kullanıldığı aşikârdır; ancak bu kullanım yoğunluğuyla doğru orantılı olarak çeşitli sosyal çalışmaların varlığından söz etmek pek mümkün değildir.

Biyopolitika denildiğinde akla ilk gelen düşünür, kavramın geliştirilmesinde büyük katkısı olan *Michel Foucault* olmakla birlikte bu husus, biyopolitikanın sadece modern devletle ortaya çıkan bir kavram olduğu anlamına gelmemektedir. Foucault'nun adının ön planda olmasıysa kendi özgün çalışmalarıyla felsefede ve sosyal teoride etkili bir şekilde yer almasından kaynaklanır.

Biyopolitika, etimolojik olarak incelendiğinde *hayatla (Yunanca:bios) uğraşan politika* anlamına gelir. [41] Kökenine bakıldığında kavramın, kavramı oluşturan sözcüklerden yola çıkarak birden fazla anlam içerdiği düşünülebilir. *Lemke*, biyopolitikayı tanımlama çabalarının, kavramın anlamını kavramakta yetersiz olduğunu ve etimolojik olarak kavramı oluşturan sözcükler (hayat ve politika) arasında sıkışıp kaldığını, toplumsal ve politik olaylarla biyolojik etmenlerin nasıl bir etkileşiminin olduğunun tartışılması gerektiğini ve anlaşılmasının önem taşıdığını ileri sürerek eleştirisini ortaya koyar. Yazara göre, söz konusu kavramın tarihsel ve diğer disiplinlerle diyalog hâlinde bir kavrayışla tartışılması gerekir ve bu tarz bir yorumun Michel Foucault tarafından ilk kez ele alındığını söyler. Foucault öncesi ağırlık kazanan

[41] Thomas LEMKE, **Biyopolitika** (Çev. Utku ÖZMAKAS), İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 16; *"(...) yaşam ve yaşam mekanizmalarını açık hesaplar alanına sokan ve bilgi-iktidarını insan yaşamının dönüşümünün bir faaline dönüştüren olaydan da biyo-politika diye söz etmek gerekir."* Michel FOUCAULT, **Cinselliğin Tarihi** (Çev. Hülya Uğur TANRIÖVER), Ayrıntı Yay., İstanbul 2015, s. 102.

düşünceleriyse iki başlık altında toplar: politikanın temeli olarak hayatı konumlandıranlar ve politikanın nesnesi olarak hayatı konumlandıranlar.[42]

Her ne kadar biyopolitika kavramı denildiğinde akla ilk gelen Michel Foucault olsa da kavramı ilk kullanan düşünür Foucault değildir. Biyopolitika kavramını ilk kimin kullandığına yönelik tartışmalar olsa da birçok kaynakta bilim insanı *Rudolf Kjellén*, kavramı kullanan ilk kişi olarak işaret edilmektedir. Kjellen, siyaset bilimi üzerine çalışmış ve biyopolitika görüşünü, organikçi devlet görüşü çerçevesinde açıklayan bir bilim insanıdır.[43]

Almanya'da bir dönem etkinliğini sürdüren ve tarihinde önemli bir yere sahip olan Nasyonal Sosyalist Partisiyle beraber organikçi devlet görüşü, parti sloganı olarak tasvir edilmiş; özgün bir biyopolitika görüşü oluşturulmuş ve biyolojik özelliklerle beraber toplumsal birleşme-dışlama dinamiklerinin yanında biyolojik olanın denetimi de esas amaçlardan biri hâline getirilmiştir.[44] Biyopolitika aynı zamanda ideolojik olarak da devlet teorilerinde yer bulmuştur. Nasyonal Sosyalist dönemde biyopolitikayla ideolojinin kesişmesinin en bariz örneği *Lebensraum* (yaşam alanı) kuramı olmuştur. Bu kuramla biyopolitik düşünceler, jeopolitik amaçlarla birleşmiş; *Lebensraum*, savaş gerekçelerinden biri olarak gösterilmiştir. Söz konusu kuramla

[42] Bkz. LEMKE, s. 16-20.

[43] LEMKE, s. 26, 27; "*Foucault biyopolitika terimini ilk kez 1974 yılında Rio de Janeiro Devlet Üniversitesi'nde verdiği üç kısımlı bir seminer programının 'Toplumsal Tıbbın Doğuşu' başlıklı ikinci oturumunda kullanır.*" Emre KOYUNCU, ***"Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu"***, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri içinde, C. 2, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 22.

[44] LEMKE, s. 27-29.

Almanya'nın nüfusu ve ülke topraklarının orantılı olmadığı, nüfusa yetecek kadar toprak alanına ihtiyaç duyulduğu ve bu ihtiyacın verimli toprakların ele geçirilmesiyle sağlanacağı öngörülmüştür. Söz konusu politikanın savaşı ve şiddeti meşrulaştıran bir gerekçe olduğu açıktır.[45] Lebensraum kuramını ilk ortaya atan kişi *Friedrich Ratzel* olup kan ve toprak *(blut und boden)* formülüyle Nazi Almanyası'nın biyopolitika görüşünün temeli açıklanmıştır. Lemke'ye göre, bu düşünceler politikanın temeli olarak hayat görüşünü savunan ve biyopolitika kavramına katkı sunan ilk doğalcı gruptur.[46]

Biyopolitikanın günümüzdeki anlamına kadar dönemsel faktörler ve felsefi yorumlar çerçevesinde birçok farklı anlam taşıdığı, en azından çeşitli şekillerde yorumlandığı söylenebilir. 20. yüzyılın ortasına kadar politikanın biyolojik kökenli bir çerçevesi varken sonrasında biyopolitika, dönemsel faktörlerin de etkisiyle yeni anlamlar kazanmıştır. Devletlerin ve hatta dünyanın gidişatını etkileyen iki büyük dünya savaşı sonrasında sanayinin ve üretimin artması, gelişen ekonomik ve teknolojik politikalar sonrasında yaşanan büyüme, toplumlar açısından bazı endişelerin doğmasına neden olmuştur. Teknolojik ilerleme, ekonomik büyüme, toplumlardaki demografik değişikliklerle doğal kaynakların kısıtlılığı yaşanmış ve Malthus endişesi tekrar hortlayarak "*ekolojik bir krize mi sürükleniyoruz?"* sorusu toplumsal hareket tabanları tarafından dile getirilmeye başlamıştır. Söz konusu dönemde biyopolitikanın şimdiki anlamına yakın bir anlam kazandığı söylenebilir. Hayatın ve insanların geleceği üzerinde biçimlenen biyopolitika, bir sonraki evrede biyoteknolojik ilerlemenin artması

[45] KIŞLALI, s. 71.

[46] Bkz. LEMKE, s. 27-32.

ve bilimsel aşamaların denetimiyle hayatın odak noktalarını kullanarak dinamik bir biçimde araçlarını yenilemiştir.[47]

II. KURAMSAL ÇERÇEVE

A. MİCHEL FOUCAULT

1. Biyoiktidar ve Bedenin Büyüsü

Biyopolitika kavramının kurumsallaşmasında ve siyaset teorilerinde geniş bir yer bulmasında Michel Foucault'nun çalışmalarına bakmak gerekir. Bir görüşe göre, Michel Foucault, geleneksel biyopolitika tanımlarından ayrılarak söz konusu yorumlamaların eksik olduğu, biyopolitikanın politikanın alt bir dalı olarak görülemeyeceği, geleneksel politika araçlarına getirilen bir ekleme olmadığı, hayatın da politikanın nesnesi olmadığı ve bunun dar bir yorum olarak görülmesi gerektiği; bilinenin aksine hayatın, iktidar biçimlerinin değişmesiyle politikanın kendi içindeki dönüşümün etken maddesi olduğu yönünde eleştirilerini dile getirir. [48] Foucault, biyopolitikayı hayata indirgemeyerek daha çok hayatın politikayla ilişkisini karşılıklılık içinde, astlık üstlük göstermeden tanımlamaya çalışmıştır. Bu karşılıklılık incelemesi de birçok disiplinle birlikte gerçekleşmiştir. Söz konusu disiplinlerle, nüfus üzerindeki araçları soyutlaştırarak bireyler üzerindeki kontrolü, disiplini gibi cezalandırma-dışlama araçlarının alanını, araştırmalarının konusu hâline getirmiştir.[49]

---

[47] Ayrıntılı bilgi için bkz. LEMKE, s. 41-47.

[48] LEMKE, s. 53, 54.

[49] LEMKE, s. 53-55. Biyopolitika kavramının ilk kez kullanıldığı yer, *Toplumsal Tıbbın Doğuşu* başlıklı konuşmadır; bu konuşmada "*kavram, toplumsal tıbbın dönüşümünü*

Aydınlanma sonrası yaşanan rasyonaliteden, rasyonelliğin getirdiği teknoloji ve araçlarla tarihsel süreçte politikanın anlamında gerçekleşen değişimlerden yukarıda kısaca bahsedilmiştir. Foucault, aydınlanmanın ve rasyonalitenin modern devlet ve araçlarının değişimindeki önemine sadece cehaletle savaşılması, teknik ve teknolojik gelişmelerin yükselişi olarak değil; bilmenin ve bilginin çeşitli formlarda oluşumu açısından bakmıştır. Çünkü ona göre bilme, sadece bir ilerleme göstergesi değil, birçok formda ayıklama, normalleştirme ve merkezîleştirmenin önemli bir yer edindiği bilgi iktidarının oluşumunun göstergesidir.[50]

Foucault'nun geleneksel yaklaşıma göre çalışmalarının iki ana döneme ayrıldığı tartışılır: ilk dönem çalışmalarında, *Hapishanenin Doğuşu*[51] ile daha çok iktidarın geleneksel iktidarla yaklaştığı, disiplinci mekanizmalarla ilerlediği ve panoptikonla gözetim ve denetimi sağladığı çalışmalar yer alırken; diğer dönem çalışmalarında, *Cinselliğin Tarihi*[52] ile başlayan biyoiktidar ve biyopolitikayla bağlantılı olan kavramlar yer alır.[53]

---

açıklamak üzere kullanılmıştır." Bu dönüşüm Foucault'ya göre, biyotarih, tıbbileştirme ve sağlığın ekonomisi pratikleriyle gerçekleşmiştir. Biyopolitikaya dair yazılı analizi de Cinselliğin Tarihi'nin ilk kitabı Bilme İstenci'nde yer almıştır. Bkz. Utku ÖZMAKAS, **Biyopolitika: İktidar ve Direniş**, İletişim Yay., İstanbul 2019, s. 118, 119.

[50] Michel FOUCAULT, **Toplumu Savunmak Gerekir** (Çev. Şehsuvar AKTAŞ), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011, s. 188-191.

[51] Michel FOUCAULT, **Hapishanenin Doğuşu** (Çev. Mehmet Ali KILIÇBAY), İmge Kitabevi Yay., Ankara 2017.

[52] Michel FOUCAULT, **Cinselliğin Tarihi** (Çev. Hülya Uğur TANRIÖVER), Ayrıntı Yay., İstanbul 2015.

[53] Bkz. ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 29, 30.

Foucault'nun çalışmalarının başlangıç noktasına bakıldığında, düşünürün iktidar kavramından yola çıktığı ve iktidarı çözümleyerek ilerlediği görülür. Foucault, Collège de France 1976 yılı derslerine; iktidar, hukuk ve gerçeklik arasındaki ilişkinin boyutları, çözümlenmesinin gerekliliği, iktidar ilişkilerinde yer alan gerçeklik söylemlerinin üretimi ve iktidar açısından sonuçlarının neler olduğunu sorarak başlamıştır. İktidar mekanizmasını inceleyen diğer düşünürlerden farklı olarak hukuku, hükümranlık teorilerinden öte kendi tanımlamasıyla egemenlik ve uyruklaştırma perspektifinden incelemiştir.[54] Foucault'nun yönteminde iktidar çözümlemesi, *klasik yöntem* olarak adlandırdığı mekanizmaları, meşruiyet odakları çerçevesinden dışlayarak hükümranlık çizgisinden uzakta ve yukarıdan aşağıya olarak değil, iktidarın en uç noktalarından ve hukukiliğin azaldığı, belirsizleştiği olarak adlandırdığı sınırlarından başlayarak kavramaya çalışılmıştır.[55]

Foucault, biyopolitika kavramını açıklarken öncelikle biyoiktidar kavramından yola çıkar ve biyoiktidarın egemen iktidarla farklarını çözümler. Biyoiktidar olarak adlandırdığı iktidar teknolojisine geçişi, klasik hükümranlığın yaşam ve ölüm hakkı üzerinden anlatmaya başlar.[56] Egemen (mutlak) iktidar, geleneksel bir yapıda yer alan, yaşatma ve öldürme üzerindeki hakka sahip, etkililiğini görünür olmakla kazanan mutlak ve doğrudan yok etmeye yönelik bir iktidardır. Özellikle Hapishanenin

[54] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 38-41.

[55] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 41. Foucault'nun iktidar özelliklerinin genel bir anlatımı için bkz. Umut KOLOŞ, **Foucault, İktidar ve Hukuk: Modern Hukukun Soybilimi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2016, s. 124-133.

[56] Foucault, biyoiktidar ve biyopolitika arasında net bir ayrım çizememesi ve biyopolitika kavramının birden fazla anlama gelecek şekilde kullanılması hususunda bazı yazarlar tarafından eleştirilir. Bkz. ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 125, 134, 135.

Doğuşu'nda görebileceğimiz klasik hükümranlık teorisinde, iktidarın yaşam üzerindeki etkisi bireysel olarak anlık bir karar sonucu *öldürme veya yaşamasına izin verme* olarak yer alır; ancak Foucault, bu noktada iktidarın sadece tek bir nokta üzerinden karar verdiğini, bu kararın tamamen bir yaşamı işleyip değiştirecek nitelikte bir karar olmadığını vurgular.[57] Egemen iktidarın bu mutlaklığı yanında, biyoiktidar iktidarını öldürmekte değil; yaşatmak fakat kendi pratikleri içinde yaşatmakta bulur. Böylece egemen iktidar, etkililiğini görünür olmakla kazanırken biyoiktidar da görünmezlikle kazanır; ancak bu noktada önemle belirtmek gerekir ki biyoiktidarın sahneye çıkması, mutlak iktidarın kendini ifade etme biçimi olan öldürme yetisinin tamamen yok olması anlamına gelmez. Onun teorisinde disiplinci iktidar ve biyoiktidar olarak tanımladığı yeni iktidar teknolojileri, öldürme ya da yaşatma hakkından öte yaşamın tamamen iktidar önünde ele alınmasını sağlayacaktır.[58]

Foucault'nun Hapishanenin Doğuşu'nda ayrıntılı olarak incelediği egemen iktidarın temel özellikleri Cinselliğin Tarihi'nde de "*Ölüm Üzerinde Hak ve Yaşam Üzerinde İktidar*"[59] adlı bölümde incelenmiştir. Egemen iktidarın en temel özelliği olarak tanımlanan ölüm üzerindeki hak, ona göre Antik Roma'da geçerli olan *patria potestas*'tan gelir.[60] Bu hak, egemen iktidara, vatandaşları üzerinden doğrudan ve dolaylı bir hak bahşeder ama Foucault, bu durumun simetrik bir durum oluşturmadığını,

[57] FOUCAULT, "*Azap Çektirmenin Görkemi*", Hapishanenin Doğuşu, s. 71-121.

[58] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 245-247; "*Artık söz konusu olan egemenlik alanında ölümü öne sürmek değil, değer ve yararlılık alanında yaşam dağıtmaktır."* FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 103.

[59] Bkz. FOUCAULT, "*Ölüm Üzerine Hak ve Yaşam Üzerinde İktidar*", Bilme İstenci-Cinselliğin Tarihi Birinci Kitap içinde, s. 96-114.

[60] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 96.

aslında mutlak olarak öldürme hakkı olsa da yaşam üzerindeki gibi bir iktidarın mevcut olmadığını anlatır. Ona göre, klasik egemenlikte mevcut olan hak, *öldürme ve yaşamasına izin verme* hakkıdır.[61] İktidar mekanizmasını tanımlarken Foucault, çıkış noktası olarak egemen mutlak iktidarın bu hak tanımlamasını görür; çünkü bu hak, temel noktadan iktidar mekanizmasındaki parça noktalara giderek denetleme ve gözetleme olarak yerini alıp bir dönüşüm yaşar. Ölüm ve yaşam, artık keskin çizgilerle ayrılan olgular olmayıp iktidar mekanizmasının yaşam üzerindeki negatif yansımalarından sıyrılıp olumlu çerçeveden kendi düzenlemesini yaratabilecek duruma getirir, yaşatma hakkı aslında iktidara yeni bir alternatif sunar.[62] Klasik egemenlik

[61] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 97.

[62] Cezalandırma sistemi, klasik çağ hukuku döneminde bedenin ve azap çektirmenin odak noktası olduğu bir sistemdir. Bu dönemdeki iktidar tekliği, negatifliği ve merkezîliğiyle hukuksal söylemsel iktidar kavramıyla ifade edilmiştir. İnfaz, halk önünde damgalamayla başlayan süreç ve azap çektirmeyle iktidarın intikamının bir yansıması olarak görülse de ıslahat projelerinde yer alan göstergeler tekniğiyle beden, cezanın ana hedefi olmaktan çıkmıştır. Azap törenlerinde beden, cezanın doğrudan odağı halindeyken yerini bilgi ilişkilerinin sürdürüldüğü bir yapıya bırakmıştır. Cezalar bedene yönelik olmaktan uzaklaştıkça cezaların ruha yönelik işlevi ön plana çıkarılmış, kişi yargılanırken aynı zamanda tutkuları, içgüdüleri, alışkanlıkları, anormallikleri de yargılanmıştır. Cellâdın yerini bireylerin hayatını ömrü boyunca kuşatacak teknisyenler ordusu (gözetmenler, hekimler, psikologlar, pedagoglar vb.) alarak cezanın dehşetten uzaklaşıp rasyonellik kazandığı düşüncesine destek sağlanmıştır. Burada suç ve suçlu da her defasında tekniklerle yeniden nesneleştirilmiş; iktidar, klasik çağ hukukunda bunu azapla gerçekleştirirken son mertebede beden, iktidar tarafından kuşatılarak itaat ilişkisi yaratmıştır. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* adlı eserinde iktidarın mutlak hâkimiyetten, biyo-iktidar ve bilgi iktidarına dönüşümünü anlatırken nüfusun kontrolü, serseri-işsiz gençlerin denetimi ve iktisadi kalkınmada yer alamayacak hasta kişilerin ıslahını, sacayağının unsurları olarak belirlemiş ve iktidarın denetim-gözetim ideasına bu sacayağı üzerinden işlerlik kazandırmıştır. Bkz. FOUCAULT, Hapishanenin Doğuşu; FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 96-98. Bauman, Foucault'nun işsiz-serseri-

teorisinden farklı olarak iktidarın yaşatma hedefine odaklanan Foucault, bu yeni iktidarın öldürme hakkını nasıl kullandığı sorusuna ise temel olarak "*ırkçılık*" ile cevap verir.[63]

Foucault, 1977-1978 yılı Collège de France derslerine, *Bilme İstenci* adlı bölümde kısaca değindiği biyoiktidar kavramının oluşum sürecine ve iktidarla karşılıklı olarak eklemlendiği mekanizmalara ayrıntılı bir bakış açısı sunmak ve bunları araştırma konusu haline getirmek istediği düşüncesiyle giriş yapmıştır; ancak bu araştırmanın iktidarın ne olduğuna, nasıl oluştuğuna dair genel bir teori olamayacağını, sadece iktidar

---

hasta insanlar olarak yaptığı sınıflandırmayı toplumdaki "*ikincil kayıplar*" olarak adlandırır ve yirmi birinci yüzyılda toplumsal siyasal sorunlar arasında ikincil kaybın, en tehlikeli alanı işgal ettiğini vurgular. Bkz. BAUMAN, Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm, s. 15, 16.

[63] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 260-265. Foucault'ya göre, egemen iktidarın biyoiktidara dönüşümü sürecinde iktidar söylemleri de esaslı bir değişiklik yaşamıştır, iktidarın öjeniye kayan söylemleri de bunlardan biridir. Yaşatma ve öldürme hakkının mutlak iktidardaki konumuyla biyoiktidardaki konumu farklı yöntemler ve amaçlar içermektedir; ırkçılık da iktidarlar arasında fark yaratan söylemlerden biridir. Irkçılık, tarihsel sürece bakıldığında toplumları genel olarak dil, din ve jeopolitik köken olarak ayıran bir olgu olarak görülürken biyoiktidardaki yeri, öldürme hakkının yansıdığı alanın en etken olgusu olarak gösterilebilir ve yaşatılan-öldürülen olarak toplumdaki bireyleri ayrıştırır, buna ilişkin alanları ve pratikleri yapılandırır. Foucault'nun biyoiktidar kapsamında tanımladığı ve tartıştığı ırkçılık konusu, yöntemsel çözümlemesiyle birçok yenilik kazansa da bu konuyu tartışırken cinsel öğeler ve sömürgecilik konularına pek değinmemesi yönünden eleştiriler hakkında bkz. LEMKE, s. 61-65.

mekanizmalarının çözümlenmesine bir başlangıç noktası oluşturabileceğini vurgulamıştır.[64]

Foucault, iktidar mekanizmaları arasında genel olarak üçlü bir ayrım yapar: ilki, klasik egemenlikte yer alan yasa koyup uymayanları *cezalandıran sistem*; ikincisi, cezalandırmayı gözetim ve ıslah araçlarıyla uygulayan *disiplinci sistem* ve üçüncüsü de disiplinci sistemden ayrılan *güvenlik mekanizmalarıdır*. Bunların tarihsel süreciyse sırayla modern devlete-aydınlanmaya kadar, modern dönem ve günümüz olarak sıralanabilir; ancak önemle altını çizmek gerekir ki iktidar tiplerine ait bu mekanizmalar hiçbir zaman birbirinin ardından, sırayla, birbirinin sonucu ya da birbirinin yerine ortaya çıkmış değillerdir. Dönemsel olarak ayrımın yapılması sadece hangi mekanizmanın hangi dönem diğerlerinin önüne geçtiği olarak açıklanabilir.[65]

Feodalite sonrası ekonomik gelişimle beraber serbest şehir olarak egemenliğin şehir üzerinde gerçekleştirilebilir olması, yönetim teknikleri ve güvenlik mekanizmalarıyla gerçekleşmiştir. Klasik egemenlikteki sabit, sınırlı toprak üzerine kurulan egemenlik, yerini *serbestlik* olarak adlandırdığı dolaşımı kontrol etmeye, dolaşımdaki etkenleri sınırlamaya ve denetlemeye bırakmıştır.[66]

---

[64] Michel FOUCAULT, **Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri (1977-1978)** (Çev. Ferhat TAYLAN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2016, s. 3, 4.

[65] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 7-9.

[66] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 47, 48, 58, 59. Kıtlık örneği, disiplinci iktidarla biyoiktidarın farkını ve işleyişini ortaya koymak için oluşturulmuş bir örnektir. Foucault, güvenlik mekanizmalarının çözümlemesini, yönetim teknikleri, ekonomik ve politik tekniklerin kesişim noktasında Fransa için bir sınav olarak gördüğü "besin kıtlığı" ve "azlık" üzerinden örneklemeyle anlatır. Kıtlığın önüne yasaklama ve kısıtlama politikalarıyla değil, liberal ekonominin de bir yansıması olan tahıl

Klasik iktidar teorisinden sonra bireyin bedenine odaklanan, gözetim ve denetimin aygıtlarına işlerlik kazandıran iktidar tekniği, Foucault'ya göre disiplinci iktidarı dışlamayan; ancak ondan daha farklı bir alanda ve araçlarla gerçekleşen bir tekniktir.[67]

Foucault, biyoiktidar olarak tanımlamasını yaptığı yaşam üzerindeki iktidarı iki yönde nitelendirmiştir: *bedenin anatoma-politikası* ve *nüfusun biyopolitikası*. Bedenin anatoma-politikası, disiplinci iktidarın hedefiyle kurduğu ilişkiler iken biyopolitika ise biyoiktidarın kendine özgü mekanizmaları içinde kurduğu ilişkidir.[68] Bu yeni tekniğin en önemli özelliği de insan bedeninin anatoma-politiğinden öte biyopolitiğiyle ilgilenmesidir; çünkü biyopolitika iki türlü bir iktidar teknolojisini barındırmaktadır: disiplin tekniği olarak beden üzerinde yoğunlaşması ve bedenden çok yaşama ve nasıl yaşayacağına odaklanması.[69]

---

dolaşımının serbest bırakılmasıyla ve güvenlik mekanizmalarının toplumda yer edinmesiyle geçilebileceği yer alır. Genelde kapitalizmle modern devlet arasında paralel bir çizgi betimlenir, bunun sebebi liberalizm ideolojisi olarak özgürlüğün gelmesi ve Foucault'ya göre özgürlük ilişkileriyle güvenlik mekanizmalarının çeşitlenmesidir. Örneklem hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 28-40.

[67] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 248.

[68] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 99, 100.

[69] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 248; " '*İnsan bedeninin anatomo-politikası' tekil olarak bireyin bedeni üzerinde dönüşüm sağlamayı amaçlayan disiplinci iktidar mekaniğinin en genel adıyken, 'biyopolitika' bir bütün olarak toplumsal beden üzerinde işleyen iktidar teknolojilerinin genel adıdır. Buradaki temel ayrım, 'mekanik ile teknoloji' kavramlarında yatmaktadır: 'Mekanik', bir anlamda bireyin hareketlerini belirlemeye yönelen bir denge biline gönderme yaparken; 'teknoloji' ise bireyin hareketlerini doğrudan belirtmekten ziyade, olanaklarını kullanmasına yönelik bir*

Biyopolitikada bedenin anatoma-politiğinden farkı düşünülürse iktidar için sorun klasik hükümranlık teorisindeki gibi toplumdaki tek tek bedenlerle ilgilenilmesi değil, çok sayıdaki bedenle göz önünde bulundurduğu *kolektif düzeydeki nüfus* kavramıdır. Ancak nüfus denildiğinde bireylerin tek tek oluşturduğu halk anlaşılmamalıdır; nüfus, halkı da kapsayıcı olarak yer alan bir düzeydedir. Kolektif düzeyde ele alınan nüfusla biyopolitikanın bedenden uzak olduğu düşünülmemelidir; nüfusu oluşturan ve değiştiren doğurganlık, hastalıklar, salgınlar, halk sağlığı vb. hususlar da biyopolitikanın alanı içinde kalmıştır.[70] Beden; disiplin, denetim vb. gözetleme mekanizmalarının kolaylık noktası iken nüfus, bedeni merkeze alan toplumun bir bütün halinde sürdürülebilirliğini esas alır. Nüfus ve bedenle yaşamın kuşatıldığı, yönetildiği ve yönlendirildiği açıktır.[71] Foucault, biyopolitikanın amaçları ve yöntemleriyle disiplinci iktidardan farklı bir konumda olduğunu eserlerinde birçok kez vurgular. Biyoiktidarın eski yönetim tekniklerinden tamamen bağımsız olduğunu düşünmek hatalı bir yorum olur. Farklılık, iktidar; biyoiktidara değin, direkt bedenlerle ilgilenirken, biyopolitika

---

bilginin ve bu olanaklar alanının göz önünde bulundurulduğu bir dizi işleyişi işaret eder. Kısacası, 'mekanik' bedeni veri alarak, onun üzerinde birtakım sonuçlara varmayı amaçlar; 'teknoloji' ise toplumsal bedeni temele alarak, bütün bireylerin kendi bedenlerini iktidarın ereklerine uygun olarak şekillendirmesini ve istenen davranışa kendiliğinden yönelmesini sağlayan bir dizi rıza üretme ve/veya müdahale sürecini içerir. Kısacası, iki teknik arasında hem yüzey hem de işleme tarzı bakımından farklar vardır." ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 125.

[70] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 249-251.

[71] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 99.

aracılığıyla nüfusu ele almasından kaynaklanır. Artık nüfus da şekillenebilir ve bu, iktidar açısından yeni bir perspektif demektir.[72]

Güvenlik mekanizmasının dolaşımdaki bağlantı noktası ise ilk olarak nüfusla ortaya konmuş ve nüfus üzerinden yönetimsellik anlatılmaya başlanmıştır. Yönetimden çok *yönetim sanatı* olarak adlandırılması, birçok etkenin ve aygıtın çeşitlenmesi, verinin halktan (tebaa) ayrık olarak dolaşım kanallarında yer almasıyla oluşmuştur. Nüfusun yönetimsellikte teknik bir nesne olarak yer alması bir anda gerçekleşmemiştir. Nüfus ilk-temel olarak hükümdarın gücüyle doğru orantılı olarak görülen bir olgu olup nüfus, tebaanın büyüklüğü yani güç gösterisiyle toprak, nüfus, üretim, ordu artışıyla gelenekçi bir bakış açısına da gebedir.[73] Ancak bu gelenekçi nüfus bakış açısı yanında nüfus, devletlerin içinde bir güç olduğu da yadsınmayarak 18. yüzyıl ve sonrası, idea edilmesi gereken dolaşımlar toplamı olarak yer almış ve değişken bir vektör olarak görülmüştür.[74] Yönetim, bu dönüşüm öncesinde sadece hükümranlığa özgü bir olgu olarak düşünülürken nüfus artışıyla yaşanan sorunlar özellikle ekonomik ve politik sorunlar, yönetimin amacının nüfus olmasına olanak sağlamıştır.[75]

Nüfus kavramı üzerinden oluşturulan bilme istenci ve güvenlik mekanizmaları, tamamen mutlak egemenlik olarak tanımlanan toprak devletinden bağımsız bir kopuşun işareti değildir; sadece amaçların ve dolayısıyla tekniklerin bir evrim geçirmesidir.

[72] LEMKE, s. 57; "*Hükümranlık bir toprağın sınırları içinde uygulanır, disiplin bireylerin bedenleri üzerinde uygulanır, güvenlik ise bir nüfusun bütünü üzerinde uygulanır*." FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 12.

[73] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 91.

[74] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 62-64.

[75] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 91, 93.

Yönetim sanatı olarak adlandırılan yönetimin buna evrilmesi bir anda gerçekleşmemiştir. Önce nüfus, tek başına kolektif bir özne olarak tali sorunlarıyla beraber algılanmış; aile olgusu, nüfus düzeneklerinin bir nesnesi haline gelmiştir.[76] Dolayısıyla nüfusun ele alınmasında istatistik önemli bir araç olmuştur; ancak bu olgu, sadece sayılar olarak dar bir şekilde algılamaktan ötedir. Nüfus, bu verilerin sayısal niceliklerinden öte iktidar için bir görme biçimidir. Biyoiktidarın ve biyopolitika teknolojisinin olduğu yerde istatistik de bir ara yüz olarak yer almıştır. İktidarın önceden bilme isteği de modern devlette istatistik bilimiyle gerçekleşmiştir.[77]

Disiplinci mekanizmalarla güvenlik mekanizmaları arasında bariz farklılıklar bulunmaktadır; ancak bu, ikisinin de birbirinden tamamen bağımsız olduğu anlamına gelmez. Disiplin mekanizmalarında Hapishanenin Doğuşu'ndan da hatırlanacağı üzere mekanizma, mekânı kendi isteği ve ihtiyacı doğrultusunda düzenleyerek (bkz. panoptikon) disiplini sağlar;[78] ancak güvenlik mekanizmalarında yeni bir ortamı-düzlemi baştan yaratmak mümkün değildir; verili olanı iktidarın isteği doğrultusunda dolaşımlarla dönüşümü mümkündür.[79] Disiplin mekanizmalarıyla güvenlik mekanizmaları arasındaki temel farka bakıldığında disiplin sınırlayıcı, merkezcildir, kurala bağlıdır ve yapılmasını istediği, olumlu olarak adlandırdığı şeylere odaklanır ve bu konuda bireyler üzerinde, daha çok negatif-engelleyici bir baskı sistemi oluşturur. Güvenlik mekanizmasıysa sınırlayıcı bir yaklaşım izlemez, akışına bırakılan olaylar

[76] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 94, 95.

[77] James SCOTT, **Devlet Gibi Görmek** (Çev. Nil ERDOĞAN), İstanbul 2008, s. 20, 138, akt. ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 153.

[78] Bkz. FOUCAULT, "*Görülmeden Gözetim Altında Tutan Sistem*", Hapishanenin Doğuşu, s. 295-317.

[79] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 11.

üzerinde disiplinin araçlarını kullanarak bir yol izler.[80] Güvenlik mekanizmaları bize göstermektedir ki güvenlik, modern devlet öncesinde sadece sınır ve toprak sorunu olmasından öte bir alanı kapsayarak özelleşmiştir.

Disiplinci iktidarda bireyin bedeni, bedenin işleyişi, bireysel terbiye iktidardaki gözetim ve denetim araçları için önem taşımakta iken; biyopolitikada yaşam, genel hatları, oluşturduğu kitle ve yer aldığı küresellik içinde Foucault'nun deyişiyle *bir ayarlama iktidarı* olarak yer alır. Çünkü yaşam üzerindeki iktidarda, nüfusu kontrol ederken bir yandan doğurganlık artırılacak, bir yandan hastalıklarla mücadele edilecektir ve iktidar, hep bir denge mekanizması içinde kendini bulacaktır. [81] Foucault'nun yapay insan modeli olarak adlandırdığı tek bir beden odağından değil de tek bedenin çevresindeki mevcut ve olası bireysel bedenleri incelemek gerekir. Çünkü ona göre birey, iktidarı oluşturan bir parça olmaktan ziyade iktidarın aracıdır ve iktidar, kendini bizzat bedende bulur.[82]

2. Odak Noktası Olarak Cinsellik

Foucault'nun siyaset tarihinde yenilik getiren kuramı, her türlü alandaki iktidar ilişkisine ışık tutmuş ve en önemlisi bu, bireysel düzeyde kalmayıp kolektif düzeyde de denetimi mümkün kılmıştır. Cinsellik olgusu, Foucault'nun çalışmalarında esaslı bir noktada durur; Foucault nüfus üzerinde etkili olan biyopolitika yöntemlerini cinsellik odağında inceler ve açıklamaya çalışır. Çünkü cinsellik olgusu, onun düşüncesinde hem bireysel bir denetime bağlıdır hem de bireysellikten uzakta nüfusu oluşturan yegâne

[80] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 12, 21, 22.

[81] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 252.

[82] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 43.

etmen olarak bedenle nüfusun kesişim kümesini oluşturur.[83] Cinsellik, birey için üreme odaklı bir davranış iken; iktidar için gözetlenebilecek ve disiplin aygıtı olarak kullanılabilecek bir olgu olup nüfusun ve demografik değişikliklerin de cinsellik üzerinden düzenlenmesi bakımından önemlidir.[84] Foucault'nun biyopolitika kuramında cinselliğin yer etmesinin sebebi, biyoiktidarın kolektif nüfus üzerinde yer alması ve nüfusla toplumsal formun yeniden oluşturulmasıdır. Kuramında nüfus üzerindeki cinsellik çözümlemeleri daha çok devlet ırkçılığına odaklanmıştır; çünkü biyoiktidarın devlet mekanizmalarındaki en etkin görünümü Foucault'ya göre ırkçılıktır. İktidarın ölme ve öldürme hakkının, yaşatma hakkıyla kurduğu ilişkinin iktidar mekanizmasındaki yansıması, ırkçılıkla mümkün olmuştur. Böylece toplumsal yapı, ırklar çerçevesinde parçalanmış ve ırkçılık, anormal olarak adlandırılan bireyler üzerinde kendini göstermiştir.[85]

Bedensel faaliyetleri kontrol, ilk bakışta güvenlik ve disiplinle ilişkili gözükse de söz konusu gözetleme çabaları tek alanda sınırlı kalmayarak politikanın etkileşim içinde olduğu diğer alanlarda da karşılıklı olarak ilişkiye girip onları biçimlendirir. Foucault, iktidar ilişkilerini çözümlemek ve biyopolitika kuramının başlangıcını oluşturmak için

---

[83] "*Cinsellik, tamı tamına bedenin ve nüfusun buluşma yeridir. Demek ki disipline dayanır ama aynı zamanda düzenlemeye de dayanır*." FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 257; "*Aralarındaki bütün arklara rağmen, Foucault biyoiktidarın disiplinci iktidar mekanizmalarının zayıflamaları pahasına değil, onlarla işbirliği içinde ve hatta onların içinde işlediğini vurgular. Biyoiktidar, disiplinci iktidarın etkilerini silmez, başka bir düzlemde çalışarak onu bir anlamda destekleri takviye eder. Foucault'ya göre bu iki teknolojinin iş birliği en açık bir biçimde cinsellikte görülür*." KOYUNCU, *"Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu",* s. 40.

[84] FOUCAULT, Toplumu Savunmak Gerekir, s. 251, 252.

[85] KOYUNCU, *"Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu",* s. 41, 42.

cinsellik kavramından yola çıkmıştır. Ona göre, cinsellik ve iktidar ilişkileri, baskıya içkin bir durum oluşturur ve Foucault'nun asıl amacı, iktidarın cinsellik üzerinden oluşturduğu söylemlerle iktidar bilgi düzlemindeki etkilerini bir taslak planı halinde ortaya çıkarmak ve kuramının temellerini oluşturmaktır; bu da Foucault'ya göre ilk olarak *sözcenin disipliniyle* mümkündür.[86] Foucault, iktidarın söylemlerinin aracısı olan ve cinselliğin üretilmesini sağlayan stratejilerle bilgilerin denetlenmesini ve birbirine eklemlenmesini de açıklar; nüfus da bu bilgilerin denetlenme ve eklemlenmesinin bir alanını oluşturur. Foucault'da nüfus, yönetimin hedefi haline gelince güvenlik ve yönetim toprak üzerindeki sürdürülebilirliği nüfus üzerinden devam eder.

Foucault, sözcenin disiplininden bahsederken cinsellik ve cinsellikle bağlantılı kavramlar açısından bilinçli bir şekilde söylem oluşturmak ve bu söylemleri iktidarın odak noktalarında çoğaltmaktan bahsetmektedir. Foucault, söylemlerin üretimini "*cinselliğin hakikatini ortaya çıkarmak*" olarak tanımlar ve bu hakikatin ortaya çıkarılmasında özellikle Orta Çağ dönemindeki itirafın önem taşıdığını vurgular. Ona göre, cinselliğin örtülü bir şekilde dile getirilişi tarihsel süreçte Orta Çağ'da var olan günah çıkarmayla mümkündü; ancak modern devletle gelen denetim, cinselliğe ilişkin itirafın günah çıkarmadan farklı ve dağınık bir boyutunu, benzer denetim sebepleri ve çerçevesiyle ele almayı sağlamıştı.[87] Farklı bir boyuttan kasıt, Orta Çağ'daki cinsellik denetiminin tek elden birlik içinde oluşturulurken, uygar devletlerde ise bunun farklı denetim yollarıyla (tıp, psikoloji, eğitim, adalet vb.) dağılmasıdır. İtiraf, Orta Çağ öğretisinde kilise aracılığıyla günah çıkarmayla gerçekleşirken modern dönemde itirafın söylemsel olarak klinik içerisinde yer alması, nedensellikle ilişkilendirilmesi, gizlilik

[86] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 15, 16, 17, 19.

[87] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 19-22.

içermesi, tıbbi tedavilere konu olmasıyla bilimsel bir çerçevede ve bilgi ilişkisinde yer alması sağlanmıştır.[88]

Cinselliğin iktidarın odak noktalarından biri haline gelmesi, onun sadece yasaklanacak ve gizlenecek bir öğe değil, onun düzenlenebilir-yönetilebilir bir olgu olarak politika nesnesi olması potansiyelinden kaynaklıdır. Foucault, iktidarın alanında yer alan söylemlerin artışını ve giderek iktidarda yer edinmesini cinselliğin açıkça kışkırtılmasıyla var olduğunu söyler. Cinsellik gibi kapalı kapılar ardında yer alan ve aksine sürekli dile getirilmesi sansüre uğrayan bir sosyal olgunun nasıl kışkırtıldığını ise Foucault, kendi sorup yanıtlar ve bu kışkırtmanın modern toplumun özelliği olan toplumsal denetim araçları aracılığıyla dile getirilmesi zorunluluğundan bahseder.[89]

Cinselliğin politikadaki yeri ve özellikleri saptanırken birçok dayanak noktası ve strateji ortaya çıkmıştır. Foucault'ya göre, toplum için evrensel nitelikte bir strateji bulunmamakta; ona göre dört odak noktası halinde cinselliğin söylemi gerçekleştirilmektedir: kadın bedeninin histerikleştirilmesi, çocuk cinselliğinin eğitbilimselleştirilmesi, üreme davranışlarının toplumsallaştırılması, sapkın hazzın psikiyatrikleştirilmesi. Çalışmada ele alınan konu açısından *kadın bedeninin*

[88] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 52-55; "*Devlet ile kişi arasında, cinsellik, bir bahis konusuna, hem de kamuyu ilgilendiren bir bahis konusuna dönüşmüş durumdadır; söylemler, bilgiler, çözümlemeler ve buyruklardan oluşan koca bir düzen, cinselliği kuşatmıştır*." FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 26.

[89] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 29, 32; "*Cinsellik, CVIII. yüzyılda bir 'polis' işine dönüşür."* FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 25.

histerikleştirilmesi ve *üreme davranışlarının toplumsallaştırılması* stratejilerinin incelenmesi önem taşımaktadır.[90]

İktidar tekniklerinin değişimiyle nüfus, devletlerin siyasal ve ekonomik düzenlemelerinde yer alan başat bir unsur haline gelmiştir. Demografik sorunların çözümlenmesi ve bir sonuca vardırılmasında da cinsellik, merkezî bir konumdadır; en basitinden nüfus planlaması şartlara göre doğurganlığı azaltıcı veya artırıcı şekilde hesaplanmalıdır. Bu sebeple iktidar tekniklerinin başkalaşması ve yeni söylemler oluşturulmasında cinsellik ve cinsellikle bağlantılı öğelerin yer edinmesi büyük önem taşımaktadır. [91] Cinselliğin ve dolaylı olarak doğurganlığın, siyasal iktidar mekanizmalarının odak noktası haline gelmesi, yukarıda söz edilen biyoiktidarın iki kutbu olan anatomi politik beden ve nüfus biyopolitikasının kesişim kümesinde yer almasından kaynaklanır. İktidarın denetleme alanlarından biri de evlilik ilişkisidir ve hem hukuki düzenlemelerin kolaylığı hem dinsel öğretilerin kolay müdahalesiyle iktidarın en yoğun gözetlediği ilişkilerden biridir. Foucault, iktidar ve cinsellikle ilgili düşüncelerini cinsellik ve evlilik dispositifiyle[92] açıklar. Ona göre evlilik dispositifi,

[90] Bkz. FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 76-78.

[91] Doğum oranı, evlenme yaşı, meşru ve gayri meşru doğumlar, cinsel ilişkilere başlama yaşı ve ilişkilerin sıklığı, doğurganlık, kısırlık, bekârlık, gebeliği önleyici uygulamalar hakkında bkz. FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 25

[92] Dispositif, bedenin iktidar tarafından kuşatılmasında kullanılan yeni tekniklerin adıdır. Dispositif kavramı söylemsel ve söylemsel olmayan pratiklerin bir araya getirildiği bir kavramdır, bu pratiklerin eklemlenmesiyle gün yüzüne çıkarlar. Foucault'nun "*söylemsel pratikler*" ifadesiyle, psikoloji, psikiyatri, patoloji gibi bilimsel araştırma alanları kastedilmektedir. "*Söylemsel olmayan pratikler*"se kurumlar, pratik, politik olaylar, ekonomik süreçler olarak sayılmıştır. Bunlar söylemsel pratiklerin araştırma alanları için gereken hastane, hapishane, kışla, okul, akıl hastanesi gibi kurumları ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. KOLOŞ, 172-175.

hukuki ilişkiler mekanizması iken cinsellik dispositifini de aile birliğinden ayrık olmakla birlikte cinsellik dispositifi, merkezine aileyi alacak ve işleyiş biçimi aile üzerinden gerçekleşecektir.[93] Ailenin biyopolitikadaki ve cinselliğin üretimindeki yeri, ailede temel olarak yer alan cinsellik öğeleri olarak adlandırılan kadın bedeni ve doğum üzerinden şekillenir. Hem beden, yaşama disiplin gözetleme yoluyla etki eder hem de toplumun tümünün müdahalesine açık hale gelir-kolaylaşır.[94]

Son olarak belirtmek gerekir ki Foucault, bu çalışmasında sıklıkla biyopolitika ve mekanizmalarının kapitalizmle paralellik içerdiğini de vurgular. Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* adlı eserinde biyopolitikanın analizinden önce liberalizmi ele almıştır. Her ne kadar eserinde biyopolitika kavramına ilişkin bir çalışma beklense de modern yönetimle liberalizm arasındaki ilişkiler bütününe yönelik bir eser ortaya koymuştur. Biyoiktidar ve biyopolitika kavramlarının çıkış noktası, daha çok *Toplumu Savunmak Gerekir* ve *Güvenlik, Toprak, Nüfus* eserlerinde açıklanır.[95]

Max Weber'e göre, kapitalizmin ilerlemesinde Hristiyanlığın etkisi ne kadar büyükse Foucault'ya göre de kitle toplumu olarak tek tip ve sıradan bireyleri

---

[93] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 78-84. Bkz. KOLOŞ, s. 212-215.

[94] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 104, 105.

[95] "*Ama bana öyle geliyor ki biyopolitikanın analizini ancak size bahsettiğim bu yöntemsel akıl sistemini, başta yönetimsel aklın içinde bulunan ekonomik hakikat olmak üzere, hakikat sorunu diyebileceğimiz bu genel rejimi kavradıktan sonra yapabiliriz. Bu nedenle öncelikle, devlet aklına karşı gelen -ya da temel ilkelerine dokunmasa bile onu kökten bir değişikliğe uğratan- liberalizm sisteminin esaslarını anlamak gerekli. Ancak ondan sonra biyopolitikanın ne olduğunu kavrayabiliriz*." Michel FOUCAULT, **Biyopolitikanın Doğuşu: Collège de France Dersleri (1978-1979)** (Çev. Alican TAYLA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2019, s. 23.

oluşturmada kapitalist devletin etkisi o kadar büyük olmuştur. [96] Kapitalizmle biyopolitikanın paralel bir çizgide ilerlediği yadsınamaz bir gerçektir; çünkü kapitalizm, biyopolitikanın ilerlemesinde ve bedenin toplumsallaştırılmasında önemli bir araçtır.[97] Foucault'nun biyopolitikaya ilişkin çalışmaları ve analizleri bazı noktalardan eleştirilebilir olsa da bu çalışmalar, onun politikada ve felsefede yeni bir analiz yöntemi getirdiğini göz ardı edilemez kılar ve çalışmaları da çoğu düşünür için bir başlangıç kapısı açar. Biyopolitika sistemli bir bilgi alışverişini gerektirir. Biyopolitika kuramlarında göze çarpan Foucault'nun üzerinde durduğu bilgi ağının her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın beden, biyoloji ve teknolojik ilerlemeler etrafında dolandığı ve büyüdüğü gözlemlenir.

B. KAVRAM TEORİSYENLERİ VE FOUCAULT'YA GETİRDİKLERİ ELEŞTİRİLER

1. Giorgio Agamben

Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan* eseriyle bilinen, yönetim tekniği olarak ele aldığı ve politikanın temeli olarak adlandırdığı istisna hali kuramı ve toplama kampları üzerinden yürüttüğü çalışmalarıyla tanınan önemli bir siyaset felsefesi düşünürüdür. Agamben'in kuramını oluştururken yola çıktığı sav, Antik Roma hukukunda da yer alan, öldürülmesi için ceza gerektirmeyen *homo sacer* (kutsal insan) kavramının günümüz pratiklerindeki yerinin belirtilerek *çıplak hayat* kavramının sadece modern

[96] FOUCAULT, Biyopolitikanın Doğuşu, s. 100. Bkz. Max WEBER, **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu** (Çev. Milay KÖKTÜRK), BilgeSu Yay., Ankara 2013.

[97] KOYUNCU, *"Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu"*, s. 28.

sonrası döneme ait olmadığıdır.[98] Düşünür *çıplak hayat* (zoe) ve *politik hayat* (bios) arasındaki ilişkinin Antik Yunan'daki yerini anlatır. Çıplak hayatın siyasal alandaki sınırını çizer; ancak bu sınır, ayrıştırmaya yönelik bir sınır olmayıp politik alanın kurulmasına hizmet eder ve Agamben'in asıl göstermek istediği bu hususdur. Agamben, hayat ve ölümün eklemlendiği yerleri açıklamak üzerine bir kuram geliştirmiştir denilebilir. Onun kuramında sınırlar ön plana çıkar ve çıplak hayat, her bireyde vücut bulur.[99]

Agamben, *kutsal insan (homo sacer)* kavramını odak almıştır.[100] Kutsal insan öldürülebilir, öldüren cezadan muaf tutulur ve maktul, Tanrı için kurban edilemez. Böylece, kutsal insan beşerî hukuk bir yana ilahi hukuktan dahi dışlanmış bir figür olarak yer alır. Agamben'e göre, kutsal insan egemen iktidar tarafından üretilir ve

[98] *Homo Sacer* için bkz. Giorgio AGAMBEN, **Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat** (Çev. İsmail TÜRKMEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2017, s. 89-93.

[99] "*Eğer modern devletlerin hepsinde, hayata hükmetmenin ölüme hükmetmeye dönüştüğü ve biyosiyasetin ölüm-siyasetine (thanatopolitics) dönüşebildiği noktaya işaret eden bir hat varsa, bu hat, artık bugün birbirinden kesin olarak ayrı iki mıntıkayı bölen sabit bir sınır değildir. Artık bu hat sürekli hareket halindedir ve tedricen, siyasal hayat alanından başka bölgelere doğru, egemenin sadece hukukçularla değil aynı zamanda doktorlarla, bilimcilerle, uzmanlarla ve rahiplerle çok daha yakın biçimde ortak-yaşam ilişkisi içinde olduğu bölgelere doğru kaymaktadır."* AGAMBEN, s. 147.

[100] Agamben'in çalışmalarında, homo sacerin önemi ve bir töz olarak yer alışı önemlidir; çünkü ona göre bu canlı ölüler, Foucault'nun da deyişiyle yaşam üzerine iktidarın birebir somut yansıması olarak yer alır ve biyopolitikayla nüfusun ele alınmasında öncül fikir, homo saceri yaratmaktır. Bkz. ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 224, 225.

hayatına egemen tarafından yön verilebilir. Egemenle *homo sacer* arasında simetrik bir ilişki yer almaktadır.[101]

Agamben, çıplak hayatın siyasal alanın baş olgularından biri hale gelmesini ise 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nden yola çıkarak örnekler. Bildirinin ilk maddesini[102] ele alan düşünür, doğumun yani çıplak hayatın, her şeyin başat unsuru ve egemenliğin doğrudan yansıması olduğunu gösterir.[103] Agamben'e göre bu durum, kişinin bireysel haklara sahip olmasından öte onun ulus devlet vatandaşı olarak iktidarın egemenliğine doğması olarak vurgulanır.[104]

---

[101] AGAMBEN, s. 103-105.

[102] "*İnsanlar haklar bakımından özgür ve eşit doğarlar ve yaşarlar*."

[103] Abdurrahman AYDIN, "***Giorgio Agamben: Etten İbaret İnsan ve Biyopolitika Makinesi***", Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri içinde, C. 2, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 124; "*Modern devletin, biyolojik hayatı kendi hesaplarının merkezine yerleştirmekle yaptığı şey, iktidar ile çıplak hayatı birbirine bağlayan bu gizli bağı gün ışığına çıkarmak ve dolayısıyla da modern iktidar ile en ezeli arcana imperii (gizemli güç/iktidar) arasındaki bağlantıyı (ki bu bağlantının kaynağı, hiç beklenmedik yerlerde karşımıza çıkan, modern ile eski arasındaki kuvvetli ve yapışkan örtüşümdür) teyit etmekten başka bir şey değildi*." AGAMBEN, s. 15.

[104] "*Foucault, bireyciliği iktidarın özneleştirme gücünün bir sonucu olarak ele almaktaydı; Agamben ise, bireyciliğin yaşamın en yalın aşamasındaki iktidar gücünü temsil edici boyutuna odaklanmaktadır. Birey olmanın iktidar düzeneği tarafından biçimlenmesi Foucault'da nesneleşerek özneleşme sürecine işaret etmekteydi. Agamben ise, birey olmanın yalın yaşamın iktidar tarafından düzenlenen bir haklar bildirgesine indirgenmesiyle iktidarın ölüm üzerindeki egemenlik gücünü teoreminin merkezine yerleştirir*." Efe BAŞTÜRK, "***Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü***", Alternatif Politika Dergisi, C. 5, S. 3, Aralık 2013, s. 260, 261.

Agamben, Bilme İstenci'nde yer alan ve yukarıda anlatılan egemen iktidarın "*hayat ve ölüm üzerindeki hak*"[105] ifadesinin sıradan bir tespit olmadığını vurgular. Agamben, Foucault'nun kuramının siyasal teknikler ve kendilik teknolojileri üzerinden ilerlediğini; ancak iktidarın bu iki yapı üzerinden ve farklı gözlemler üzerinden tanımlanırken, bu tanımların ve yolların kesişim kümesinin oluşturulmadığını, bir belirsizlik mıntıkası oluşturduğunu; ancak kendi çalışmasında, tamamen bu kesişim kümesini ele almak ve açıklamak için yola çıktığını belirtir.[106]

Foucault, biyopolitikayı anlatırken iktidar çözümlemesinden yola çıkarken Agamben için iktidarın yaşam üzerindeki sınırlarını belirlemek, daha fazla ön plana çıkar.[107] Agamben'e göre, Foucault, egemen iktidarla biyoiktidar arasında bir ayrım yapıp biyopolitika araçlarının biyoiktidar kanadında yer aldığını, egemen iktidarın egemen anlayışının kaybolduğunu öne sürerken; kendisi, iktidarın klasik egemenliğinin devam ettiğini ve aksine biyopolitik bir beden olarak adlandırdığı çıplak hayatın tekrar tekrar üretilerek egemenliği altına aldığını söyler.[108] Foucault, biyoiktidarı ve

[105] FOUCAULT, "*Ölüm Üzerine Hak ve Yaşam Üzerinde İktidar*", Cinselliğin Tarihi, s. 96.

[106] AGAMBEN, s. 14, 15, 108; "*Biyopolitikanın Agamben'ci yorumu ise iktidarın istisna hali üzerinden toplumsallığı kuşatıcı işlevi üzerine odaklanır*." BAŞTÜRK, s. 242.

[107] "*Agamben'e göre biyopolitika, iktidarın yaşamın içerisine sızmasına ve onu siyasallığın işleyişine dâhil etmesine yardımcı olan araçsal bir mahiyet taşımaktadır. Başka bir ifadeyle biyopolitika, çeşitli yaşamlar arasındaki mekânsal ayrımı ortadan kaldıran ve her birini iktidarın karşısında herhangi bir sınırlandırmaya bağlı kalmadan konumlandıran bir işlev görmektedir*." BAŞTÜRK, s. 243, 255.

[108] AGAMBEN, s. 15. Lemke, Agamben'in bu süreklilik anlayışını, biyopolitikanın tek boyutlu bir incelemesini yapmasıyla eleştir: "*Antik dönemlerdekiyle günümüzdeki biyopolitika arasında süreklilik olduğu anlayışı pek de ikna edici değildir. Antik ve*

biyopolitika araçlarını anlatırken egemen iktidar ve yöntemlerinden tarihsel bir düzlemdeki ayrımdan yola çıkar; fakat Agamben için bir ayrımdan öte egemen iktidarın temellerinde zaten var olan biyopolitik pratiklerin ortaya çıkarılması gereklidir; çünkü biyoiktidarla egemen iktidar birbirine eklemlenerek yer alır.[109] Bir görüşe göre, Agamben'le Foucault arasında eklem hareketlerini inceleme açısından benzerlik bulunsa da Agamben'e göre Antik Yunan'dan bu yana biyopolitikaların yapısal olgularında bir süreklilik mevcut iken Foucault'nun bunun modernlikle beraberinde yaşanan bir dönüşüm olduğuna ışık tutması, kavramların tarihsel-arkeolojik kökeninde eksik kalmasına sebep olmuştur.[110]

Agamben, biyolojinin egemen iktidarın kıskacına girmesini ve modernlikle olan bağlantılarını Foucault'dan önce, Hannah Arendt'in, *İnsanlık Durumu*[111] eserinde analizini yaptığını belirtir. Agamben, Arendt'e gönderme yapmadığı ve kuramında totaliter devletlere yer vermediği yönünde Foucault'ya eleştirisini getirir.[112] Agamben ayrıca Foucault'nun özneleştirme sürecini ele alıp biyopolitikanın mekânlarını sadece hastane ve hapishane olarak sınırlamasını, totaliter devletlerin eylemlerini ele almaması yönünden sınırlayıcı bulup eleştirmiştir.[113] Yazar, kampı ele almadığı için Foucault'ya

---

modern dönemde kullanılan 'hayat' teriminin adı aynı olsa da ortaklığı çok azdır; çünkü 'hayat' kesinlikle modern bir kavramdır." LEMKE, s. 88.

[109] LEMKE, s. 77, 78.

[110] AYDIN, "*Giorgio Agamben: Etten İbaret İnsan ve Biyopolitika Makinesi*", s. 117.

[111] Hannah ARENDT, **İnsanlık Durumu** (Çev. Bahadır Sina ŞENER), İletişim Yay., İstanbul 2012.

[112] AGAMBEN, s. 12.

[113] AYDIN, "*Giorgio Agamben: Etten İbaret İnsan ve Biyopolitika Makinesi*", s. 121; AGAMBEN, s. 144. Agamben, Foucault'yu özneleştirme süreçlerinde ve biyopolitika

eleştiri getirse de *Özmakas,* burada önemli bir farka vurgu yaparak Agamben'in bu eleştirisinin yerinde olmadığının altını çizer. Yazar, Agamben'in kampı, biyopolitikayla ilişkili olarak ele aldığını; ancak Foucault'nun hapishaneleri-kapatma kurumlarını biyoiktidar değil; disiplinci iktidar çerçevesinde çalışmasında yer verip incelediğini açıklar. [114] Yazar, Agamben'in kampları çalışmalarında ele almadığı yönünde Foucault'ya getirdiği eleştiriyi sorunlu bir eleştiri olarak görür; çünkü ona göre Foucault, kampa doğrudan çalışmalarında yer vermese de eserlerinde devlet ırkçılığı açısından yer alan çalışmaların, kampla ortak alanda yer alan biyoiktidar kavramının yansımaları olduğunu belirtir.[115]

2. Michael Hardt ve Antonio Negri

Michael Hardt ve Antonio Negri de biyopolitika kavramının yeniden formüle edilmesine katkı sunan düşünürlerdendir. Foucault'nun teorisini post yapısalcı bir açıdan yazarlar tarafından yeniden yorumlanmıştır. Çalışmalarında yola çıktıkları nokta Foucault'nun en son olarak ağırlık verdiği çalışmalar olan biyoiktidar ve biyopolitika kavramları olup onların bu kavramları değerlendirme perspektifi farklı bir yönde yol almıştır.[116]

---

olarak yer alan kampları incelemediği yönünde eleştirse de bu eleştirinin yerinde olmadığı yönünde eleştiri getiren yazarlar da günümüzde yer almaktadır. Bkz. ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 199.

[114] ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 201.

[115] ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 199.

[116] Utku ÖZMAKAS, "***Hardt ve Negri: Biyopolitikanın Kurucu Uğrağı***", Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri içinde, C. 2, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 170.

Aslında edebiyat kuramcıları olan Hardt ve Negri, *İmparatorluk*[117] ve *Çokluk*[118] eserlerinde biyopolitika kavramına yer vermişler; ancak söz konusu kavramı, diğer yazarlardan farklı olarak hukuk ve ekonominin kesişim alanında incelemişlerdir. Onlara göre söz konusu kesişimin odağında politika ve ekonomi arasındaki sınırların kalkması yer alır ve biyopolitika, daha çok kapitalizmin getirdiği bir aşama olarak yorumlanır[119] ve bu kavramların üretim dinamikleriyle ilişkisine ayrıntılı bir bakış açısı sunulur.[120]

Hardt ve Negri, Foucault'nun söz konusu kavramları ele alışında tek yönlü bir yol izlediği ve daha çok iktidarı mercek altına alarak, incelemede kavramın dinamik yanını göz ardı ettiği;[121] biyoiktidarın "*üretici kuvvetlerini*" göz ardı ettiği ve yönetimde sermayenin yerini dile getirmediği yönünde de eleştirilerini getirmiştir.[122]

Agamben kuramında egemenliğin sürekliliğinden bahsederken, Hardt ve Negri küreselleşmeyle siyaset teorisinde ulus devletin gücünü yitirdiğini, bu sebeple klasik egemenliğe ilişkin bir sürekliliğin bulunmadığını ve yeni dönüşümlere gebe olduğunu savunmuştur. Bu hususta modern devletle beraber biyoiktidarın ortaya çıktığı

---

[117] Michael HARDT-Antonio NEGRİ, **İmparatorluk** (Çev. Abdullah YILMAZ), Ayrıntı Yay., İstanbul 2012.

[118] Michael HARDT-Antonio NEGRİ, **Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi** (Çev. Barış YILDIRIM), Ayrıntı Yay, İstanbul 2004.

[119] LEMKE, s. 91.

[120] Bkz. HARDT-NEGRİ, İmparatorluk, s. 49-63.

[121] LEMKE, s. 95-99; ÖZMAKAS, *"Hardt ve Negri: Biyopolitikanın Kurucu Uğrağı"*, s. 187.

[122] HARDT-NEGRİ, İmparatorluk, s. 43-52; ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 272, 273.

hususunda Foucault ile aynı çizgide yer alırlar.[123] Ancak Foucault'nun modern devletle ortaya koyduğu *disiplin toplumu* kavramını eleştirirler ve bu kavramın biyoiktidar sürecini anlatmak için yeterli olmadığını, denetimin kurumlar aracılığıyla olmasından öte beyinleri ve bedenleri ele alarak yayıldığını, bireyden çok toplumsal beden olan nüfusu ele aldığını söylerler.[124] İkili, ırkçılık hususunda da Foucault'ya benzer bir düşünce içerisindedirler. Modernlikle beraber ırkçılığın azalmadığını; aksine biçim değiştirerek yükselişe geçtiğini ve biyolojik ırkçılıkla sınırlandırılmayarak *öteki* üzerinden ilerlediğini anlatırlar.[125]

3. Hannah Arendt

Arendt'in çalışmalarında özel alan-kamusal alan ayrımı ön plana çıkmıştır.[126] Antik Yunan'da var olan bu ayrım, Arendt'e göre moderniteyle beraber yok sayılmış, daha doğrusu bu ayrımdaki sınırların belirsizliği artmıştır. Politika, kamuya özgü olarak tanımlanmıştır; ancak hanede-özel alanda nitelenen bir olgu olan yaşamın da politikada ele alınmasıyla bu sınırın ortadan kalkmaya başladığını anlatır.[127]

---

[123] HARDT-NEGRİ, İmparatorluk, s. 105-107.

[124] ÖZMAKAS, *"Hardt ve Negri: Biyopolitikanın Kurucu Uğrağı"*, s. 174, 175.

[125] HARDT-NEGRİ, İmparatorluk, s. 200-204; ÖZMAKAS, *"Hardt ve Negri: Biyopolitikanın Kurucu Uğrağı"*, s. 178.

[126] Ayrıntılı bilgi için bkz. ARENDT, s. 57-130.

[127] Adem YILDIRIM, ***"Hannah Arendt'te Biyopolitika Düşüncesi"*,** Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri içinde, Ed. Onur KARTAL, C. 1, NotaBene Yay., İstanbul 2017, s. 277, 278; ARENDT, s. 65-76.

Arendt, totaliter devletlere odaklanarak beden faaliyetleri çerçevesinde *negatif biyopolitika (thanatopolitika)* kavramını ortaya koymuştur. Beden politikaları, biyopolitika çatısı altında adlandırılmasa da Antik Yunan'dan günümüze siyaset felsefesinde aktif şekilde yer almıştır; Foucault'nun biyoiktidar ve biyopolitika anlatısından sonra da biyopolitika doğum, ölüm, nüfus vb. birçok demografik faktörle "işlemeye başlamıştır.".[128]

Arendt, totaliter devletlerin egemenlik biçimleriyle nüfusun yönetiminin bağlantılı olduğunu ortaya koymuş; totaliter devletlerin nüfus üzerinde etkin ırkçılıkla faaliyet alanı oluşturduğunu vurgulamıştır. Arendt'e göre Foucault, biyopolitikayı nüfus üzerinde daha çok olumlayıcı bir şekilde tanımlarken biyopolitikanın negatif inşasını göz ardı etmiştir, bu negatif inşa da ona göre egemenlikle yaratılır.[129]

Foucault, kuramsal çalışmasında yaptığı tartışmalar ve dispositif, biyo-tarih, biyo-iktidar vb. kavramlarla yeni bir durağın kapılarını açmış ve kendisinden sonra yapılan çalışmalarda düşünürler mutlaka bu kapıya uğrayarak bir eleştirel ya da paralel bir bakış açısına girmişlerdir; yani Foucault'nun oluşturduğu bakış açısı, bunu gerçekleştirebilecek kadar yenilikçi görülmüştür. Foucault, politika-biyopolitika hattının zeminini oluşturmuş ve çalışmaları bu yazarlar için öncül olanı kapsamıştır. Ancak Foucault, yaşam odaklı bir çalışma yaparken kendisinden yıllar önce politikada yaşamı

[128] Ayrıntılı bilgi için bkz. YILDIRIM, "*Hannah Arendt'te Biyopolitika Düşüncesi"*, s. 283-285.

[129] Agamben'in de bu konuda Arendt'i destekleyerek Foucault'yu hem egemenlikle süreklilik oluşturduğu yönünde hem de totaliter devletlerle biyopolitika arasındaki ilişkiyi incelemediği yönünde eleştirisi için bkz. YILDIRIM, "*Hannah Arendt'te Biyopolitika Düşüncesi"*, s. 281.

inceleyen ve *İnsanlık Durumu* adlı eserinde anlatan Arendt'e çalışmasında gönderme yapmadığı için Agamben tarafından eleştirilmiştir.[130]

Arendt'in çalışmasını da Agamben, dönemin totaliter devletlerini ve toplama kamplarını ele aldığını ama biyopolitik bir bakış açısından incelemediğini öne sürerek eleştirmiştir. Agamben, Arendt'e getirdiği eleştirilerin yanında her ne kadar onun totaliter devlet eylemleri ve beden politikaları arasında kurduğu ilişkiyi tasvip edip vurgulasa da Arendt'in kendi çalışmalarını, biyopolitika ekseninden ve biyosiyaset çerçevesinden uzak olarak tanımlaması sebebiyle eleştirir.[131]

C. ANTİK ÇAĞDA BİYOPOLİTİKA YANSIMALARI

Foucault'ya göre biyoiktidar, modern bir iktidar olarak tanımlanır; ancak her ne kadar biyoiktidar okuması ve çözümlemesi Foucault'ya ait olsa da biyopolitika kavramını sadece modern devlete ve modern döneme atfetmek eksik ve hatalı bir yorum olarak görülmüştür. [132] Devletin güvenliğinin ve sürekliliğinin nasıl sağlanacağı, yaşamın nasıl planlanacağı sorusu, Antik Dönem'e kadar uzanan bir soru olmuştur. Bu başlık altında eserlerindeki biyopolitik yansımaları açısından incelenecek olan *Platon* ve *Aristoteles,* politika yöntemlerine ve bu yöntemlerin arka planındaki amaçlara bireysel

[130] AGAMBEN, s. 12.

[131] AGAMBEN, s. 12, 144; AYDIN, "*Giorgio Agamben: Etten İbaret İnsan ve Biyopolitika Makinesi*", s. 121.

[132] Mika OJAKANGAS, ***"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak"***, Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri içinde (Çev. Onur KARTAL), C. 1, NotaBene Yay., İstanbul 2017, s. 30.

olarak değil, ortak olarak kolektif nüfus açısından yaklaşmışlar ve halkın saadetinin ve güvenliğinin ilk olarak nüfusa göre şekil aldığını düşünmüşlerdir.[133]

Nüfusun politikadaki yeri sadece aydınlanma sonrası modern devletle gün yüzüne çıkmış bir gelişme olmayıp Antik Yunan'daki düşünürlere kadar var olmaktadır; düşünürlerden Aristoteles ve Platon bunun en güzel örneklerindendir.[134] Foucault, biyopolitikayla moderniteyi paralel bir düzlemde ele alsa da Agamben'e göre biyopolitika Antik Yunan'dan beri vardır; bunun gerekçesi olarak da iktidarların sürekli olarak farklı biçimlerde çıplak hayatı hedef almalarını gösterir.[135]

Platon'a göre devletin mutluluğa ulaşmasının yolu, nüfusun nicelik ve nitelik olarak düzenlenmesidir; ancak onun nihai amacında nicelikten çok nitelik yer alır. Platon'a göre nüfus öncelikle sınıflandırmaya tabi tutulmalıdır. Platon, Devlet eserinde zanaatkârlar ve koruyucular olarak bir sınıflandırmaya girer, koruyucular sınıfı da kendi içinde önderler ve yardımcılar olarak ikiye ayrılır. Onun kuramında sınıflar arası geçiş mümkündür; ancak istek temelli değil, devlet politikası gereğidir. Zanaatkârlar sınıfından Platon'un deyişiyle "*beden ve kafa bakımından düzgün*"ler koruyuculuk

---

[133] OJAKANGAS, *"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak",* s. 30-31.

[134] KIŞLALI, s. 63. Foucault'nun biyopolitikanın modernlikle beraberinde yaşanan bir dönüşüm olduğunu açıklaması, Agamben tarafından eleştirilen bir husus olup Agamben'e göre Antik Yunan'dan bu yana biyopolitikaların yapısal olgularında bir süreklilik mevcuttur. Bkz. AYDIN, "*Giorgio Agamben: Etten İbaret İnsan ve Biyopolitika Makinesi*", s. 117.

[135] BAŞTÜRK, "*Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü*", s. 258.

sınıfına geçebilecek; koruyuculuk sınıfında da bu sınıfa yaraşır bir biçimde olmayanlar da aşağı ırkların arasına gönderilecektir.[136]

Atina'da yer alan evlilik yasalarının hukuki düzenlemeler yanında cinsellikle ilgili de birçok düzenleme içermiştir. Platon'un devlet yönetimi açısından zaruri olarak gördüğü koruyucular sınıfının ırksal niteliğine ve saf kalmasına önem verdiği politika yöntemlerinden söz konusu saflığın nasıl korunacağı sorunu, Platon'un biyopolitika olarak adlandırılan araçların tek tek belirlenmesinde önem taşımıştır. Eğer koruyuculuk sınıfı, saf bir ırk ve mutlu bir sınıf olursa devletin mutluluğu da baki olacaktır. Platon'a göre de bu sınıfın saf bir ırk olarak korunması için cinsellikleri mutlak bir biçimde denetlenmeli ve kişilerin kimlerle evleneceği önderler tarafından seçilmeli ve üstün özellik olarak nitelendirdiği güzel, cesur çiftler de olabildiğince sık cinsel ilişkiye girmelidir. [137]

Platon'un sınıflar ve sınıfların yönetimleri arasında yaptığı ayrıma bakıldığında selektif hayvancılık ve tıp biliminin nüfus politikalarına etkili bir biçimde yön verdiği söylenmiştir. Özellikle Platon için tıbbın sadece bedenen ve ruhen iyi olan vatandaşlar

---

[136] "*Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlansın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil; çünkü kurduğumuz devlette doğruluğu, en kötü yönetilen devlette de eğriliği kolayca görürüz. Bunları gördükten sonra da, baştan beri üstünde durduğumuz doğrulukla eğrilik konusunda bir sonuca varırız demiştik. Şimdiyse biz, bütün yurttaşlara mutluluk sağlayan bir devlet düşünüyoruz."* PLATON, **Devlet** (Çev. Sabahattin EYÜBOĞLU-M. Ali CİMCOZ), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2017, s. 116, 110-120.

[137] PLATON, Devlet, s. 161-164; OJAKANGAS, *"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak",* s. 32-35.

yönünde çalışması gerekir, geri kalanların yaşamları ise yaşanmaya değmeyecektir.[138] Platon'un Antik Yunan döneminde hangi yurttaşı için tıp biliminin kullanıma açılacağı yönünde yaptığı ayrımı "modern" dönemde Almanya'da 1920 yılında "*Yaşanmaya Değmeyen Hayatı Ortadan Kaldırma Yetkisi*" isimli eserlerinin başlığından da anlaşılacağı üzere hukukçu Karl Binding ve hekim Alfred Hoche yapmıştır.[139]

"*Çocuk yapma ve çocuk yapanların gözetim süresi on yıl olsun, çok çocuk olma durumunda bu süre uzamasın. Ama eğer bu süre içinde çiftler çocuk sahibi olmazlarsa, her iki tarafın da iyiliği için, yönetici kadınlara ve beraberce danışarak ayrılsınlar. İki tarafı çıkarları konusunda bir anlaşmazlık çıkacak olursa, onlara hakemlik edecek on yasa bekçisi seçilsin, kararı onlar versin. Görevli kadınlar gençlerin evine girip, kimi zaman uyararak kimi zaman korkutarak onların yanılgı ve bilgisizliklerine son vereceklerdir; bunu başaramazlarsa, yasa bekçilerine gidip durumu bildirecekler, bu kez onlar duruma el koyacaklardır."*[140]. Bu yöntemle aslında Platon, nüfusun nicelik ve niteliğinin denetlenmesinde önem taşıyan doğum kontrolüne ve kürtaja gönderme yaparak nüfusun niteliğini nasıl sağlayacağını açıklamıştır; çünkü ilişkiyi gözetleyen kadınların "cahilce ve günahkârca şeyler" olarak belirttiği kürtajdan uzak tutmasını

[138] OJAKANGAS, *"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak",* s. 36; PLATON, Devlet, s. 104.

[139] AGAMBEN, s. 163; "*Üzerinde anlaştığımız ilkelere göre, her iki cinsin de en iyilerinin en fazla, ne kötülerinin de en az çiftleşmeleri gerekir. Ayrıca en kötülerinin değil, en iyilerinin çocuklarını büyütmeliyiz ki, sürünün cinsi bozulmasın."* PLATON, Devlet, s. 163.

[140] PLATON, **Yasalar** (Çev. Candan ŞENTUNA-Saffet BABÜR), Kabalcı Yay., İstanbul 2007, s. 256.

amaçlamıştır. [141] Antik Yunan'da kürtajın açıkça yasaklanmasına dair bir yasa olmamakla beraber kürtaj, tehlikeli bir eylem olarak görülmüş ve doğum kontrol yöntemi olarak doğduktan sonra yeni doğan bebeklerin öldürülmesi kullanılmıştır. Kadın koruyucu görevliler, haneye müdahaleyle hanedeki denetimin sağlayıcıları olmakla birlikte Foucault'nun bürokrasisindeki denetim yollarına benzer bir görev aldıkları görülmektedir. Günümüzde söz konusu denetim, hastane kayıtları, sigorta kayıtları kısacası işlenmiş kişisel verilerle yapılmaktadır.

Platon'un *Yasalar* eserinde yer alan ve kararname biçiminde yazılan emirler, vatandaşların geleceği, hanenin dirliğinden öte devletin bekası için yer almış, söz konusu düzenlemelerin hep devlet yararına olduğu da eserde sıkça vurgulanmıştır.[142]

Platon, doğal ayıklanmayla birlikte sosyal ayıklanmayı da beraberinde savunmuştur. Ona göre, bedenleri sağlam olmayanları hekimler de ikincil görerek tedavi kapsamına almayacak, "*emeklerini heba etmeyeceklerdir*". Sosyal ayıklanma ise ruhları kötü olanlar için geçerli olup onlar da yargıçlar tarafından yasa yoluyla öldürüleceklerdir. Birey yerine devletin ön planda olduğu bu görüş, *eşitsizlikçi görüş* olarak adlandırılmıştır.[143] Söz konusu ayıklama görüşünde, yargıçla hekimin ortak amaç doğrultusunda farklı araçlarla müdahaleci güce sahip olduğu söylenebilir. [144]

---

[141] PLATON, Yasalar, s. 256.

[142] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 234, 235.

[143] Alaeddin ŞENEL, **Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1970, s. 391.

[144] OJAKANGAS, *"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak",* s. 37.

Platon'un düşüncesinde her ne kadar sınıfsal mutluluğun dolayısıyla devletin mutluluğunun sağlayıcı olan nüfusun niteliğinin ön planda olduğu söylense de Platon'a göre düşük nüfus da avantaj olarak görülmez.[145] Platon'un Devlet'inden öte Yasalar eserinde biyopolitik yöntemler daha gözle görünürdür. Evli çiftlerin hayatı, cinsellik denetimleri, doğurganlık oranları daha ayrıntılı ve denetlemeye elverişli olarak düzenlenmiştir.[146]

Genelde öjeni tartışmalarında ve biyopolitika denildiğinde Antik Yunandan ilk olarak Platon'un *Devlet* ve *Yasalar* eserleri akla gelse de Aristoteles'in "Politika" adlı eserinde de gündelik yaşamın ayrıntılı olarak özellikle cinsiyet, cinsellik faktörleri üzerinden düzenlendiği ve bu sebeple Aristoteles'in politika yönteminin de biyopolitik bir kılıfa giydirildiği sarihtir.[147]

Platon'a göre, insanların çocuk üretimini beden ve kafa olarak en iyi işleyeceği yaşlarla kadın ve erkeğe göre sınırlamış ve bu yaşlarda çocuk yapmalarını salık vermiştir. Bu kurallar dışında çocuk yapanları ise kanuna karşı suç işlemiş ve kurallara uymayıp doğuranların çocuklarının "*piç"* olarak sayılacağını ifade etmiştir.[148] Evlilik

---

[145] PLATON, Yasalar, s. 200.

[146] PLATON, Yasalar, s. 241, 265; "*Öyleyse delikanlılarımızla kızlarımızı, düğün dernekle evlendireceğiz. Kurbanlar keseceğiz ve şairlerimizden bu evlenmeleri kutlayan şiirler isteyeceğiz. Evlenmelerin sayısını da devlet adamları kestirecek. Bu sayı savaşlara, hastalıklara ve daha başka olaylara göre azalıp çoğalacak. Öyle ki, devlet, toplumun azalmasını da önleyecek, çoğalmasını da*." PLATON, Devlet, s. 163.

[147] OJAKANGAS, *"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak",* s. 31.

[148] PLATON, Devlet, s. 165.

ilişkilerine ve çocuk sayılarına Aristoteles de eserlerinde yer vermiş, erkek ve kadın için ideal evlilik yaşlarını, yılın hangi mevsiminde cinsel ilişkide bulunulacağını belirtmiştir.[149]

Aynı zamanda Aristoteles, Platon gibi öjenik önerilere eserlerinde yer vermiştir: "*Bir bebeğin ölüme mi bırakılacağı, yoksa büyütülüp yetiştirileceği mi konusunda karar vermeye gelince, sakat çocukların yaşatılmaması yasal olmalıdır. Fakat, görenekler salt nüfusun azaltılması amacıyla bebeklerin ölmeye bırakılmasını yasakladığı için, çocuk yapmanın bir sınırı olmalıdır*.".[150]

Devlet tarafından uygulanan doğuma ve kadın bedeniyle uğraşı politikalarında doğumun içkin bir politik kurum olduğu görüşü, Antik Yunan'da da varlığını göstermiştir. Her ne kadar biyoiktidar teorisi, Foucault'ya ait olsa da biyopolitika kavramının modern dönem öncesinde de Antik Dönem'e kadar uzanan yansımalarının olduğu açıktır. Biyopolitika üzerine farklı çalışmalar yer alsa da çalışma açısından günümüze en yakın tanımıyla Foucault'nun kuramına ve eserlerine yer verilmiştir. Foucault, biyoiktidar olarak tanımlamasını yaptığı yaşam üzerindeki iktidarı iki yönde nitelendirmiştir: bedenin anatoma-politikası ve nüfusun biyopolitikası. Bu iktidar tekniği, Foucault'ya göre disiplinci iktidarı dışlamayan; ancak ondan daha farklı bir alanda ve araçlarla gerçekleşen bir tekniktir. Foucault'nun nüfusun biyopolitikası tanımında, iktidar bedenlerle tek tek değil onları bir bütün olarak nüfusla ele alır ve nüfusu etkileyen araçlarda müdahale hakkını kendinde bulur. Ona göre, nüfusun bu şekilde siyasallaşması biyopolitikanın kendisidir. Beden ve nüfus üzerinde yürütülen

[149] ARİSTOTELES, **Politika** (Çev. Mete TUNÇAY), Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1975, s. 226, 227.

[150] ARİSTOTELES, s. 228.

politikaların anlaşılmasında önem arz eden biyopolitika; sağlık, hastalık, göç, doğurganlık vb. birçok yaşamsal süreçte kendini göstermektedir. Biyopolitikayla yaşamsal süreçler üzerindeki denetimle doğurma eylemi ve kürtaj da biyopolitikada hâliyle kendine yer bulmuştur ve bu, iktidar açısından yeni bir perspektif oluşturmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜRTAJ HAKKI

I. TARİHTE KÜRTAJ OLGUSU

A. GENEL OLARAK

Kürtajın tıbbi kelime anlamına bakıldığında *döl yatağından ceninin alınma işi* olarak tanımlansa da sosyal bilimlere ilişkin yazınlarda *gebeliğin bilerek ve isteyerek sona erdirilmesi* anlamındadır.[151] Söz konusu çalışmada kullanılan kürtaj kavramı, Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan *düşük* tanımlamalarından *isteyerek düşük (induced abortion)* anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.[152]

Kürtajın tarihsel sürecine bakıldığında kültürel, dinî ve coğrafi faktörleri göz ardı ederek tek bir süreçten söz etmek hatalı bir yorum olur. Kürtajın tarihin her döneminde var olduğu yadsınamaz bir gerçek olmakla birlikte, kürtajın uygulanması

---

[151] Muhammet KOÇAKGÖL, ***"AİHM'nin Kürtajla İlgili Kararlarındaki Etkililik İradesi ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi"***, Ankara Barosu Dergisi, C. 76, S. 3, 2018, s. 226; "*Kürtaj, Fransızca curtage kelimesinden gelmekte olup Arapça ichad -klasik fıkıh kitaplarında ıskât-ı cenin-, İngilizce olarak ise abortion kelimeleri ile ifade edilmektedir.*" Aynur ERYİĞİT BADER, ***"Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Kürtaj"***, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2019, s. 117; "*Arapça'da cenn kelimesinden üreyen cenin kelimesi 'örtmek, örtünmek, gizlenmek' anlamına gelir*." Belkıs KONAN, ***"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"***, AÜHFD, C. 57, S. 4, 2008, s. 321.

[152] ÇOKAR, s. 19.

aşamasındaki yöntemler, toplumlara ve dönemlere göre farklılık arz etmiştir.[153] Kürtaj, geçmiş dönemlerde daha çok doğum kontrol aracı olarak görülmüştür. Doğum kontrol yöntemleri, sanayileşme sonrası teknolojiyle modern devletlere özgü bir durum değildir; bu yöntemler, geçmişte de kullanılmıştır; ancak günümüzle karşılaştırması yapıldığında sadece farkındalığın kısıtlı olduğu ve daha çok doğal yöntemlerin batıl inançlardan beslendiği söylenebilir.[154]

Antik Yunan'da ve Roma İmparatorluğu'nda evlilik, eşler arası cinsel ilişki, doğurganlık ve çocuk sayısı sürekli olarak tartışılan ve halka dikte edilen konulardan olmuştur. Her ne kadar Roma İmparatorluğu'nda nüfus artışı, etkili bir biçimde desteklense de Antik Yunan devletleri, *devletin mutluluğu* için daha çok doğurganlığın sınırlandırılması ve çocuk sayısının düzenlenmesiyle ilgilenmiştir. [155] Platon ile Aristoteles'in eserlerinde bu hususlar, ilk bölümde de bahsedildiği üzere ayrıntılı olarak düzenlenmiştir.[156]

Antik Yunan ve Roma'da kürtaj, hiçbir zaman yasalarda açıkça yasaklanmamıştır.[157] Ancak kürtaj, daha çok ahlaka aykırı bir eylem olarak görülmüş ve

---

[153] Bkz. ÇOKAR, s. 53-56.

[154] Diana GITTINS**, Aile Sorgulanıyor** (Çev. Tuna ERDEM), Pencere Yay., İstanbul 1985, s. 99; "*Düşük için yazıldığı bilinen en eski reçete Çin kaynaklıdır ve M.Ö. 2737-2696 yıllarından kalma yazmalarda mevcuttur (...) Eski Çin'de kadınlar, ilkbaharda 25 kurbağa yavrusunu yutarak beş yıl çocuk sahibi olmayacaklarına inanmışlardır*." ÇOKAR, s. 54.

[155] ÇOKAR, s. 57-62.

[156] Bkz. "*Antik Çağda Biyopolitika Yansımaları*" başlığı.

[157] ÇOKAR, s. 60, 64.

kürtaj yapan kadınlara birtakım kısıtlamalarla tabiri caizse sivil ölüm getirilerek kürtajın toplum içindeki ahlaki konumu tartışmaya açılmıştır. Her ne kadar kanuni bir düzenleme halinde kürtaja yasak getirilmese de Hipokrat yemininde kürtaj, yasak olarak yer almıştır. Hipokrat yemininde kürtajın hekimlere yasaklanması, kürtajın ahlaki yönden yargılanan bir uygulama olmasına ve uygulayıcının hekimler yerine ebeler olmasına yol açmıştır.[158] Ancak Hipokrat yemini metninde bu yasakların bulunması, Antik Çağ'da kürtajın uygulanmasına engel olmamıştır.[159]

Aydınlanma öncesinde doğum kontrolü ve kürtaj, devleti ilgilendiren bir husus olmaktan öte kişisel alanda kalan bir konu olarak nitelendirilmiş; daha doğrusu kürtaj, günümüzdeki gibi sistematik olarak devlet politikalarında yer almamakla birlikte daha çok *bebek katli* olarak anlamlandırılmıştır. Ancak özellikle veba salgınından sonra azalan nüfus nedeniyle merkezîleşmiş yönetimlerin artan nüfus-güçlü ordu anlayışlarıyla nüfus artışı, devletlerin gündemini meşgul eden bir konu olmuştur.[160] Avrupa'daki nüfusun azalması sebebiyle yaşanan vebadan sonra en büyük krizin Avrupalı devletlerin kolonileşme döneminde görülmüş, çeşitli sebeplerle nüfus, 17. yüzyılda ekonomik krizi tetikleyecek şekilde azalmıştır.[161]

Tarihe bakıldığında Papa IX. Pius, bir fermanla ceninin ana rahmine düştükten sonra ruha sahip olduğunu halka bildirmiş ve doğum kontrol araçlarının yasaklanmasını

[158] ÇOKAR, s. 60, 61.

[159] Sibel İNCEOĞLU, **Ölme Hakkı**, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999, s. 172.

[160] Merry E. WIESNER-HANKS, **Erken Modern Dönemde Avrupa 1450-1789** (Çev. Hamit ÇALIŞKAN), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009, s. 413.

[161] Silvia FEDERECI, **Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim** (Çev. Öznur KARAKAŞ), Otonom Yay., İstanbul 2012, s. 126, 127.

sağlamıştır.[162] Roma Katolik Kilisesi, kürtajın yasak olması gerektiği düşüncesinin başat savunucularından biri olmuştur. Kilisenin kürtaj karşıtlığındaki görüşlerinin temel dayanağını ise *döllenmeden itibaren ceninin gelişme aşamalarına bakılmaksızın tam ve sağ doğmuş bir insanla aynı haklara sahip olduğu* düşüncesi oluşturmuştur.[163]

Katoliklerde "1869 Yasası", kürtajın sert bir şekilde yasaklandığı ilk yasal düzenleme olarak görülür. Bu zamana kadar gebeliğin sonlandırılması; ceninin ruhunun oluşumu ve çeşitli sağlık sebepleriyle bağlantılı olarak tartışılıyorken Papa IX. Pius, 1869 yılında kürtajı kayıtsız ve şartsız olarak yasaklamıştır.[164] Sonrasında Batılı toplumlarda özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra artan kürtaj üzerindeki yasaklılığı kaldıran yasalar, Kilise'nin tepkisini çekmiş ve Kilise, 1974 tarihinde "Düşük Bildirgesi" yayımlayarak bu konuda, düşüncesinin yüzyıllardır aynı doğrultuda olduğunu ortaya koymuştur.[165] Roma Katolik Kilisesi'nin kürtaja karşı sert tutumunu, günümüzde de devam ettirdiği görülmektedir. Geçtiğimiz yıllarda Papa açıklamalarıyla Kilise'nin kürtajın karşısında olduğunu vurgulayarak, kürtaj karşıtlığındaki düşüncesini

[162] WIESNER-HANKS, s. 413.

[163] ÇOKAR, s. 114.

[164] ÇOKAR, s. 69-70.

[165] ÇOKAR, s. 71; "*1588'de Papa Sixtus V'in kürtajı 'cinayet' ilan etmesine ve kürtaj yaptıranların aforoz edileceğini söylemesinden önce Katolik Kilisesi, erkek fetüsler için gebeliğin 40. gününe kadar ve kız fetüsler için gebeliğin 80. veya 90. gününe kadar kürtaja izin veriyordu. Papa Sixtus'dan sonra gelen bazı papalar kürtaja daha ılımlı yaklaşsalar da 1869'da Papa Pius IX'un yasallaştırması üzerine kürtaj tamamıyla yasaklandı.*", https://bianet.org/bianet/kadin/201598-papa-francis-ten-kurtaj-yorumu-kiralik-katil-tutmak-gibi (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

yaşamın kutsallığı ve masumiyet ilkelerinden hareketle Hristiyan öğretisine uygun açıklamıştır.[166]

B. SEMAVİ DİNLERDE KÜRTAJ

Dinlerde yaşam, her zaman Tanrı'nın verdiği bir mucize olarak görülüp kutsal sayılmıştır. Yaşamın kutsallığından ve öldürme yasağından bahsederken tüm semavi dinler, kürtaj yasağını, *masum insanı* öldürme yasağı olarak daraltmıştır; çünkü öldürme yasağının istisnaları mevcuttur.[167]

Arapça'da kürtajın anlamını karşılayan sözcük, kadının istemli düşük yapması anlamında kullanılan *ichad* sözcüğüdür.[168] İslam'ın kutsal kitabı olan Kur'an'da kürtajla ilgili açık bir ayet bulunmamaktadır; ancak diğer semavi dinler gibi İslamiyet'te de insan yaşamının kutsallığı önem arz eder. Yaşamın kutsallığı noktasında tartışma olmasa da ceninin ne zaman insan niteliği kazandığı hususu mezhepler tarafından farklı yorumlanmıştır.[169] Söz konusu mezheplerde gebeliği önleyici yöntem konusunda ılımlı

---

[166] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45808960 (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

[167] İNCEOĞLU, s. 39.

[168] Hafsa KESGİN, **İslam Hukukunda Kürtaj**, Kitâbî Yay., İstanbul 2018, s. 20.

[169] Ayrıntılı bilgi için bkz. ERYİĞİT BADER, *"Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Kürtaj"*, s. 128-134. Kürtajın sınırları ve mübah olup olmaması hususunda İslam'daki mezhepler arasında farklılıklar mevcuttur: "*Musallam'ın belirttiğine göre, dört ana mezhepten, Sünnilerin çoğunluğunun mensup olduğu Hanefilik, dördüncü ayın sonuna kadar kürtaja izin verirken, diğer uçta yer alan Maliki fakihleri, çoğunlukla Hanefilere katılıyor, ama izin dâhilinde olduğu dönemin uzunluğu konusunda farklı düşünüyorlardı - farklı görüşlerde bu dönemin uzunluğu 40 gün ile 120 gün arasında değişiyordu. Hanefiler, kadınlara kocalarının izni olmadan kürtaj yapma hakkı tanıyorlardı, ama kürtaja nedensiz yere başvurulmaması gerektiğini söylüyorlardı*." Leila AHMED,

bir yaklaşım gözlenirken ayrı bir tartışma konusu da kürtajda kadının eşinin rızasını alması gerekip gerekmediği üzerine olmuştur.[170]

Yahudilik'te de insan, önemli bir varlık olarak yüceltilmiş, yasak, dinî ve ahlaki öğretiler bütünü olan On Emir'de *cana kıymamak* olarak yer almış; ancak Yahudilerin kutsal kitabında da kürtajla ilgili açık bir metin bulunmamıştır. Genel olarak bu dinde kürtaj konusunda iki yaklaşım incelenmiştir: cenini insanla eş değer görerek kürtajla ceninin hayatına son vermeyi cinayet kabul edenler ve ceninin doğmadıkça insan kabul edilmediğini; ancak bu sebebin hayatına son verilmesini gerektirmediğini düşünenler. Bu yasağa rağmen toplumlarda kürtajın engellenememesi, din âlimlerinin kürtaj hususunda tefsir çalışmalarını artırmalarına sebep olmuş ve 40 güne kadar kürtajın yapılabileceği yönünde yorum yapmışlardır. Yahudilik'te şu husus, kürtaj hakkında İslamiyet'teki yorumdan farklılık arz etmektedir: zina, ensest ve tecavüz gibi durumlarda oluşan hamileliğin normal koşullardaki hamilelikle bir tutulması ve kürtajına izin verilmemesi. Ancak bu görüşe karşı olan yorumcular da bulunmaktadır. Ayrıca bir istisna da hamileliğin annenin sağlığını tehlikeye attığı durumlarda annenin, eşinin, hekimin ve din âliminin görüşüyle kürtaj yapılabilmesidir.[171]

Hristiyanlık'ta da kürtaj için Yahudilik'teki görüşlerle paralel bir durumun mevcut olduğu söylenebilir. Hristiyan kutsal metinlerinde de kürtaj hakkında bir bilgi bulunmamış ve çocuklar, Tanrı'dan bir hediye olarak görülmüştür. Diğer taraftan

---

"Arap Kültürü ve Kadınların Bedenlerinin Yazılışı", Der. Pınar İLKKARACAN (Çev. Ebru SALMAN), Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik içinde, İletişim Yay., İstanbul 2018, s. 65.

[170] AHMED, *"Arap Kültürü ve Kadınların Bedenlerinin Yazılışı",* s. 61.

[171] ERYİĞİT BADER, *"Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Kürtaj"*, s. 120-124.

Hristiyanlık'ta da yukarıda bahsedilen istisnai hamileliklerin kürtajla sonlanmasına karşı çıkılmıştır.[172]

Kürtaj, Hinduizm'de de yasaklanmış; hatta Hinduizm'de çocuk düşüren kadın kastın dışına çıkarılmıştır.[173] Kast dışına çıkarılmak, kastta hiçbir şekilde yer almayan, insanlığın en aşağı sınıfı kabul edilen *parya* olarak kabul edilmek demektir. Paryalar, hukuken Hindistan'da tanınmamakta ve birçok yasakla sivil ölüme terk edilmektedirler.[174]

C. HAK TERAZİSİ: HAKKI SAVUNANLAR VE HAKKA KARŞI OLANLAR

Günümüz kürtaj tartışmalarında genellikle sağlık sebepleri veya cinsel istismar, tecavüz gibi suçlardan oluşan gebeliklerin sonlandırılması söz konusu olduğunda kürtajın neredeyse tüm çevreler tarafından kabul edildiği söylenebilir.[175] Asıl tartışma

---

[172] ERYİĞİT BADER, *"Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Kürtaj"*, s. 124-127. Farklı dinlerin kürtaja bakış açısı hakkında bkz. ÇOKAR, s. 65-76.

[173] KONAN, *"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"*, s. 320.

[174] https://www.mepanews.com/hindistanin-acimasiz-duzeni-kast-sistemi-14563h.htm (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

[175] Yazıda "neredeyse" ifadesine yer verilmesinin sebebi, son yıllarda ABD'de gerçekleşen tartışmalarda hazırlanan tasarılarda, tecavüz ve ensest durumlarında istisnai uygulama görmeyerek kürtajın yasaklaması ve sadece kadının ya da ceninin hayati tehlikede olduğu noktada kürtajı yasal görülmesidir. Bkz. https://www.dw.com/tr/abdde-tecav%C3%BCz-ve-ensestte-istisna-%C3%B6ng%C3%B6rmeyen-k%C3%BCrtaj-yasas%C4%B1/a-48740831 (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

noktası genel olarak istenmeyen bir gebeliğin *keyfi*[176] olarak sonlandırılmasıdır. Bu noktada kürtaja karşı çıkan çevreler, daha çok ceninin yaşam hakkı üzerinden konuyu ele alırken kürtaj hakkı taraftarları ise kadının yaşam hakkı ve vücut bütünlüğü üzerinden konuyu tartışmaktadırlar.[177]

"*Düşük karşıtları kendilerine 'yaşam taraftarları' (pro-life) adını verirken karşıt grubu 'yaşam karşıtı' (anti-life) olarak adlandırmaktadır.".*[178] Bu iki grubun dışında kadınların yasal kürtaj hakkını kullanmada seçeneği olması gerektiğini savunanlar

[176] Burada keyfilikten ne anlamak gerektiğini açıklamak gerekir. Keyfi olarak gebeliğe son vermek, kadının sağlık sorunları dışında, kendi belirlediği sübjektif sebeplerle kürtaj hakkını kullanmak istemesi olarak anlaşılabilir. Bu sebep kimi zaman ekonomik sebeplidir, kimi zaman sosyolojik, demografik sebeplidir, kimi zaman da psikolojik. Az çocuk sahibi olmak daha çok "Batılaşmış modern ailelere" has bir durum olarak görülürken bazı kesimler tarafından da çocuk sayısının fazlalığının İslamiyet'e göre sünnet olarak görüldüğü düşüncesi hakkında bkz. Mustafa TEKİN, **Kutsal Kadın ve Kamu**, Açılımkitap, İstanbul 2004, s. 243; *"Bu bağlamda Aktaş, geleneksel yargıların tersine, çocuk sahibi olmak istemeyen bir kadının İslami perspektiften kınanmasını doğru bulmadığı gibi, bunu İslam adına haklılaştırır ve bir tercih sorunu olarak görür. Nitekim O'na göre, kadın (ve erkek) kimi durumlarda anne olmak yerine İslam için daha hayırlı olmasını umdukları bazı yeteneklerini geliştirmeyi seçmişlerse, bu onların bileceği bir şeydir*." TEKİN, s. 258. Çocuğun kişisel gelişimini tamamlaması açısından evde mekânsal olarak tek bir odayı kardeşinden ayrı olarak paylaşması ailelerde bir ayrıcalık olarak görülmüştür; mekânın dahi kimi zaman kürtajı teşvik ettiği sosyolojik olarak söylenebilir. Bkz. Ferhunda ÖZBAY, **Aile, Kent ve Nüfus**, İletişim Yay., İstanbul 2017, s. 122.

[177] KESGİN, s. 22, 23.

[178] ÇOKAR, s. 112.

kendilerini "*seçenek taraftarları*" (*pro-choice*) olarak adlandırırlar.[179] Ancak bu ayrım, mutlak bir ayrım olmayıp iki kutbun çeşitli sebeplerle (din, sağlık, suç, hastalık vb.) bir kümede kesişime uğradığını söyleyebiliriz.

Kürtaj hakkında yapılan tartışmalara bakıldığında konu, genellikle ceninin insan olarak hangi evrede kabul edileceği ve kadın-cenin haklarının karşılıklılık içinde değerlendirilmesi noktasında olmaktadır. Kürtaja hak olarak yaklaşanlar, kürtajın kadınlar için bir hak olduğunu, bu hakkın ciddi sağlık sorunları dışında da kullanılması gerektiğini; çünkü kadının kendi bedeni ve hayatı üzerinde karar verme yetkisine ve kendini geliştirme hakkına sahip olduğunu, bunun kısıtlanamayacağını dayanak maddeleri olarak sıralarlar.[180] Kürtaj savunucularının bir argümanı da kadının özerklik hakkına dayanır ve temel savunması da kürtaj karşıtı politikaların kadının özerkliğine izin verilemez bir şekilde müdahale ettiğidir.[181] Ayrıca istenmeyen gebelik yaşayan fakat kürtaj yasağı nedeniyle anne olan kadınlar için bu durum, *anneliğe zorlanma (forced maternity)* olarak değerlendirilmiştir.[182]

---

[179] İştar GÖZAYDIN, ***"Kürtaj ve yaşam hakkı"***, http://www.altust.org/2013/06/kurtaj-ve-yasam-hakki/ (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

[180] KESGİN, s. 34-41.

[181] Sally MARKOWITZ, "***Abortion and Feminism***", Social Theory and Practic, C. 16, S. 1, 1990, s. 1.

[182] ÇOKAR, s. 184. Pekin'de düzenlenen 4. Dünya Kadın Konferansında, *gebeliğe zorlanma (forced pregnancy)* sınırlı olarak, suç sonunda oluşan gebeliklerde değil, başka nedenlerle kürtaj hizmetinin sunulmadığı durumlarda da değerlendirilebileceği yer almıştır. Bkz. R. J. COOK vd., "***International developments in abortion law from 1988 to 1998***", American Journal of Public Health, 89 (4), 1999, s. 582, 583. Aslında kavramın ilk ortaya çıkışında esinlenilen *zorla gebelik* kavramı, Uluslararası Ceza

Kürtajı reddedenlerinse ahlaktan yaşam hakkına, toplumsal sorumluluktan biyoetik tartışmalara kadar birçok sebep, düşüncelerine temel oluşturmuştur. Kürtajı reddedenlerin en yaygın ve temel argümanı, ceninin yaşam hakkı üzerinden şekillenir. Söz konusu tartışmada ceninin evre fark etmeksizin döllenmeden sonra yaşam hakkında sahip olduğu, kürtajın insan öldürmeyle aynı suç olduğu da savunmalar arasındadır.[183] Toplumsal sorumluluk düşüncesinin dayanağı ise doğumun sadece bir insanın doğumu olarak görülmemesi gerektiği, neslin devamının sağlandığı ve sadece doğurmanın kadınlara has biyolojik bir durum olduğu için kadınların kürtajı bireysel bir karar olarak göremeyeceği noktasıdır.[184] Söz konusu toplumsal sorumluluk hususu bazı yazarlar tarafından savunulmakta ve kadınların kürtaj taleplerinin kamusal alana etkilerinin göz ardı edildiğini, dinsel olarak da nesli koruma ilkesini ihlal ettiğini vurgulamaktadırlar.[185]

Mahkemesi tarafından cezalandırılan bir savaş suçudur. Bkz https://www.law.cornell.edu/wex/forced_pregnancy (Erişim Tarihi: 14.11.2020); https://www.equalitynow.org/forced_pregnancy (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

[183] KESGİN, s. 46-48.

[184] KESGİN, s. 50. Ayrıca kürtaj hakkının kullanılmasında tek hak sahibinin anne olmadığı, babanın da potansiyel hak sahibi olduğu yönünde de değerlendirmeler mevcuttur. Bkz. Abdurrahman SAYGILI, "***Yaşam Hakkı Üzerine Düşünceler***", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 2, 2019, s. 545. Söz konusu tartışma başka tartışmalara da evrilmektedir. Bkz. "*Peki, eğer biyolojik babanın kadının tercihi konusunda hiçbir söz hakkı yoksa babaya nafaka benzeri kanunî yükümlülükler dayatmak mâkûl mudur?"* Wendy MCELROY, "***Kürtaj: Ahlaki Bir Bataklık***" (Çev. Ayşe KAYA FIRAT), Liberal Düşünce Dergisi, S. 67, 2012, s. 7.

[185] KESGİN, s. 173-175.

Kimi zaman kürtaja karşı olanlar, istenmeyen gebelikte doğan çocukların kısır kişilere evlatlık verilmesini isteyecek kadar ileri giderek sert bir duruş sergilemişlerdir.[186]

Bilimsel perspektiften bakıldığında tartışmaların; doğumu, şekillenmesi, gerekçelendirilmesi ve uygulanması da dâhil bir hakkın gelişmesinde birçok faydası bulunur. Ancak söz konusu tartışmalar doktrinsel düzeyde kalmayarak kimi zaman o kadar şiddetlenmiştir ki bazı devletlerde kürtaj hizmeti sunan yerlerin etrafında devletlerin yargı kararlarıyla güvenlik koridoru oluşturulmuştur. [187] Bu durum tartışmayı, insan hakları-felsefe-sosyoloji vb. disiplinlerle tartışmaktan öte daha dar bir kapsama sokmuş ve bunun da sonuçları, toplum için kimi zaman farklı vakıalar olarak kendini göstermiştir.[188]

---

[186] Caroline RAMAZANOĞLU, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri** (Çev. Mefkure BAYATLI), Pencere Yay., İstanbul 1998, s. 209.

[187] ÇOKAR, s. 185.

[188] "*Örneğin Meksika'da kürtajın yasal olmaması nedeniyle ensest ilişki neticesi hamile kalan 12 yaşındaki kıza doktorların kürtaj yapmamak istemesi uzun yıllar tartışılmıştır. Yine ABD'de kürtaj yapan doktorlara ve kürtaj kliniklerine yönelik saldırılar 1990'ların sonlarına kadar sık sık medyada yer almıştır. Cleveland'da, kürtaj karşıtı bir yargıcın, Japon asıllı bir Amerikan vatandaşına doğum yapacağı güne kadar hapis cezası vermesi de ilginç bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır.*" Y. Furkan ŞEN, "***Yaşam Hakkı: İdam, Kürtaj, Ötenazi ve Siyasal Sorumluluk***", AÜSBED, C. 19, S. 2, 2015, s. 14. Dr. Barnett Abba Slepian, kürtaj yaptığı için öldürülen Amerikalı doktorlardan sadece biridir. 1997'de Amerika'da yapılan bir araştırma, 1983-1995 yılları arasında kürtaj yapmak isteyen jinekoloji doktorlarının oranının %42'den %33'e düştüğünü göstermektedir. Söz konusu durum kadınların güvenli kürtaja erişiminin giderek kısıtlandığının bir göstergesidir. Bkz. https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1998/10/27/the-shooting-of-dr-slepian/b963a8bd-4097-4249-b524-a1edb0245559/ (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Kanadalı feminist *McElroy*, kürtaj ve kürtaj karşıtları savunularının çoğu zaman iki uç noktada bulunmasından kaynaklı bir eleştiri getirmiştir. Kürtaj için istisna olarak kabul edilen tecavüz ve ensest gibi durumlarda dahi kürtaj karşıtları; diğer taraftan sorgulanamaz bir kürtaj hakkı olduğunu savunan kürtaj yanlıları, bu tartışmanın iki uç kutbu olarak görülmektedir.[189] Hâlbuki kürtaja bakış açısında yer alan bu iki kutup hukuki çözümlemelerde yetersiz bir bakış açısıdır.[190] Kürtaj tartışmalarında genellikle konunun kadının yaşam hakkı ve ceninin yaşam hakkı şeklinde iki uç kutupta tartışılması, konunun ortak bir zeminde tartışılamamasına yol açmaktadır.[191]

Kürtaj, politikacılar ve filozoflar tarafından çokça tartışılmıştır; ancak felsefi analizlerin sadece cenin hakkı yönünde yapıldığı ve konunun feminizm-kadın hakları çerçevesinde incelenmediği yönünde tartışmanın gidişatı eleştirilmiştir. Bir görüşe göre, bu tartışmanın ceninin yaşam hakkı üzerinden yapılması, kürtaj konusundaki anlaşmazlığı kesin olarak çözmeyecektir ve ceninin durumu ne olursa olsun kürtaj yanlısı argümanların daha fazlası söylenerek hakkın geliştirilmesi gerektiği yönüne eğilinmelidir.[192]

---

[189] MCELROY, s. 7-9.

[190] "*Hukuki çözümlerde genellikle kazanan tümüyle kazanır; kazanırsın ya da kaybedersin. Özellikle haklara ilişkin hukuki kararları 'ya her şey ya da hiçbir şey' tarzında alma eğilimi vardır. Hak kavramı, söz konusu olan gerçekten bir haksa, tamamen kullanılabilmesini gerektirir, değilse hiçbir şey gerektirmez. Yine kürtajı örnek verebiliriz. Mesele, ceninin haklarına karşı annenin hakları olarak görüldüğünde birinin sınırsız dokunulmazlığı ile öbürünün dizginsiz özgürlüğü arasında pek fazla seçenek kalmaz."* TAYLOR, s. 106.

[191] L. S. M. JOHNSON, "***Kürtaj: Ahlaki Perspektifler***" (Çev. Kamuran TIBIK), Dini Araştırmalar Dergisi, C. 14, S. 39, 2011, s. 139.

[192] MARKOWITZ, "*Abortion and Feminism*", s. 1, 2.

II. KÜRTAJIN NORM OLARAK YER ALMASI

A. KÜRTAJIN BİR HAK OLARAK DOĞUŞU

Modernlik, kimi yazarlar tarafından *dinsel olanın dünyevileşmesi* olarak tanımlanmış ve kürtajın da artık yasalarla ve tıbbi söylemlerle üremenin Tanrı'nın verdiği can kıskacından çıkarılarak dünyevileştirilmesine örnek olduğu anlatılmıştır.[193] Nüfusun düzenlenmesi sebepli bedene yönelik olan düzenlemeler, toplumda yeni taleplere ve dolaylı olarak yeni hak kategorilerine yol açmıştır. Söz konusu başlıkta, çalışmanın kapsamı açısından tümüne değil; sadece doğrudan kadın haklarına ilişkin hükümler barındıran uluslararası sözleşmelere yer verilmiştir.

Kadın hakları, 19. yüzyılda ulusal alanda yasal olarak talep edilmeye başlansa da uluslararası arenada sahneye çıkışı, tam olarak 20. yüzyılda olmuştur. Kadın haklarının siyasi bir hareket olarak küreselde yerini bulmasında Birleşmiş Milletlerin düzenlediği uluslararası konferanslar etkili olmuştur.[194] 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler, kadın haklarının uluslararası alanda tartışılmasında büyük önem taşımıştır. 1946 yılında ilk olarak kadın haklarını geliştirmek amacıyla Kadının Statüsü Komisyonu kurulmuş, 1948 yılında İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi[195] kabul edilmiştir. Sırasıyla 1975

---

[193] Mevlüt ÖZBEN, **Kutsallıkların Ölümcül Sıçrayışı: Yapay Kutsallıklar**, Kadim Yay., Ankara 2012, s. 132.

[194] Nazife ŞİŞMAN, **Emanetten Mülke,** İz Yay., İstanbul 2018, s. 98.

[195] İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. maddesine bakıldığında, "*Analık ve çocukluk özel ihtimam ve yardım görmek hakkını haizdir. Bütün çocuklar, evlilik içinde veya dışında doğsunlar, aynı sosyal korumadan faydalanırlar.*" ile kadınların özel ihtimam durumu "annelik" noktasından anlatılmış ve kadın hakları yönünden kucaklayıcı bir durumdan uzak durmuştur. Bkz. **İnsan Hakları Evrensel**

Meksika'da, 1980 Kopenhag'da, 1985 Nairobi'de ve 1995 Pekin'de Dünya Kadın Konferansları gerçekleştirilmiş, söz konusu konferanslarda birçok devletten katılım sağlanmış, ilk defa bu kadar farklı kültürel farklılığa ve dünya görüşüne sahip grup bir arada bulunmuştur. Söz konusu konferanslar kadın haklarının ilerleyişi açısından önem taşımaktadır.[196]

İkinci Dünya Savaşı'nda kadınlar, ayrı bir mağduriyet yaşamış; ancak savaş sonrasında haklara yönelik bir talep uluslararası alanda hemen yankı bulmamıştır. 1970'lere kadar uluslararası alanda kadın konferanslarına yönelik bir çalışma yapılmasa da 1968 olayları ve 70'lerdeki feminizm dalgasının etkisiyle BM, konferans konularını kadın hakları ve toplumsal cinsiyet[197] üzerine belirlemeye başlamıştır.[198] BM, sembolik

---

Beyannamesi, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

[196] Ayşe AKIN, "***Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve İnsan Hakları***", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN-Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 4, 5.

[197] "*Toplumsal cinsiyet (gender) ise, kadının ve erkeği sosyal olarak belirlenen rollerini ve sorumluluklarını ifade eder. Toplumsal cinsiyet biyolojik farklılıklardan dolayı değil, kadın ve erkek olarak toplumun bizi nasıl gördüğü, nasıl algıladığı, nasıl düşündüğü ve nasıl davranmamızı beklediği ile ilgili bir kavramdır."* Ayşe AKIN, "***Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayırımcılığı ve Sağlık***", Toplum Hekimliği Bülteni, C. 26, S. 2, 2007, s. 2.

[198] Nazife ŞİŞMAN, **Global Konferanslarda Kadın Politikaları**, İz Yay., İstanbul 1996, s. 39. Kadınların toplumda eşit ve özgür olarak yer almasındaki eylemsel ve düşünsel mücadelelerin tümü olarak tanımlanabilecek feminizm, birçok akıma ev sahipliği yapmış, söz konusu feminist anlayışlar ne kadar farklı düşüncelere ev sahipliği yapsa da anlayışların ortak amacı, ataerkil sistemi sona erdirmek olmuştur. Bkz. Türkân YALÇIN SANCAR, **Türk Ceza Hukukunda Kadın**, Seçkin Yay., Ankara 2013, s. 50, 55-57.

de olsa kadın haklarına dikkat çekmek amacıyla 1975 yılını *Dünya Kadın Yılı* ilan ederek sonraki 10 yılı "Kadın On Yılı" olarak adlandırmış ve bu yıllarda kadın haklarına yönelik birçok uluslararası konferansın düzenlenmesine öncülük etmiştir.[199]

İlk BM Kadın Konferansı, Meksika'da 1975 yılında düzenlenmiş, söz konusu konferansa yönelik tepkiler, basında sert ifadelerle yer bulmuştur: "*Militan feministler çıldırdı*", "*Kızlar kavgaya başladı*".[200] Bu konferansı 1980 Kopenhag Konferansı, 1985 Nairobi Konferansı ve 1995 Pekin Konferansı izlemiştir. Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nın diğer konferanslardan ayrılmasının sebebi, katılımın çok yüksek olması ve ortak bir deklarasyonun yayımlanması olmuştur.[201]

Ortak bir deklarasyonun yayımlanması, konferanstaki bütün konularda *consensus*a varıldığı anlamına gelmemektedir. Özellikle Avrupa, Amerika ve İskandinav devletleri cinsel haklar, kürtaj hakkı, ekonomik hak gibi konulara; Güney ve İslam devletleri daha çok ailenin korunması ve kültürel dinî kimliğe saygı konularına eğilim göstermişlerdir.[202] Kürtaja bakış açısında din, ahlak, gelenek gibi birçok etken var olmuştur; bu sebeple de farklı kıtalarda, farklı yönetim şekillerine tabi devletlerde kürtaja bakış açısı çeşitlenmiştir. Ama bu demek değildir ki aynı bölgelerdeki kürtaja ilişkin yasal düzenlemeler aynı doğrultudadır.

---

[199] Şafak TANER, "***Toplumsal Cinsiyet Açısından Sosyal Politikalar***", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN-Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 29.

[200] ŞİŞMAN, Global Konferanslarda Kadın Politikaları, s. 39.

[201] **Pekin Deklarasyonu**, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf (Erişim Tarihi:15.11.2020).

[202] ŞİŞMAN, Global Konferanslarda Kadın Politikaları, s. 41-48.

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW), 1979 yılında ilan edilmiş, Türkiye tarafından 1985 yılında imzalanmış, 1986 yılında yürürlüğe girmiş ve söz konusu Sözleşme, birçok gelişmenin temel metni sayılmıştır.[203] CEDAW, üreme hakkının insan hakkı olarak bir yasal metinde yer alması bakımından da önemli görülmüştür.[204]

---

[203] **Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW),** https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf (Erişim Tarihi: 15.11.2020). CEDAW hükümleri hakkında ayrıntılı inceleme için bkz. Bilgin TİRYAKİOĞLU-Necla ÖZTÜRK, "***Türkiye'nin Taraf Olduğu Bazı Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Kadın***", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN-Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 332-336.

[204] **CEDAW**

Sağlık Hakkı

12. Madde: "*Taraf Devletler sağlık alanında erkekler ile kadınların eşit şekilde, aile planlaması hizmetleri de dâhil sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamak üzere kadınlara Karar ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır. Taraf Devletler bu maddenin birinci fıkrasındaki hükümlere bakmaksızın, hamilelik dönemi, doğum dönemi ve doğum sonrası dönem ile ilgili olarak kadınlara, gerektiği takdirde ücretsiz olarak, gerekli hizmetleri sağlar; bunun yanında hamilelik ve emzirme döneminde yeterli hizmet verir.*"

Evlenme ve Aile İlişkileri Alanındaki Haklar

16. Madde: "*1. Taraf Devletler evlilik ve aile ilişkileri ile ilgili bütün konularda kadınlara karşı ayrımcılığı tasfiye etmek için gerekli her türlü tedbiri alır ve özellikle erkeklerle kadınların eşitliğini öngören aşağıdaki hakları tanır:*

a) Evlenmede aynı hakka sahip olma;

b) Serbestçe eş seçmede ve serbest ve kendi rızasıyla evlenmede aynı hakka sahip olma;

1994 yılında *Kahire Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı* (ICPD) gerçeklemiş, kadınların istediği zaman istediği koşullarda gebeliği gerçekleştirmesinin bir hak olduğu vurgulanmıştır.[205] Sağlık ve nüfus politikalarında kimi zaman sadece doğum odaklı olarak aile planlaması öne alınırken kadın sağlığı ve cinselliği göz ardı edilebilir bir noktada olmuştur. Kahire Konferansı, nüfus-sağlık-politika denkleminin vektörlerinin aile planlamasından kadın sağlığına kaymasında da önemli bir zaman

---

c) Evlilik döneminde ve boşanma sırasında aynı haklara ve yükümlülüklere sahip olma;

d) Medeni durumları ne olursa olsun, anne ve baba olarak çocuklarla ilgili konularda aynı haklara ve yükümlülüklere sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır;

e) Çocukların sayısına ve dünyaya getirilme zamanına serbestçe ve makulce karar verme konusunda aynı hakka sahip olma ve bu hakları kullanabilmeleri için gerekli bilgiye, eğitime ve araçlara sahip olma;

f) Velayet, vasilik, kayyımlık ve evlat edinme, veya bu kavramların bulunduğu ulusal mevzuattaki benzer kurumlar bakımından aynı haklara ve yükümlülüklere sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır;

g) Soyadı, meslek ve iş seçme hakları da dâhil, karı ve koca olarak aynı kişisel haklara sahip olma;

h) Eşlerin mallarına sahip olma, kazanma, işletme, idare etme, kullanma ve mallarını bir bedel karşılığında veya bedelsiz olarak elden çıkarma konusunda aynı haklara sahip olma

2. çocuğun nişanlandırılması ve evlendirilmesi hiç bir hukuki sonuç doğurmaz; asgari evlenme yaşını tespit etmek ve evliliklerin resmi sicile kaydının zorunlu hale getirilmesi için yasama tedbirleri de dâhil gerekli tüm işlemler yapılır."; Akın, "*Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve İnsan Hakları*", s. 5.

[205] AKIN, "*Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve İnsan Hakları*", s. 6.

dilimidir. [206] Uluslararası metinler kürtaj hakkına yer verirken kadının bireysel tercihlerinden öte, toplumun sıhhati noktasında hakkı değerlendirdikleri için feminist çevreler tarafından eleştirilmektedir.[207]

1994 tarihli Kahire Konferansı'nda kadınların bireysel olarak cinsel sağlık ve üreme haklarına sahip oldukları vurgulanırken önceki konferanslardan farklı olarak kadınların doğurganlığı bireysel haklar kategorisinde incelenmiş, devletlerin demografik amaçlarından ve nüfus politikalarından uzak tutulmaya çalışılmıştır. [208] Kahire Konferansı ve Pekin Konferansı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin hedeflenerek kadın haklarının bireysel açıdan sağlık politikalarında yer almasında önemli iki basamaktır.[209]

20. yüzyılın ikinci yarısı, kadın haklarının gelişimi açısından uluslararası anlamda bir mihenk taşı olmuş; ancak daha sonraki çalışmalar, bu dönem kadar hareketli olmamıştır. 2000'lere gelindiğinde Avrupa Birliği bünyesinde, Avrupa

[206] Volkan YILMAZ, "***Türkiye'de Cinsel Sağlık Politikaları ve Haklar***", Bugünün Distopyası, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yay., S. 90, 2018, s. 225.

[207] Funda ÇOBAN, "***Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim***", Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (2), 2015, s. 96.

[208] Saliha ÖZPINAR-Yağmur ALTIPARMAK, "***Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Kadın Sağlığı***", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN-Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 243; "*Ekim 1994'de gerçekleştirilen Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı, her hangi bir kalkınma ve nüfus programı için dört şeyin gerekli olduğunu vurgulamaktadır: toplumsal cinsiyet eşitliği ve hakkaniyeti, kadınların güçlendirilmesi, kadınların kendi doğurganlıklarını kontrol edebilmeleri ve kadınlara karşı şiddetin sona ermesi*." ŞİŞMAN, Emanetten Mülke, s. 103.

[209] Tuba İnci AĞARTAN, "***Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık Reformu: Politikalar ve Etkileri***", Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU-Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 255.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü kurulmuş; ancak söz konusu iş birliği bölgesel çaplı bir çalışma olarak kalmıştır.[210] 2003 yılında düzenlenen *Maputo Protokolü*, bölgesel olmakla birlikte, uluslararası alanda kürtaj hakkını insan hakkı olarak dolaylı anlatımlardan uzakta ele alan tek metin olarak görülmüştür.[211]

21. yüzyıldaki kadın hakları açısından en önemli sözleşmelerden biri de *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)* olmuştur. Sözleşme, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi noktasında kadına karşı ayrımcılığın kaldırılmasında önemli korumalar ve öneriler içermektedir.[212] Ancak sözleşmede kürtaj hakkına yönelik açık bir ifade bulunmamakla birlikte 39. maddede *kürtaja zorlanmamaya* yönelik bir ifadeye yer verilmiştir.[213]

Kürtaj hakkının kullanımının yasal gerekçesi her ne kadar liberalleşmeyle gelen kadın haklarının artışı olarak nitelendirilse de söz konusu durumun sadece

[210] TANER, s. 30.

[211] ÇOBAN, s. 99.

[212] **Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)** https://rm.coe.int/1680462545 (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

[213] **Kürtaja ve kısırlaştırmaya zorlama**

39. Madde: "*Taraflar aşağıda belirtilen kasti eylemlerin cezalandırılmasını temin etmek üzere gerekli yasal veya diğer tedbirleri alacaklardır: a) kadına, önceden bilgilendirilmiş olurunu almadan kürtaj uygulamak; b) Bir kadının önceden bilgilendirilmiş onayı olmaksızın ve kadın söz konusu usulün mahiyetini anlamaksızın, kadının doğal üreme kapasitesini sona erdirme maksatlı veya bu etkiyi doğuran bir ameliyat yapmak(...)"*

özgürleşmeyle açıklanamayacağı, arkasında devlet politikalarının olduğu açıktır. Buna örnek olarak Avrupa devletlerinin genel durumuna bakıldığında dünya savaşları öncesinde kürtaja yönelik sıkı kısıtlamalar ve yasaklar söz konusu iken 20. yüzyılın ortasında gerçekleşen nüfus artışı sonrası, kürtaj hakkına yasal zeminde yer verilmeye başlanması gösterilebilir.[214]

B. ULUSLARARASI HUKUKTA KÜRTAJ HAKKI TARTIŞMALARI

1. Genel Olarak (19. ve 20. Yüzyıl)

Kürtaja karşı hukuki zeminde ilk yasak 1803 yılında İngiltere'de yasalara girmiş; daha sonrasında yasak, ABD'den gelmiştir.[215] 1861 Bireye Yönelik Suçlar Yasasında *(Offences Against The Person Act Of 1861)* ve 1810 Fransız Napolyon Yasalarında *(French Napoleonic Code)* kürtaj yapan ve kürtaja yardımcı olan kişilere hapis cezası öngörülmüştür. Bu iki yasa, hukuk sistemlerinde ve diğer devletlerde etkisini hissettirmiştir.[216]

Kürtajın sebepleri genelde sağlık kaynaklı olmasına rağmen; bu sebepler yıldan yıla artırılmış olup hiçbir neden aranmaksızın kürtaja izin veren ilk devlet 1920 yılında Sovyetler Birliği olmuş; Batı'da ise neden aranmaksızın kürtaja ilişkin ilk yasal düzenleme 1973 yılında Danimarka'da gerçekleşmiştir.[217] Her ne kadar Batı

[214] KESGİN, s. 67.

[215] KESGİN, s. 66.

[216] ÇOKAR, s. 154, 155.

[217] ÇOKAR, s. 150.

devletlerinde sebep olmaksızın kürtaja izin veren ilk devlet Danimarka olsa da kürtaja, sağlık sebeplerinin varlığında izin veren devletlerden ilki ise İzlanda olmuştur.[218]

1920 yılında Sovyetler Birliği'nde kürtaja izin verilmesinde, 1917 Ekim Devrimi öncesinde Ortodoks Kilisesi'nin etkisiyle kürtajın yasaklanması, devrim sonrasında bu etkinin erimesi ve devletin ekonomik olarak verdiği savaşta da doğum kontrol yöntemlerinin ayrı bir ekonomik yük olması ve devletin sanayide kalkınması için nüfusu kullanarak iş gücü ihtiyacını karşılaması isteği etkili olmuştur denilebilir. Rus Devriminden sonra mevzuat kapsamına alınan kürtaj hakkı, ordunun küçülmesi korkusuyla ivedilikle yasadan kaldırılmıştır.[219] Nazi Almanyası'nda ve bu görüşün egemen olduğu diğer devletlerde bu dönem, kürtaj kesinlikle yasaklanmış, doğum kontrol yöntemlerine son verilmiş; kürtaj *devlete karşı suçlar* kategorisinde yer almıştır.[220]

Kürtaj hakkının sürekli olarak özgürlükçü bir biçimde geliştiği söylenemez; hak daha çok dönemin politikasının amacına uygun şekilde çerçevelenmiştir. Kürtajın serbest olması için 1971 yılında yayımlanan "343'ler Bildirisi" o dönemde büyük bir ses getirmiştir. Fransa'da bu bildiriden sonra "Choisir Hareketi"nde birçok talep hükümete sunulmuş ve feminist örgütler, kamuoyunda geniş yer bulmaya başlamıştır.[221] Choisir Hareketi'nin kurucularından *Gisèle Halimi*, kuruluş amaçlarını *gebelikten*

[218] ÇOKAR, s. 159.

[219] ÇOKAR, s. 160.

[220] ÇOKAR, s. 159.

[221] Sait YILDIRIM, "***Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı***", Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı, C. 19, S. 42, 2018, s. 59.

korunma, cinsel eğitim ve *1920 yasasının yürürlükten kaldırılması* olarak açıklamıştır. Söz konusu hareket, "343'ler Bildirisi" olarak bilinen, kürtajın yasallaşmasını isteyen ve geçmişte gizlice kürtaj yaptıran kadınların imzaladıkları bildirinin toplumdaki yansımaları sonucu oluşturulan bir dernekten yola çıkmıştır.[222]

20. yüzyılın ikinci yarısındaysa devletlerde kürtajın koşulları noktasında bir birlik bulunmamıştır. Ayrıca her ne kadar kürtajın yasal olarak kanunlarda yer alması sağlansa da kürtajın uygulanması hakkında düzenlenen yönetmelikler ve yönetmeliklerde yer alan kürtajın uygulanmasındaki ön koşullar (eş-baba onamı, kurul onamı vb.) hakkın kullanımını önemli ölçüde güçleştirmişlerdir.[223] Bu dönemde genel olarak devletlerin kürtaj hususunda yasalarında hakkın kullanımının genişlemesine yönelik yasa değişiklikleri olsa da sadece Honduras, İsrail, Romanya ve Finlandiya'da

---

[222] Gisèle HALİMİ, **Hapsedilmiş Kadın** (Çev. Feyza TULGA), Broy Yay., 1990, s. 66, 67. *Bobigny Davası*, Fransa'da kürtajın yasallaşmasında ve kürtajın uygulaması, gerekçeleri yönünden kamuoyunda ciddi bir şekilde tartışılmasına yol açan ve savunuculuğu feminist avukat Gisèle Halimi tarafından yapılan uluslararası alanda önemli bir davadır. Söz konusu davada tecavüz sonucu hamile kalan bir genç kız, genç kızın annesi, kürtajı gerçekleştiren doktor ve kürtajın gerçekleşmesi için annesine borç para veren arkadaşları yargılanmıştır, s. 80-83. Olayda kürtaja başvuran genç kızın şu sözleri durumu, özetlemektedir:*" (...) Ben suçlu değilim, suçlu olan sizin yasalarınız!"*, s. 87. Yargılama sonucunda çıkan kararda genç kız beraat ederken, annesine para cezası verilerek cezası ertelenmiştir. Söz konusu karar, Fransız hukukunda *1920 yasası* olarak bilinen kürtaj yasasında bir boşluk yaratmış ve kamuoyunda kürtaj hakkı savunucuları, bu kararla kürtajın yasallaşması için güç kazanmıştır, s. 90-93. Söz konusu kürtaj yasasıyla sadece kürtaj yaptıran kadınlar değil, hamile olmamasına rağmen hamile olduğunu zanneden ve düşük etkisi olan iğneyle işlem yaptıran bir genç kız dahi, işlenemez suç olmasına rağmen 15 gün hapisle tabiri caizse "niyeti" hukuka aykırı şekilde cezalandırılmıştır. Bkz. HALİMİ, s. 101.

[223] Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇOKAR, s. 167-171.

kürtaj yasalarına kısıtlama getirilmiştir.[224] Avrupa'da bu dönemde çoğu devlette 12. haftaya kadar kürtaja izin verilirken Malta gibi az sayıda devlette kürtaj yasaklanmıştır.[225]

2. Bir Milat Olarak Roe v. Wade Davası

ABD'de yer alan kürtaj tartışmalarının çokluğunun nedeni olarak toplumun dinsel, kültürel ve siyasal açıdan heterojen yapısı gösterilebilir. Bu kürtaj tartışmalarında Amerikan Yüksek Mahkemesinin 1973 tarihli *Roe v. Wade* davası[226], kürtajın yasallaşma sürecinde bir mihenk taşıdır.

Dava konusu, bir kadının dördüncü çoğuna hamile kalması sonucunda kürtaja başvurmak istemesi; fakat Teksas eyaleti yasaları gereği, kürtaja izin veren istisnai durumlardan biri olmadığı için başvurusunun reddedilmesi ve doğurduğu çocuğu evlatlık olarak vermesine dayanan kürtajın yasaklılığı işlemidir. Yüksek Mahkeme, oy çoğunluğuyla davadan iki yıl sonra bu durumun, davacı kadının özel hayatını ihlal ettiğine, Anayasa'nın 14. ek maddesindeki tüm vatandaşların haklarının eşit korunması prensibini esas alarak karar vermiş; ancak devletin kürtaj hakkına müdahale alanını da açık bırakmıştır.[227]

---

[224] ÇOKAR, s. 171.

[225] KOÇAKGÖL, s. 236.

[226] **Roe v. Wade,** 410 U.S. 113 (1973), https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/410/113.html (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

[227] "*Davanın 'Roe v. Wade' diye anılmasının sebebi davacının mahremiyetine hürmeten isminin gizli tutulması için ona anonim bir soyadı (Roe) verilmiş olması ve davada Teksas eyaletini temsil eden bölge başsavcısının soyadının Wade olması. 'V.' ise 'karşı'*

Roe v. Wade kararında hamilelik dönemi üç aylık dönemlere ayrılmış ve ilk üç ayı kapsayan ilk dönemde devletin kürtajı yasaklayamayacağını; 4. ve 6. ayı kapsayan ikinci dönemde kürtaj sırasında anne ölümlerinin artması dolayısıyla devletin, sağlığı korumak amacıyla koruyucu tedbir kapsamında kürtaja izin verilebileceğini, ancak tamamen zorunlu bir uygulama olmaması gerektiği, son dönemdeyse ceninin yaşam hakkının koruma altına alındığı; çünkü bu dönemde ceninin yaşayabilir olacağını ve devletlerin kürtajı yasaklama yetkisine sahip olacağı belirtilmiştir.[228] Ancak söz konusu gerekçede belirtilen ve kesin çizgilerle sınırlanan dönemler, kısıtlayıcı olduğu yönünde eleştirilmiştir.[229]

Roe v. Wade davasında Yüksek Mahkeme, anne lehine karar verirken gerekçesini mahremiyet hakkına dayandırmıştır. Mahremiyet hakkı, bir görüşe göre her ne kadar özel yaşamın gizliliği hakkına benzetilmeye çalışsa da bu hakkın farklı anlamlara sahip olduğunu vurgulanmıştır. Özellikle bu kararda, kadının kendi bedeni üzerinde karar verme hakkı, mahremiyet hakkı kapsamında değerlendirilmiştir.[230]

---

anlamına gelen Latince 'versus'un kısaltması." Kenan ERÇEL, "***ABD'ye Özgü Kavramlar Sözlüğü: Yaşam Yanlısı, Tercih Yanlısı (Pro-Life,Pro-Choice)***" https://birikimdergisi.com/haftalik/8933/abdye-ozgu-kavramlar-sozlugu-yasam-yanlisi-tercih-yanlisi-pro-life-pro-choice (Erişim Tarihi: 14.11.2020); Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973).

[228] Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973); İNCEOĞLU, s. 119, 120.

[229] Bkz. İNCEOĞLU, s. 121.

[230] Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973); İNCEOĞLU, s. 114-116.

Roe v. Wade, kürtaj hakkının yasallaşmasında bir milat olsa da *Doe v. Bolton* Davası[231] da kürtaj hakkının yasal başlangıcını pekiştiren davalardan biridir. Yargılama sonucu verilen kararda, hekimin ölçütleri uygun bulması halinde, kürtajın kadın için anayasal bir hak olduğu gerekçelendirilmiştir.[232] Söz konusu kararlarla annenin özerkliği ceninin yaşam hakkından, haklar dengesinde öncelikli olarak yer almış ve söz konusu karar, ABD'deki tüm eyaletlerde kürtajın yasallaşmasının zeminini oluşturmuştur.[233] Ancak bir sonraki bölümde inceleneceği üzere günümüz Amerikan eyaletlerinde kürtajın tam bir hak çerçevesinde kadınlara sunulduğu söylenemez.[234] Çünkü koşulları belirleyen iktidar, herhangi bir değişiklikte bu yetkiyi kendisinde görerek kürtaj hakkına müdahale edebilmektedir: "*Wade'e karşı Roe davasında kadınların bu hakkı elde etme koşullarını yönetim belirlemiştir. Kadınların yasallaşma sonucu elde ettiği denetimin büyük bir kısmı doğrudan erkeklere -kocalar, doktorlar*

[231] **Doe v. Bolton**, 410 U.S. 179 (1973), https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/410/179.html (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

[232] GÖZAYDIN, "*Kürtaj Ve Yaşam Hakkı*"; Doe v. Bolton, 410 U.S. 179 (1973).

[233] ÇOKAR, s. 163.

[234] "*1973'te, Roe, Wade'e karşı davasıyla ilgili olarak verilen bir kararda Anayasa Mahkemesi, Amerikalı kadınların kürtaj yaptırabilmelerinin anayasal bir hak olduğuna hükmetti. Ardından, Temmuz 1989'da, başka bir dava -Webster, Üreme Sağlığı Hizmetleri'ne (Missouri) karşı davası- hakkında hüküm verirken, eyaletlere, kürtaj hakkını pek çok kadın için kullanılması olanaksız hale getirecek yetkiler tanıyarak, bu kararın anlamını büyük oranda yitirmesine neden oldu.*" Reay TANNAHILL, **Tarihte Cinsellik** (Çev. Sinem GÜL), Dost Kitabevi Yay., Ankara 2003, s. 372.

veya babalar- gitmiştir; kadınların elinde kalan kadarı ise yasalar yoluyla geri istenme tehlikesi altındadır." .[235]

3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Hakka Yaklaşımı

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi uyarınca kurulan uluslararası bir mahkemedir. [236] Kürtaja ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde birçok dava görülmüş, bu davalardan bazıları uluslararası alanda geniş yankı uyandırmıştır.

Vo v. Fransa [237] başvurusunda aynı soyadına sahip hastaların soyadlarının karıştırılması neticesinde hastaya yapılan yanlış müdahale çerçevesinde, rahmin delinmesiyle ceninin alınarak kürtaj gerçekleştirilmesinde ceninin yaşam hakkının ihlal edildiği iddiası yer almış; Mahkeme, ceninin AİHS m. 2 kapsamında korunan bir kişi olmadığını, yaşam hakkının, annenin yaşam hakkıyla beraber değerlendirilebileceğinden bahsetmiştir.

---

[235] Catharine A. MACKINNON, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru** (Çev. Türkan YÖNEY-Sabir YÜCESOY), Metis Yay., İstanbul 2015, s. 222.

[236] Mahkemenin yapısı, işleyişi, kararları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Rona AYBAY, **İnsan Hakları Hukuku**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2019, s. 165-223.

[237] **Case of Vo v. France**, No:53924/00 (2004), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-61887, (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

A,B,C v. İrlanda [238] başvuru konusunu, İrlanda'da yaşayan üç kadının İrlanda'da yasal kürtaj hakkının bulunmaması nedeniyle kürtaj olabilmek üzere Birleşik Krallık'a gitmesi oluşturur. Başvurucular, ülkelerinde kürtajın yasak olmasının insan hakkı ihlaline yol açtığını ileri sürmüşlerdir. Mahkeme, söz konusu başvuruda, anne sağlığının tehlikede olduğu noktada kürtajın anayasal bir hak olduğunu vurgularken, kürtajın yasal olup olmaması noktasında yorum yapmaktan kaçınmıştır. *Tysiac v. Polonya* [239] başvurusunda Mahkeme, doğum halinde annenin sağlığının tehlikeye gireceğini, bu sebeple kürtaj yapılmamasını, insan hakları ihlali saymıştır.

R.R. v. Polonya [240] başvurusunda da gebelikte ultrason tetkikinde anormallik ihtimali tespiti üzerine başvurucu kürtaj olmak istediğini bildirmesine rağmen, hekimler tarafından zamanında gerekli sevklerin yapılmayarak ve muayeneleri geciktirmesi sebebiyle kürtaj hizmeti alamaması başvuru konusunu oluşturmuştur. Mahkeme, devletin iç hukukunda yer alan kanunlarla mekanizmalarının uyumlu olmaması nedeniyle başvuranın özel hayatına saygı hakkını ihlal ettiğine karar vermiştir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ise kürtaja ilişkin bir madde bulunmamakla birlikte genel olarak kararlarda *yaşam hakkı* ve *özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı* kapsamında olaylar değerlendirilmiş ve içtihatlaştırılmıştır.

[238] **Case of A,B,C v. Irland**, No:25579/05 (2010), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-163188 (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

[239] **Case of R.R. v. Poland**, No:27617/04 (2011), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-104911 (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

[240] **Case of Tysiac v. Poland**, No:5410/03 (2007), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-142003 (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

AİHM'nin, ceninin yaşam hakkı konusunda verdiği kararlara bakıldığında kürtajı ulusal takdir marjına giren konulardan biri olarak yorumladığı sarihtir.[241]

Kürtaj hakkı, AİHM'de daha çok *güvenli kürtaja erişim hakkı* olarak ele alınmış; ancak diğer haklarla ilintili şekilde değerlendirilmiştir. Kürtaj hakkının, ceninin yaşam hakkıyla beraber değerlendirilmesi, hakların yarışması tehlikesini beraberinde getirir.[242] AİHM'nin kürtaj konusundaki kararlarında devletlerin takdir marjına bırakılması yönündeki yaklaşımın, Avrupa Birliği'nde de üye devletler arasında kürtajın serbestliği konusunda bir birlik olmadığından kaynaklandığı görülmektedir.[243] Ancak Birleşmiş Milletler bünyesinde yapılan çalışmalara ve düzenlenen konferanslara bakıldığında, kürtaj serbestisine yönelik bir yaklaşımın güdüldüğü söylenebilir.[244]

[241] KOÇAKGÖL, s. 241, 242.

[242] Esra DEMİR, "***Kürtaj Hak Olursa Karar Kadınlara Kalır mı?****",* http://www.amargidergi.com/yeni/?p=397 (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

[243] ŞEN, "*Yaşam Hakkı: İdam, Kürtaj, Ötenazi ve Siyasal Sorumluluk",* s. 15.

[244] Bkz. "*Kürtajın Bir Hak Olarak Doğuşu*" başlığı.

C. TÜRK HUKUKUNDA HAKKIN TANINMA SÜRECİ[245]

1. Osmanlı'da Kadın Hareketine ve Kürtaj Yasağına Genel Bir Bakış

Kürtaj (*isteyerek çocuk düşürmek*), İslam hukukunda dolayısıyla Osmanlı hukukunda *ıskat-ı cenin* olarak adlandırılır. Kürtaja ilişkin ulaşılabilinen en eski yasal metnin, 1838'de çıkarılan bir kanun olduğu düşünülmektedir. Söz konusu kanunda, isteyerek düşüklerin yasak olduğu belirtilmiş; bu yasak, dinsel bir söylemle desteklenmiş ve devletin gücünün nüfustan geldiği özellikle belirtilmiştir. Ancak bu kanun öncesinde yasal metinlerde, sadece düşürmeye yönelik bazı ebe ve hekimlerin cezalandırıldığı davalar yer almıştır.[246]

Kadın hareketleri ve hak talepleri, sadece Cumhuriyet'le ortaya çıkan bir durum olmayıp kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olma düşüncesi, Tanzimat sonrasında dile getirilmeye başlanmıştır. Osmanlı'da Meşrutiyet dönemi, kadınların kamusal alana

[245] Feminist hareketler ve kadınların hak talebi, 20. yüzyılda ilk kez gündeme gelmemiştir, hak talepli söylemler II. Meşruiyet dönemine dayanmaktadır. Tekeli, kadın hareketlerini başlıca üç dönemde incelemiştir. İlk dönem olarak II. Meşruiyet sonrası gösterilmiştir. Osmanlı'da 20. yüzyıla girerken birçok kadın derneği kurulmuş, kadın hareketleriyle ilgili yayınlar yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı sonrası Medeni Kanun'un kabulü, kadının değişen yasal ve sosyal statüsüyle birlikte değişen haklar statüsü, ikinci dönem olarak adlandırılmıştır. 1970'ler ve sonrası dünya çapında kelebek etkisi yaratan 68'ler etkisiyle feminist hareketlerin hız kazandığı ve uluslararası alanda imzalanan sözleşmelerle evrensel bir nitelik kazandığı dönem olarak görülmüştür. Bkz. Şirin TEKELİ, "***1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar***", 1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde, Der. Şirin TEKELİ, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 28-31.

[246] Ayrıntılı bilgi için bkz. KESGİN, s. 73, 74. Söz konusu nüfus ve devlet gücü anlayışının tarihte neredeyse değişmeyen bir çizgide olduğu görülmektedir.

çıkmasında önemli bir etken olmuş; kadınlar da okullar ve kurslara katılmıştır.[247] Söz konusu hak talepleri, kadınların kamusal alanda yer alma isteğiyle alevlenmiş; kadınlar, dergi ve gazetelerde çeşitli yayınlar yaparak seslerini duyurmaya başlamışlardır. Hak talebinin hiçbir hakka sahip olmayan kadınlar tarafından dile getirilmesi, erkek aydınlar tarafından desteklenerek kamuoyu oluşturulmaya başlanmış; fakat erkeklerin desteklerini aile ve çocuk bakımı üzerinden yapılandırmaları, kadın haklarına ket vurmuştur.[248]

Osmanlı'da 1858 tarihli Kanun'dan önce kürtaja ilişkin herhangi bir yasal hüküm yer almamakta olup sadece bazı fermanların yer aldığından tarihsel metinlerde bahsedilmiştir. [249] Kürtajın yasaklanmasına yönelik Osmanlı'da devlet eliyle gerçekleştirilen ilk politika, III. Selim tarafından 1789 yılında yayımlanan fermandır. Bu fermanla kürtajı gerçekleştirmeye yetkin kişilerin yemin ederek bu eylemi gerçekleştirmemeleri sağlanmıştır.[250]

Osmanlı İmparatorluğu'nda kürtaj, 19. yüzyıl ve sonrasında yasal olarak düzenlenen konulardan biri olsa da yürürlükte olan şer'i hukuka bakıldığında bununla ilgili net bir düzenleme yer almamış; her mezhebin kürtaja yaklaşımı birbirinden farklı

---

[247] TEKİN, s. 78.

[248] Bkz. Fatmagül BERKTAY, **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yay., İstanbul 2018, s. 93-97. Osmanlı'daki öncü kadın hareketleri için bkz. Serpil ÇAKIR, "***Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi***", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde, Der. H. Birsen ÖRS, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 431-434.

[249] KONAN, *"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"*, s. 327.

[250] Gülhan BALSOY, "***Osmanlı Toplumunda Kürtajın Yasaklanması***", Toplumsal Tarih Dergisi, S. 223, 2012, s. 24.

olmuştur. Kürtajın bir devlet politikası olarak ele alınması ise II. Mahmut döneminde yayınlanan 1838 fermanıyla gerçekleşmiştir. Hukuk reformlarının etkisiyle bürokratlar raporlar sunarak fermana hukuki ve idari bir nitelik kazandırılmıştır. Söz konusu fermanla Osmanlı'da kürtajın çok yaygın bir uygulama olmasının devlet için iyi olmadığı, nüfus artış hızının azaldığı ve bunun da devletin gücü için önemli bir kayıp olduğu vurgulanmıştır. Ancak kürtajın uygulanmaması gereğinin en temel sebebi olarak Allah'ın iradesine karşı gelmek gösterilerek yasağa dinsel bir gerekçe kazandırılmıştır.[251]

Osmanlı'da ceza hukukunun temel kanunu olan Ceza Kanunname-i Hümayun'da *ıskat-ı cenin* suç olarak ele alınmış ve cezalandırılmıştır.[252] Bu kanunu yürürlüğe girdiği yıl olan 1858 yılından önce ise çocuk düşürme fiilinin cezası, şer'i hukuka göre *diyet* olarak belirlenmiştir. [253] Diyet, kölenin azat edilmesi olarak belirlenmiş, buna da "*gurre*" denilmiştir. [254]

---

[251] Ayrıntılı bilgi için bkz. ÇOKAR, s. 202-205; Ahmet Ozan KALECİ vd., Danışmanı: Rıfat Vedat YILDIRIM, "***1983 Tarihli "Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük"ün Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç***", http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/464/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm15/15.P14.pdf (Erişim Tarihi: 18.11.2020), s. 2.

[252] KONAN, *"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"*, s. 330. Bkz. Erdener YURTCAN, **Türk Hukukunda Kürtaj ve Uygulaması**, Kazancı Hukuk Yay., İstanbul 1984, s. 32.

[253] YURTCAN, s. 31.

[254] KONAN, *"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"*, s. 326.

2. Cumhuriyet Dönemi ve Sonrasında Kürtaj Hakkının Yolu

Kürtajın Türk hukukunda bir hak olarak kabulü 1983 yılına kadar gerçekleşmemiş, bu süreçte kürtaj, mevzuatta bazı istisnalar dışında yasak olarak yer almıştır. Kürtaj, 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu[255] ile ve 1926 tarihli 765 sayılı TCK[256] ile düzenlenmiş; bu kanunlarla gebeliğe yönelik önlemler ve kürtaj, kesin olarak yasaklanmış; yaptırım olarak da hapis cezası öngörülmüş, faile ve saike göre ceza derecelendirilmiştir.[257] Söz konusu Ceza Kanunu, 13.11.2005 tarih ve 25642 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 04.11.2004 tarih ve 5252 sayılı Kanun'un 12.

---

[255] **1593 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu**

Madde 152: "*İlkaha mâni veya çocuk düşürmeğe vasıta olup Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâletince tayin olunacak alât ve levazımın ithal ve satışı memnudur*."

[256] **765 sayılı Türk Ceza Kanunu (Mülga)**

Madde 468: "*Alet ve ilaç kullanarak veya başkası tarafından kullanılmasına razı olarak çocuk düşüren kadın, altı aydan üç seneye kadar hapsolunur."*

Madde 469: *"Bir kadının rızasiyle vasıta temin ederek çocuğunu düşürten kimse bir seneden üç seneye kadar hapse mahküm olur. Eğer bu düşürtme neticesi veya düşürmek için kullanılan vasıtadan kadın telef olursa ceza dört seneden yedi seneye kadar ve eğer kadının ölümü razı olduğu vasıtadan daha tehlikeli bir vasıta kullanmaktan hasıl olmuşsa ceza beş seneden on seneye kadar ağır hapistir."*

Madde 470: *"Bir kadının rızası olmadığı halde çocuk düşürtmeğe mahsus vasıta kullanan kimse otuz aydan altı seneye kadar ve eğer çocuk düşmüş olursa yedi seneden on iki seneye kadar ağır hapse mahküm olur. Eğer bu düşürme neticesinde veya bunun için kullanılan vasıtadan kadın ölürse ceza on beş seneden aşağı olmamak üzere ağır hapistir. Eğer fail kadının kocası ise bu maddede tayin olunan ceza altıda bir miktarı çoğaltılır."*

[257] YURTCAN, s. 33.

maddesiyle 1 Haziran 2005 tarihinden itibaren tüm ek değişiklikleriyle birlikte yürürlükten kaldırılmıştır.

20. yüzyılın ortalarında hızlı nüfus artışının ilerideki olumsuz sonuçlarının önüne geçebilmek için 1965 tarihli 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş, tıbbi tehlikelerde kürtajın yapılabileceği düzenlenmiştir.[258] Bu

[258] **557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun**

Madde 1: "*Nüfus plânlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir. Bu husus, gebeliği önleyici tedbirlerle sağlanır. Tıbbi zaruretler dışında gebelik sona erdirilemez veya sterilizasyon veya kastrasyon ameliyesi yapılamaz*."

Madde 3: "*Gebeliğin ana hayatını tehdid ettiği veya edeceği, rüşeymin veya ceninin normal gelişmesini imkânsız kılan veya doğacak çocuk ile onu takibedecek nesiller için ağır maluliyet sebebi teşkil edecek hallerde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının yetkili kılacağı kurulların objektif arazlara dayanan gerekçeli raporları üzerine rahim tahliye edilebilir. Derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehdideden âcil hallerde, durumu tesbit eden yetkili hekim tarafından da gerekli müdahale yapılarak rahim tahliye edilebilir. Ancak, hekim bu müdahaleyi yapmadan evvel veya mümkün olmadığı ahvalde en geç yirmidört saat içinde yapılan müdahale ile müdahaleyi icabettiren gerekçeleri illerde Sağlık ve Sosyal Yardım müdürlüklerine, ilçelerde Hükümet tabipliklerine bildirmeye mecburdur. Müdahale yoluyla rahmin tahliyesiyle ilgili esaslar, hastalıklar, tahliyenin yapılabileceği yer ve kurumlar ile âcil hallerin nelerden ibaret bulunduğu ve yapılacak ihbarın şekil ve mahiyeti Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından çıkarılacak bir tüzükle düzenlenir*."

Madde 4: "*Bir kadının gebe kalmamasını gerektirecek bir hastalık veya arıza ile malûl olduğu veya bir erkek veya kadının irsen intikal eden vahim bir hastalığı olduğu tıbben sabit olursa, bunların çocuk yapma kabiliyetinin cinsî ihtiyaçlarını tatmine mâni olmadan izalesi için gerekli müdahaleler Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının yetkili kılacağı kurulların objektif araza dayanan gerekçeli raporuyla yapılabilir. Bu hususla ilgili esaslar, hastalıklar ve müdahalenin yapılabileceği yerler 3 ncü maddede çıkarılacağı bildirilen tüzükle belirtilir. Her hangi bir hastalığın tedavisi için yapılan ve*

Kanun'un öncesinde kamuoyu oluşturmak ve kürtajı tüm yönleriyle ele almak amacıyla birçok konferans yapılmış, bildiri yayımlanmıştır.[259] 1932 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası bünyesinde nüfus komisyonu kurulmuş, bu komisyonun düzenlediği raporlarda yıllar içinde nüfusu artırmaya yönelik tedbirlerden ve teşviklerden bahsedilmiştir.[260] Aynı zamanda kürtajın İslamiyet'te yer alıp almadığı da bu dönemde tartışılmıştır. Kanun değişikliği çalışmalarında, Diyanet İşleri Başkanlığının 19.12.1960 tarihli raporuyla kürtajın İslamiyetle ters düşmediği açıklamalarla yayımlanmıştır.[261] Bu dönemde ayrıca Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planıyla da nüfusu artırıcı devlet politikalarının resmî değişikliği yapılmıştır denilebilir.[262]

---

mahiyetleri itibariyle sterilizasyon veya kastrasyonu intaceden müdahaleler bu hükmün dışındadır."

Madde 5: "*Üçüncü ve dördüncü maddelerde belirtilen müdahaleler, alâkalı şahsın yazılı rızasına, küçüklerde velinin, vesayet altında bulunup da reşit veya mümeyyiz olmıyan şahıslarda sulh mahkemesinin izin vermesine bağlıdır. Veli veya sulh mahkemesinden izin alma zamana ihtiyaç gösterdiği ve derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehdideden âcil hallerde izin şart değildir*."; Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un yasalaşma süresinde yasanın adının dahi ne olacağı uzun tartışmalara konu olmuştur. "Doğum Kontrolü" başlığı önerisi ailenin "mahremiyetine" girdiği için uygun görülmemiştir. Bkz. ÖZBAY, s. 306.

[259] YURTCAN, s. 22. Kamuoyunun oluşmasında sosyal çevre, psikolojik faktörler, kanaat önderleri, kitle iletişim araçları vb. birçok etken vardır. Bkz. KAPANİ, s. 162-166.

[260] Ayrıntılı bilgi için bkz. Adnan GÜRİZ, ***"Türkiye'de Siyasi Partilerin Nüfus Politikası Konusunda Görüşleri***", AÜHFD, C. 28, S. 1, 1971, s. 19-22.

[261] YURTCAN, s. 30.

[262] *"YENİ NÜFUS POLİTİKASI: Bir zamanlar çok haklı sebeplerle kabul edilmiş olan nüfusu mümkün olduğu kadar hızlı artırma politikası bugünün şartlarına uygun değildir. Bu bakımdan bugünkü politikanın nüfus plânlamasını yasaklayan yönü hemen*

2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun 1983 yılında yürürlüğe girmiştir.[263] Kanun'a göre hamileliğin ilk on haftasında kürtajın isteğe bağlı olarak

---

değiştirilecektir. Bu hem nüfus artış hızının biraz yavaşlamasını hem de çocuk nüfus oranının küçülmesini sağlayacaktır. Burada nüfus plânlamasının mahiyeti hakkında bir açıklama yapmak yerinde olacaktır. Nüfus Plânlaması bazı çevrelerde bir yanlış anlama sonucu olarak çocuk sahibi olmada bir Devlet müdahalesiyle karıştırılmaktadır. Oysa nüfus plânlaması, ailelerin istedikleri sayıda ve istedikleri zamanda çocuk sahibi olmalarını kolaylaştıran demokratik bir usuldür. Yeni nüfus politikasıyla ilgili tedbirler şunlardır:

a Gebelik önleyici bilgilerin yayılmasını ve gebelik önlemekte kullanılan araç ve ilâçların ithal ve satışını yasaklayan kanun hükümleri kaldırılacaktır.

b. Sağlık hizmetlerinde çalışan personele (Doktor, hemşire, ebe, hemşire yardımcısı, sağlık memuru) nüfus planlamasıyla ilgili olarak gereken bilgiler verilecektir. Bu, hem İlgili okul ve kurslarda bu konuda yeni dersler konularak, hem de normal okul ve kurs safhasını geçirmiş personeli yeniden kurslara çağırarak yapılacaktır.

c. Bu kimseler gerekli bilgiyi ve parasız dağıtım söz konusu olduğu hallerde malzemeyi isteyenlere vermekle ödevli olacaktır.

d. Mevcut imkânlardan faydalanılarak nüfus plânlaması eğitimi yapılacaktır.

e. Gerekli araç ve ilâçların ucuza ithali, yurt içinde imali ve muhtaç olanlara parasız dağıtılması imkânları araştırılacaktır." **Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967**, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, s. 73, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

[263] **2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun**

Gebeliğin sona erdirilmesi

Madde 5: "*Gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca olmadığı takdirde istek üzerine rahim tahliye edilir. Gebelik süresi, on haftadan fazla ise rahim ancak gebelik, annenin hayatını tehdit ettiği veya edeceği veya doğacak*

yapılabilmesinin önü açılmış, on hafta sonrasında da tıbbi zorunluluk halinde yapılabileceği düzenlenmiştir. Kanunda kürtaja ilişkin uygulama, *rahim tahliyesi* olarak belirtilmiştir. [264] Söz konusu 1983 değişikliğiyle 765 sayılı TCK'da düzenlemeler yapılmıştır. [265] 2827 sayılı Kanun'un ayrıntıları Rahim Tahliyesi ve Strelizasyon

---

çocuk ile onu takip edecek nesiller için ağır maluliyete neden olacağı hallerde doğum ve kadın hastalıkları uzmanı ve ilgili daldan bir uzmanın objektif bulgulara dayanan gerekçeli raporları ile tahliye edilir. Derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehdit eden acil hallerde durumu tespit eden yetkili hekim tarafından gerekli müdahale yapılarak rahim tahliye edilir. Ancak, hekim bu müdahaleyi yapmadan önce veya mümkün olmadığı hallerde müdahaleden itibaren en geç yirmi dört saat içinde müdahale yapılan kadının kimliği, yapılan müdahale ile müdahaleyi icabettiren gerekçeleri illerde sağlık ve sosyal yardım müdürlüklerine, ilçelerde hükümet tabipliklerine bildirmeye zorunludur. Acil müdahale hallerinin nelerden ibaret olduğu ve yapılacak ihbarın şekil ve mahiyeti ile sterilizasyon ve rahim tahliyesini kabul edenlerden istenilecek izin belgesinin şekli ve doldurulma esasları, bunların yapılacağı yerler, bu yerlerde bulunması gereken sağlık ve diğer koşullar ve bu yerlerin denetimi ve gözetimi ile ilgili hususlar çıkarılacak yönetmelikte belirtilir."

[264] Kürtajın tıbbi olarak nasıl uygulandığı hususunda bkz. ÇOKAR, s. 29, 30.

[265] **765 sayılı Türk Ceza Kanunu (Mülga)**

Madde 468: (Değişik: 24/5/1983 - 2827/9 md.) *"Bir kadının rızası olmaksızın çocuğunu düşürten kimseye yedi yıldan oniki yıla kadar ağır hapis cezası verilir. Gebelik süresi on haftadan fazla olan bir kadının rızasıyla tıbbi nedenler mevcut olmadan çocuğunu düşürten kimseye iki yıldan beş yıla kadar hapis cezası verilir. Çocuğunu düşürmeye rıza gösteren kadına da aynı ceza verilir. (...)"*

Madde 469: (Değişik: 24/5/1983 - 2827/10 md.) *"Gebelik süresi on haftadan fazla olan çocuğunu isteyerek düşüren kadına bir yıldan dört yıla kadar hapis cezası verilir. (...)"*

Madde 470: (Değişik: 24/5/1983 - 2827/11 md.) *"Rahim tahliye etme yetkisi olmayan bir kimse, gebelik süresi on haftadan az olan bir kadına rızasıyla düşük yaptırdığı takdirde iki yıldan dört yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. (...)"*

Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük'te belirtilmiştir.[266] Söz konusu kürtajın yasalarda hak olarak yer alması, Anayasa'nın 17. maddesinde yer alan kişinin maddi ve manevi bütünlüğünü de korumaya yönelik bir değişikliktir.

1983 tarihli Kanun taslağı çalışmalarında bu değişikliğin sebepleri arasında 1965 tarihli Kanun'un nüfus artış hızında azalma sağlamaması, yasal olmayan yollardan kürtaj uygulamalarının gerçekleşmesi ve bunun sonucunda yaralanma ölüm gibi olayların artması, yapılan anketlerle de ailelerin istedikleri çocuk sayısının ailedeki çocuk sayısından daha az olmasının talep edilmesi gösterilmiştir.[267] Bu taslak çalışmalarda önemli bir nokta da kürtajın süresinin gerekçesiz olarak 12 haftadan 10 haftaya indirilmesidir.[268]

Söz konusu değişikliğe bakıldığında kürtajın hak olarak Türk hukukunda yer almadığı hâlâ nüfus planlaması çerçevesinde devlet müdahalesiyle yolunun çizildiği açıktır. Oysaki maddenin içeriğinde *"ailelerin istedikleri zaman, istedikleri kadar çocuk sahibi olmaları için"* gerekçesini dayanak alarak her ne kadar kürtajın uygulanmasında bireysel hak kavramının öne çıkarılması ve devlet müdahalesinin olmaması hedeflenmiş gibi görünse de bu değişiklikle birlikte, üçüncü bölümde inceleneceği üzere, kürtaj hakkının kullanılmasında devlet politikaları etkili kılınmıştır.[269]

---

[266] Bkz. **Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük,** https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18255.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

[267] YURTCAN, s. 46, 47.

[268] YURTCAN, s. 45.

[269] ÖZBAY, s. 306.

1983 yılındaki değişiklikle 10 hafta içinde yapılacak isteğe bağlı kürtajda eşin rızasının aranması devam etmiştir; ancak yazılı olarak bir şart öngörülmemiştir.[270] 1983 tarihli Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'a göre, kürtaj hakkı yasal olarak Türk hukukunda yer almıştır; ancak kadın evliyse eşinin iznini aramak gibi birtakım sınırlamalara tabi tutulmuştur. Her ne kadar Nüfus Planlaması Hakkında Kanuna göre, yazılı bir izin öngörülmezken, o dönemde uygulamaya yönelik çıkarılan Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük'te m. 13 ve m. 15 ile iznin yazılı olarak alınacağı öngörülmüştür.[271] 1983 yılında

---

[270] **2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun**

Gebeliğin sona erdirilmesinde izin:

Madde 6: "*5 inci maddede belirtilen müdahale, gebe kadının iznine, küçüklerde küçüğün rızası ile velinin iznine, vesayet altında bulunup da reşit veya mümeyyiz olmayan kişilerde reşit olmayan kişinin ve vasinin rızası ile birlikte sulh hakiminin izin vermesine bağlıdır. Ancak akıl maluliyeti nedeni ile şuur serbestisine sahip olmayan gebe kadın hakkında rahim tahliyesi için kendi rızası aranmaz. 4 üncü maddenin ikinci ve 5 inci maddenin birinci fıkralarında belirtilen* ***ve rızaları aranılacak kişiler evli iseler, sterilizasyon veya rahim tahliyesi için eşin de rızası gerekir.*** *(1) 2.7.2018 tarihli ve 700 sayılı KHK'nin 73 üncü maddesiyle, bu fıkrada yer alan "tüzükte" ibaresi "yönetmelikte" şeklinde değiştirilmiştir. Veli veya sulh mahkemesinden izin alma zamana ihtiyaç gösterdiği ve derhal müdahale edilmediği takdirde hayatı veya hayati organlardan birisini tehdit eden acil hallerde izin şart değildir*."; YURTCAN, s. 58; Söz konusu değişikliklerin ceza hukuku bakımından sonuçları için bkz. YURTCAN, s. 73-88.

[271] **Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük**

İzin belgesi

Madde 13: "*On haftayı geçmeyen gebeliklerde yapılacak rahim tahliyesinde, gebe kadın, a) Reşitse kendisinden, b) Küçükse kendisinin rızası alınmakla birlikte velisinden,*

yapılan değişiklikle kürtaj hakkının yasallaşmasıyla güvenli olmayan kürtaja bağlı ölümler %51 oranında düşüşle %2'ye inmiştir.[272] 1983 değişikliğinden önce yapılan çalışmalarda, Türkiye'de yasak olmasına rağmen isteğe bağlı yapılan kürtaj uygulamalarının dünya ortalamasının iki katı olması da dikkate alınmıştır.[273]

Kadınların uluslararası alanda örgütlenmeleri 20. yüzyılda ivme kazanarak devam etmiştir. Türkiye, uluslararası metinlerden CEDAW, ICPD ve Pekin Deklarasyonu'nu imzalayarak küresel mücadeleye destek olmuştur.[274] Uluslararası sözleşmelerin onaylanarak yürürlüğe girmesi, 1982 Anayasası'nın 90. maddesi kapsamında Türk hukukuna etki eder. Kanun hükmünde olması bir yana temel hak ve

---

c) Vesayet altında bulunup da reşit ya da mümeyyiz değilse, kendisinden ve vasisinden (Bu halde ayrıca sulh hakiminden de izin alınması gerekir), d) Evliyse eşinden, örneği Tüzük'e ekli izin belgesinin alınması gerekir. Evli kimseye sterilizasyon ameliyatının uygulanması, eşinden, ayrıca, izin belgesi alınmasına bağlıdır."

İzin belgesinin alınma yöntemi:

Madde 15: "*İzin belgeleri, 13 üncü maddede sözü edilenlere, rahim tahliyesi ve sterilizasyon için başvurduklarında imzalatılır. Eşin, ya da vasinin gelmemesi halinde, bunların sterilizasyon ya da rahim tahliyesine izin verdiklerine ilişkin yazılı ve imzalı belge yeterli sayılır. Belgeyi getiren, imzanın sahibine ait olduğunun hukuki sorumluluğunu kabul ettiğine ilişkin bir belgeyi de imzalamak zorundadır*." Rızanın alınmaması durumunda bir yaptırımın öngörülmemesi nedeniyle bu rızanın bir düzenleyici işlem olduğu hakkında görüş için bkz. Gökhan TANERİ, **Uygulamadan Örnek Hükümlerle Türk Hukukunda Hekim Ceza Sorumluluğu**, Bilge Yay., İstanbul 2014, s. 259.

[272] AKIN, "*Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve İnsan Hakları*", s. 10.

[273] KALECİ vd., s. 9.

[274] ÖZPINAR-ALTIPARMAK, s. 246.

özgürlüklerle ilgili maddelerde Türk hukuku ile imzalanan sözleşme arasında farklı hüküm bulunması halinde, sözleşme hükmü esas alınır. Bu gelişmeler, kürtaj hakkının kazanılmasında sona gelindiği anlamına gelmemektedir; üçüncü bölümde inceleneceği üzere kürtajın hak olarak yasalarda yer alması, kadınların yasalarda yer alan şekilde sınırsız bir kürtaj hakkı kazanımı olduğu anlamına gelmez.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS POLİTİKALARI
VE
KÜRTAJ HAKKININ BİR KESİŞİM KÜMESİ

I. NÜFUS POLİTİKALARI

A. GENEL OLARAK

Nüfus, her zaman politikanın bir parçası olmuştur. Kimi zaman politik müdahaleye bağlı olmayan bir özerklik hâlinde kendini tanımlamış, kimi zaman da bu özerkliği politik etkenlerle beşerî bir yapı haline getirmiştir.[275] Nüfus miktarının değişimi de her toplum için zamansal ve mekânsal çeşitlilikle farklı sonuçlar yaratmıştır.

"Öldürmek ve yaşama izin vermek" olarak tanımlanan egemen iktidardan "yaşatmak ve ölüme izin vermek" politikasına dönüşen ve ilk bölümde ayrıntısıyla bahsedilen modern egemenlik, kürtaja ilişkin devlet politikalarının dayandığı biyopolitik kuramsal temeli açıklamaya yardımcıdır.[276] Kürtaj hakkının dönüşümü, devlet teorisi açısından nüfus planlamasıyla birlikte incelenmesi gereken bir konudur. Nüfus planlaması da beraberinde biyopolitika araçlarını getirir.

---

[275] LEMKE, s. 21.

[276] Bkz. "*Biyoiktidar ve Bedenin Büyüsü*" başlığı.

Aydınlanma tarihine bakıldığında artan sanayileşmeyle köyden kente göçün artması, kentlerde nüfus artışına yol açmıştır. Nüfus artışı, sanayileşen bir kentte arzı karşılayan ve talep edilen bir husus olmakla birlikte, tarımla uğraşan veya lonca iktisadına sahip olan kırsal yerleşimlerde yoksulluğa sebep olmuştur. Bu sebeple demografik faaliyetler ve etkenler, Aydınlanma sonrası ayrı bir öneme sahiptir. 20. yüzyıl demografları, diğer demograflardan farklı olarak çalışmalarını nüfusun getireceği sorunlar üzerine yoğunlaştırmışlardır.[277]

Nüfus politikaları; yayılmacı, kısıtlayıcı ve ırk ayrımcılığına dayanan politikalar olarak üç başlıkta incelenebilir. *Yayılmacı nüfus politikası*, daha fazla asker ve işçi yani daha fazla insan saikiyle ilerleyerek nüfus artışını amaçlar. *Kısıtlayıcı nüfus politikası*nda nüfus artışını azaltmak temel hedeftir, ilk akla gelen Çin politikalarıdır. *Irk ayrımcılığına dayalı politikanın* ise somut örneği Nazi Almanyası'nda öjenik amaçlarla güdülen nüfus politikalarıdır. [278] Bir başka görüşe göre, nüfus politikalarının başlıklandırılması, iktidar olarak halk söylemi, Malthusçu söylem ve öjenist söylem olarak yapılmıştır.[279]

[277] ÇİĞDEM, Aydınlanma Düşüncesi, s. 13-20.

[278] Murat YILMAZ, **Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı,** Çantay Yay., İstanbul 2016, s. 20.

[279] Nira YUVAL-DAVIS, **Cinsiyet ve Millet** (Çev. Ayşin BEKTAŞ), İletişim Yay., İstanbul 2014, s. 55.

B. NÜFUS POLİTİKALARI

1. Yayılmacı Nüfus Politikası

Uluslararası siyasette ulusal güç, ulusal siyasette bu gücü oluşturan etkenler önem taşır. Doğal koşullar, nüfus ve ekonomik sair hususlar, ulusal gücü oluşturan etkenlerin başında değerlendirilir.[280] Nüfus artışının politikalarda önemli bir rol oynadığına ilişkin düşünceler, yayılmacı nüfus politikasının temelini oluşturur. Malthus[281] öncesi nüfus kuramlarına bakıldığında 1500'lü yıllarda merkantilist yazarların etkisiyle nüfus artışının devletler açısından güç ve refahın getirisi olarak yorumlandığı; Aydınlanma sonrasında bu görüşün gelişerek değiştiği görülmektedir;[282] ancak nüfusun, güçle orantılı olmadığını savunan yazarlar da mevcuttur.[283]

Nüfusun doğru stratejilerle ulusun gücüne katkısı ise yadsınamaz. Soğuk Savaş dönemine bakıldığında Amerika Birleşik Devletleri'nin ve Sovyetler Birliği'nin süper

---

[280] KIŞLALI, s. 238.

[281] Malthus kuramından "*Kısıtlayıcı Nüfus Politikası"* başlığı altında bahsedilecektir.

[282] ÇOKAR, S. 39.

[283] "*Alfred Sauvy, bu savları, istatistik veriler kullanarak çürütmeye çalışmaktadır. Örneğin, Naziler iktidarı ele geçirdiklerinde, Almanya'daki doğurganlık oranı binde 14 ile en düşük düzeyindeydi. Öte yandan, İkinci Dünya Savaşı sırasında, diktatörlüklerin saldırdıkları ülkelerindeki doğum oranları, saldırgan ülkelerdeki doğum oranlarından daha yüksekti. Almanya'nın saldırdığı Polonya'da doğurganlık yılda binde 27, Sovyetler Birliği'nde binde 38 iken, Japonya'nın saldırdığı Çin'de binde 45'e varıyordu. Oysa aynı tarihlerde Almanya'da doğurganlık oranı binde 20, Japonya'da da binde 30 idi. Benzer bir durum, İtalya ile İtalya'nın saldırdığı Etiyopya ve Yunanistan için de söz konusuydu."* KIŞLALI, s. 71.

güç olarak görülmesinde nüfuslarının etkili olduğu söylenebilir; ancak nüfus, tek başına yeterli bir etken değildir. Aksi takdirde bu devletlerin teknolojik imkânları ve siyasi politikaları göz ardı edildiğinde çok nüfuslu olan Çin ve Hindistan'dan bir farkının olmayacağı açıktır.[284] Bir görüşe göre, nüfus artışının doğrudan ekonomik gelişme için öncül bir unsur olarak görüldüğü devletler, teknolojik ilerlemenin görülmediği, az gelişmiş devletlerdir.[285]

Teknolojik imkânların ve toplam nüfusun yanında yaş dağılımı ulusalda gücün oluşması için önemlidir; çünkü bir görüşe göre iki ülkeden genç-çalışan nüfusa sahiplik, ulusal gücün korunması için daha efektiftir.[286] Demografik yarış ve yayılmacı nüfus politikası, sadece bir nüfusun topyekûn hâlde artması için değil, nüfusu oluşturan vatandaşların arasında iktidarın sürdürülebilirliği için de gözetilir.[287] Aynı zamanda

[284] KIŞLALI, s. 240.

[285] Paul A. BARAN, **Büyümenin Ekonomi Politiği** (Çev. Ergin GÜNÇE), May Yay., İstanbul 1974, s. 168.

[286] KIŞLALI, s. 241.

[287] YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 68. Bir ülkede nüfus artışını tek sebebi doğurganlık oranının artışı değildir, göç de etkili faktörlerden biridir. Kimi zamanda bu göç dalgası, ülkedeki etnik gruplar arasında nüfus uçurumuna sebep olduğu söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin diğer Avrupa devletlerine göre nüfusun yaşlanması korkusu olduğu pek söylenemese de ülkeye dış göçün sürekliliği başka korkulara sebep olmaktadır. Bu durum kimi yazarlara göre "beyaz" ırkın azınlığa düşmesi korkusu, bazı teorisyenler tarafından nüfusun "kahverengileşmesi" olarak adlandırmaktadır. Bkz. Paul KENNEDY, **Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken** (Çev. Fikret ÜÇGAN), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1996, s. 404.

nüfus artışı, devletin başına gelen bir millî felaketin üstesinden gelmek için strateji olarak kullanılabilir.[288]

Nüfus artışı, her demograf için olumlu bir gelişme olarak görülmemiştir. Doğum oranlarındaki artışın diktatörlüklerin oluşmasında etkili olduğunu ileri sürenlerin yanında, toplumdaki kesimler arasında farkı artırdığı, bu sebeple toplumdaki dengesizliklerin her an patlamaya hazır bir bomba gibi olduğunu söyleyenler de mevcuttur. Ancak bu olumsuz senaryolara karşı çıkan ve nüfus artışının bu tarz

[288] YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 69; "*Filistinlilerle yapılan 'demografik yarış', İsrail tarihinde önemlidir. İsrail Dışişleri Bakanı olarak İsrail'in (1967 savaşından beri işgal altında olan) İşgal Altındaki Topraklardan (çok kısmi olarak) çekilmesi yönünde istekliliğini açıklayan Şimon Perez'in 'Politika, coğrafya değil, nüfus meselesidir' demeci İsrail basınında (Ekim 1993) yer almıştır. Lübnan, Kıbrıs ve (eski) Yugoslavyasında milli anlaşmazlıkların olduğu başka toplumlarda, 'demografik denge'ye benzer bir önem verilmektedir. Örneğin Slovenya'da en büyük parti olan Demos platformu 1991'de, açıkça 'kadınların milletin gelecekteki askerlerini kürtajla aldırma hakkı olmamalıdır' beyanında bulunmuştur*." YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 68; "*Devletin ele geçirdiği doğum pratiklerinin sonuçları muazzam çeşitlilik gösterir. Bazen devlet güdümlü genetik araştırmaları, Nazi Almanyası ve Sırp egemenliğindeki Bosna'da olduğu gibi yaygın ve canice saldırılara yol açar. Genetik çalışmaları bazen de doğumu teşvik kampanyaları biçimini alır. İsrail'de 1968 yılında 'üçten fazla çocuklu ailelerin ev borçlarını karşılama' üzere 'Doğumu Destekleme Fonu' kuruldu. Bunun nedeni, 'İsrail'deki doğum yanlısı lobi''nin, ilk olarak (anti-Semitizmin yol açtığı) Nazi Holocaust'ı ve ardından (başka soylarla yapılan evliliklerin yol açtığı) 'Demografik Holocaust' yüzünden kırılan Yahudi halkı yeniden üretmek ve çoğaltmak' amacını gütmesiydi. Sadece İsrail gibi militarist ve milliyetçi devletler değil görünüşte liberal devletler de bu retorik ve politikaları uygulamaktadır. Bir aidiyet örgütlenmesi (bir politik toplum) olarak devlet, aileleri doğal bir mihenk taşı haline getirerek devletin tikelliğini doğallaştıran bir aile retoriği kurar*." Jacqueline STEVENS, **Devletin Yeniden Üretimi** (Çev. Abdullah YILMAZ), Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, s. 85.

durumlara doğrudan gebe olamayacağını ileri süren düşünürler, istatistiksel verilerden yararlanarak bu tezlerini açıklamaya çalışmışlardır.[289]

Tarihsel süreçte devletler tarafından nüfus artışı, güçlü ordu-güçlü millet hayalini aksettirmiştir.[290] Nüfusla birlikte devletin gücünün de arttığı düşüncesinin, özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki ekonomik ve teknolojik gelişmelerle geride kaldığı söylenebilir. Daha doğrusu, nüfus artışı istenirken nüfusun diğer etkenlerinin göz ardı edilemeyeceği ve nüfusu tetikleyen birçok öğenin birlikte değerlendirilmesi gerektiği; artık nüfus artışının iş gücü odaklı talebinin, gelişmiş devletlerin ideallerinden biri olmadığı, diğer öğeler göz ardı edilirse eğer az gelişmiş devletlerin göstergelerinden biri haline geldiği anlaşılmıştır.[291]

2. Kısıtlayıcı Nüfus Politikası

Thomas Robert Malthus, denetim altına alınmadığında nüfusun geometrik, dünyadaki besin kaynaklarınınsa aritmetik oranda arttığını; bu noktadan hareketle çalışmasında nüfusun denetim altına alınması gerektiğini savunur.[292] Yazar, söz konusu teoriyi, ülkesi İngiltere'den yola çıkarak anlatır; fakat sayılar ve oranlar tamamen varsayım üzerinden ilerlemiştir.[293]

---

[289] Ayrıntılı bilgi için bkz. KIŞLALI, s. 70, 71.

[290] WIESNER-HANKS, s. 281.

[291] ERCAN, s. 91.

[292] Thomas R. MALTHUS, **Nüfus İlkesi** (Çev. Çağla TAŞKIN), Pinhan Yay., İstanbul 2017, s. 30.

[293] MALTHUS, s. 33-35.

Malthus, teorisinde nüfusun geometrik, tarım ürünlerinin aritmetik dizi olarak artması sonucunda insanlığın açlıkla karşı karşıya kalmasının kaçınılmaz bir son olduğunu anlatır. Ona göre, bu sonuca varmamak için yoksullar çocuk doğurmamalı; ancak zengin kesim nüfusunu artırmak için uğraşmalıdır. Bu eylemlerin yanı sıra doğal olaylar da nüfusu dengeleyecek ve bu vahim sonuca ulaşmayı engelleyecek doğal süreçler oluşturacaktır.[294] Malthus, her ne kadar nüfusun kontrol altına alınmasında birçok öneri ileri sürse de bir görüşe göre, ahlaki kaygılarından dolayı doğurganlık düzenlemelerine ve kürtaja karşı bir tutum sergilemiştir.[295]

Malthus öncesi nüfus kuramlarında, nüfus artışının devletler açısından güç ve refahın getirisi düşüncesinin ön planda olduğu; Aydınlanma sonrasında da bu görüşün devam ettiği görülmektedir.[296] Yazar, nüfus artışının dünya açısından en büyük problem olarak tanımlanması gerektiğini iddia ederken bazı teorisyenler de nüfus artışının daha iyi bir topluma ulaşılmasında araç olduğunu savunarak iyimser yaklaşım içinde olmuşlardır. Bir görüş, her ne kadar iyimser yazarların haklı çıktığını 20. yüzyıla bakarak savunsa da nüfusun ve insanlığın bütün olarak olumlu biçimde "harika" bir toplum yarattığı pek söylenemez.[297]

Malthus'un nüfus teorisi, genel olarak iki noktada eleştirilir: nüfusun sadece doğal felaketlerle değil beşeri etkenlerle de artışının engellenebileceği ve nüfus artışıyla

[294] KIŞLALI, s. 69.

[295] Bkz. ÇOKAR, s. 41.

[296] ÇOKAR, s. 39.

[297] KENNEDY, s. 6.

gerçekleşen işgücünün ve beslenme ürünlerinin artışının göz ardı edildiği.[298] Malthus'a göre, Çin'in nüfus artışının yüksek olmasının nedeni, toprak alanları, toprakların kullanım oranı, yılda iki defa mahsul vermesi gibi bereketli olmasından ve insanlarının tutumlu davranmasından kaynaklanır.[299] Ayrıca Malthus'un teorisi, cinsiyetçi görülerek eleştirilir.[300]

3. Öjenist Söyleme Dayalı Nüfus Politikası

Savaş yüzyılı olarak adlandırılan 19. yüzyıl sonrasında milletin ırk olarak kendisini koruma içgüdüsüyle ve nüfusun azalacağı endişesiyle kürtaj üzerinde denetim kurma isteği yaratılmıştır. Kürtaj, bu anlamda devletin kendi milleti için yasaklamalarla pozitif, istenmeyenler için de ayrıştırarak negatif bir etken olarak yer almıştır. Bu sebeple 20. yüzyılın ortalarına kadar kürtaj, çoğu devlette yasaklanmış; ancak azınlık olan milletler için serbest bırakılmış, hatta teşvik edilmiştir.[301] Almanya'da İkinci

[298] YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 73, 74.

[299] MALTHUS, s. 48.

[300] "*Malthusçu politikaların etkisi oldukça cinsiyetçidir. Çocuk sayısının kısıtlanması yönünde güçlü baskıların olduğu ve erkek çocuklara toplumsal ve ekonomik nedenlerle daha çok değer verildiği yerlerde, kürtaj ve bebek cinayetleri çoğunlukla kız bebeklere yönelmiştir. Malthusçu politikalar uygulanmaya başladıktan sonra, Çin ve Hindistan'ın köylerinde doğan belli yaş gruplarının %100'ünün erkek olduğuna dair söylentiler vardır."* YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 75; "*Asurlu bir kadın için ceza, 'kazığa oturtulmak ve cenaze töreni yapılmaması'ydı. Kürtaj nedeniyle ölürse aynı ceza cesedine uygulanırdı. Ama bebek katliyle kimse fazla ilgilenmezdi, ne de olsa bu, çoğunlukla, kız çocukların kaderiydi; oysa düşük ya da kürtaj, bir erkek çocuğun dünyaya gelmesini engelleyebilirdi*." TANNAHILL, s. 64.

[301] Sedef ERKMEN, **Türkiye'de Kürtaj**, İletişim Yay., İstanbul 2020, s. 26, 27.

Dünya Savaşı sırasında kürtaj, ırkın ıslahı amacıyla öjenik bir araç olarak kullanılmıştır. Yahudiler için kürtaj, devlet eliyle zorunlu olmuş; ancak Alman halkı için yasaklanmıştır.[302]

Değersiz hayatlara son verme fikri olarak adlandırılan *Lebensunwurdiges*, sadece Nazi dönemine özgü bir öjenist söylem değildir. Aynı dönemde Amerika dâhil olmak üzere birçok devlette bu tür kısırlaştırma programları üzerine çalışılmıştır.[303] Öjeni siyasetinin harekete geçtiği yıllar olan 1930'larda, Britanya'da öjenik faaliyetlerin tartışılması kamuoyunda geniş yer bulmuştur. Savaş sonrası yaşanan işsizlik, ekonomik buhran ve yoksulluğun sebebinin genetik kalıtımlar olduğu yönünde de bir tartışma yaşanmıştır. Demograf, doktor ve akademisyenlerin de dâhil olduğu çalışmalarda ve öjeni derneklerinin[304] faaliyetlerinde ileri sürülen, işsizliğin savaş sonrası bir sorun olmadığı, bunların yoksulların doğum oranlarıyla ilgili olduğu savı olmuştur. Aynı zamanda bu grup tarafından, işsiz ebeveynlerin çocuklarının düşük zekâlı olduğu yönünde çalışmalarda bulunularak işsizliğin azaltılmasında, işsiz kişilerin doğumlarının da azaltılması yönünde paralel bir çalışma izlenmesi istenmiştir. Hatta bu durum o kadar ileri gitmiştir ki doğum kontrolünü benimsemeyen işsizlere ceza olarak kısırlaştırma uygulaması yapılacağı yönünde teklif tartışmaya açılmıştır.[305]

---

[302] YILDIRIM, "*Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı*", s. 68.

[303] YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 71.

[304] 19. yüzyılda İngiltere'de buna ilişkin cemiyetler hakkında bkz. ÖZBEN, s. 149.

[305] G. R. SEARLE, "***Eugenics and politics in Britain in the 1930s***", Annals of Science, C. 36, S. 2, 1979, s. 160-163.

Devlet açısından birbirine uyumlu görülen ve entelektüel açıdan donanımlı, çalışan gençlerin evlenmesi, *pozitif öjeni* olarak adlandırılmaktadır.[306] Singapur'da Lee Kuan Yew hükümeti, pozitif öjeniye yönelik güçlü politikalar sergilemiştir. Eğitimli kadınlara vatandaşlık görevi olarak doğurma emredilmiş, yoksul ve eğitimsiz kadınlarsa kürtaja yönlendirilmiş; kısırlaştırmayı kabul ettikleri takdirde 10.000 dolarlık nakdi ödül teklif edilmiştir.[307] 1983 yılında dönemin başbakanı Lee Kuan Yew, Singapur Ulusal Gününde yaptığı konuşmayla Singapur'da uygulanacak sosyal politikalara dikkat çekmiş, her ne kadar Naziler yüzünden kötü bir şöhrete sahip olsa da öjeninin pozitif bir biçimde kullanılabileceğini vurgulamış ve ekonomik kalkınma için sosyal mühendislik hedeflerinin sinyalini vermiştir. Başbakan Lee'yi bu değişime sürükleyen 1969 yılında yapılan kürtaj kanunu çalışmalarıdır. 1969 yılında kürtaj kanunuyla ilgili parlamento tartışmalarında Lee, getirilen kürtaj kanununun sonuçlarının takip edilmesi gerektiğini ve sonuçların önem taşıdığını ifade etmiş; 1983 yılında ise bu konuşmayı yapmasının temel sebebinin kürtaj yasası sonuçlarıyla yani eğitimli-kariyerli kadınların doğurganlık oranıyla daha az eğitimli kadınların doğurganlık oranı arasındaki farkın açılmasıyla ilgili olduğunu söylemiştir. Bu aşırı orantısızlığı gidermek için hükümet bazı önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu önlemlerden bazıları şunlardır: bilgisayar aracılığıyla flört çalışmaları, mezun eğitimli kadınların daha çok doğurmaları için mali teşvikler, üniversitelerde flört ilişkilerinin ve kur yapma becerilerinin artırılması amacıyla lisans dersi eklenmesi vb.[308] Söz konusu önlemlerden bazıları her ne kadar gülünç dursa da

[306] Sanem Güvenç SALGIRLI, "***Eugenics fort he Doctors: Medicine and Social Control in 1930s Turkey***", Journal Of The History Of Medicine And Allied Sciences, C. 66, S. 3, 2010, s. 299.

[307] YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 71, 72.

[308] C. K. CHAN, "***Eugenics On The Rise: A Report From Singapore***", International Journal of Health Services, C. 15, S. 4, 1985, s. 707, 708.

amacın, aşırı orantısızlığı gidererek ülkenin demografik hedeflerine ulaşmak olduğu söylenebilir.

C. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM KURAMI

Demografik dönüşüm kuramı, *Kinsley Davis* tarafından geliştirilen, devletlerin nüfuslarının yüksek ölüm ve doğurganlık oranlarından, alçak doğurganlık ve ölüm oranlarına geçen bir yapılanmada seyredildiğini anlatan bir kuramdır.[309] Söz konusu kuram, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ele alınmıştır. Bu geçişlerin müdahalesiz olarak modernleşme, ekonomik kalkınma ve kadınların işgücüne katılımıyla kendiliğinden gerçekleşeceği ileri sürülse de sonrasında, bu geçişin kendiliğinden değil devlet politikalarıyla gerçekleşeceği kurama eklenmiştir.[310]

Demografik geçiş kuramında dört döneme ayrılarak süreç anlatılmıştır: doğum ve ölüm oranlarının paralel olarak artışının yüksek olduğu *birinci dönem*; doğum artışının gerçekleştiği ancak ölüm oranlarının azaldığı *ikinci dönem*; ölüm oranlarıyla doğum oranlarının da azaldığı *üçüncü dönem* ve son olarak nüfusun doğal büyüklüğüne ulaştığı ve nüfus artış hızının minimuma indiği *dördüncü dönem*.[311]

Demografik dönüşüm kuramı, demografik değişimlerin açıklanmasında en sık kullanılan modellerden biri olsa da söz konusu modelde, ekonomik gelişmelerle paralel izlenme ölçütü, rasyonel kabul edilerek dünyanın her yerine uyarlanmaya çalışılması

[309] ÖZBAY, s. 254.

[310] ÖZBAY, s. 254-256.

[311] John C. CALDWELL vd., **Demographic Transition Theory**, Springer, The Netherlands 2006.

sıklıkla eleştirilmiştir.[312] Çünkü ülkenin kendi içinde coğrafi ve ekonomik farklılıkları bile farklı demografik dönüşümleri yansıtırken, bu döngünün tüm dünyadaki devletlere mal edilmesi, indirgemeci bir bakış açısının örneği ve gelişime kapalı bir yorumdur.[313]

60'lı yıllara bakıldığında gelişmekte olan ülkelerde nüfus artış hızı artarken; gelişmiş devletlerde demografik dönüşüm tamamlanarak doğurganlık hızının düşüşü gerçekleşmeye başlamıştır. Buna yönelik de kürtaja yönelik düzenlemeler, devletlerin eko-sosyal durumuna göre dalgalanma yaşamıştır.[314]

II. STRATEJİ NOKTASINDA TIP

A. GENEL OLARAK

Foucault, egemen iktidarın modern iktidara evrilişini ve farklarını ortaya koyar. Biyoiktidar, disiplinci iktidarı dışlamaz, onun tekniklerini özümseyerek yeni teknikler aracılığıyla kendini ortaya koyar. Biyoiktidar yöntemlerine bakıldığında ikiye ayrılır: insan bedeninin anatoma-politikası ve nüfusun biyopolitikası. Artık nüfus, nüfusu oluşturan-etkileyecek dolaylı etkenler (cinsellik, doğum, kürtaj vb.) de iktidarın

---

[312] Bryan S. TURNER, **Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi** (Çev. Ümit TATLICAN), Sentez Yay., Bursa 2011, s. 138.

[313] "*Demografik yapı, yatırım hacmini belirleyen bir etmen değildir, tam tersine, bir bağımlı değişkendir ve ekonomik gelişmenin çeşitli aşamalarına bağlı olarak farklı görünüşler kazanır; yani nüfus artışı ve yapısı, sermaye birikimi boyutlarına, teknolojik değişikliklerin niteliğine, toplumdaki iş değiştirmelerin hızına ve yoğunluğuna ve benzeri etmenlere bağlı olarak yeni durumlar kazanır*." BARAN, s. 169.

[314] ÇOKAR, s. 144.

işleyişine dâhil olmuştur.[315] Belli bir döneme kadar nüfusun fazlalığı, devletin gücünü ve zenginliğini gösteren bir olgu iken sonrasında nüfusun çok yönlü yapısı, iktidarın ilgisini daha çok çekmeye başlamıştır.[316]

Nüfus, tek başına bir sosyal olgu olmaktan öte birçok doğaya bağlı değişkeni içerisinde bulunduran bir fenomen olduğu için iktidar, tek düze bir aygıtla nüfusu yönetmekten çok tekniklerini farklılaştırma yoluna gitmek mecburiyetindedir. Demografik hareketleri belirleyen sınırlayıcılar, doğum oranları, bekârlık kısıtlamaları, evlilik teşvikleriyle nüfusun biyopolitikası üzerinden açıklanabilecek ve buna içkin olan kavramlardır.

Sağlık, en dar düzeyde bireyin haklarını, en geniş düzeyde ve dolaylı olarak toplumun nabzını etkileyen bir unsur olmakla sağlığın şartları toplumsal olarak tanımlanınca, bu şartları düzenleyen devletin tıbbi müdahaledeki politikası gitgide güçlenmiş; "*Genel olarak 'beden' ile 'nüfus'un bağlantılı noktasında yer alan cinsellik, ölüm tehdidi yerine yaşamın yönetilmesi çerçevesinde düzenlenen bir iktidarın merkezî hedefine*" dönüşmüştür.[317]

Tıbbın halk sağlığındaki yeri ve devlet mekanizmaları içinde etkin bir şekilde rol alarak sistematik yer edinmesinin tarihteki dönüm noktası, veba salgınıdır. Veba salgınından sonra hastalığı kontrol altına almak için karantina vb. birçok yöntemin yanında, hastalığın yayılmasını engellemekle görevli tıp hekimleri atanmış ve bu salgından sonra görevliler, halk sağlığı konusunda çalışmak üzere yetkilendirilmiştir.

[315] Bkz. "*Biyoiktidar ve Bedenin Büyüsü*" başlığı.

[316] ERKMEN, s. 20.

[317] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 105.

Merkezî bir yönetimde devlet için sağlıklı bir nüfusun (toplumun) siyasi iktidarın sürekliliğinde büyük ve önemli bir rolü olduğundan; hekimler, salgın sonrasında da istatistiksel olarak veri girişine başlamışlardır. Sistematik olarak halk sağlığının önemsenmesi ve halkın denetiminde bu olay, biyopolitikanın yapıtaşlarından biri olarak nitelendirilebilir.[318]

Foucault'nun çalışmalarında tıbbi bilginin iktidardaki yeri, farklı bir önem ve boyut kazanmıştır.[319] Tıbbi bilgi, bir gözlem aracı olarak kullanılmış; sadece tıp biliminde yer alacak bir boyuttan öte iktidarın çeşitli kurumlarında yer almış ve tabiri caizse bir iktidar kazanmıştır.[320] Bauman'a göre modernliğin ölümle yapı-söküm ilişkisi ve buna yönelik faaliyeti artarak devam etmiş, devletin müdahale alanlarının ölümle ilişkili alanlar olduğunu, bu alanlarınsa teknobilimler -özellikle tıp ve psikiyatri-

[318] WIESNER-HANKS, s. 405, 406.

[319] "*Cinselliğe ilişkin söylemleri kışkırtmak için XVIII. ya da XIX. yüzyıldan başlayarak ortaya çıkan birçok odak noktası da sayılabilir. İlk önce 'sinir hastalıkları' aracılığıyla tıp; ardından akıl hastalıklarının nedenlerini önce 'aşırılık'ta, daha sonra mastürbasyon alışkanlığında ve doyumsuzlukta, giderek 'üremeye ilişkin suçlar'da aramaya, hele kendi alanındaymışçasına cinsel sapmaların tümünü kendine bağlamaya başlayan psikiyatri; uzun süre özellikle 'büyük' ve doğaya karşı suçlar dolayımıyla cinsellikle uğraşmak zorunda kalan, ancak XIX. yüzyılın ortalarında küçük saldırıların, ikinci derecede namus düşmanlıklarının ve önemsiz sapkınlıkların kısıtlı yargılanmasına doğru yönelen adalet; geçen yüzyılın sonunda gelişerek, çiftlerin, ana babaların ve çocukların, tehlikeli ve tehlikeye maruz gençlerin cinsel etkinliklerinin içine sızan, onları korumaya, ayırmaya, önlemeye çabalayan, her yerde tehlike olduğunu belirten, uyarılarda bulunan, saptamalara başvuran, raporlar toplayan, tedaviler düzenleyen tüm toplumsal deneyimler; işte tüm bu odaklar, cinsellik çerçevesinde, hiç bitmeyen ve cinsellikten söz etmeye kışkırtan bir tehlikenin bilincini artırma yoluyla söylemler oluşturur ve yayar*." FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 29.

[320] ÖZMAKAS, Biyopolitika: İktidar ve Direniş, s. 46.

tarafından kullanıldığını vurgulamıştır.[321] Bu alanların kullanımı ve bedene yönelik uygulamaların artışı, özellikle sağlık-hastalık dengesi üzerinden yürütülmüştür.[322]

Foucault'nun kuramı ve doğal süreçler olan ölüm ve doğum üzerindeki gözlem, teknik bir hale bürünmüş, insan bedeni bilgi alanına dönüştürülerek politik otorite pekiştirilmiştir. Doğurganlığın salt ekonomik ve sosyal nedenlerle incelendiği noktadaysa tam bir çalışmanın mevcudiyeti tartışılabilir. Foucault, cinselliği ve doğurganlığı birbirinden ayırmadan incelediği çalışmalarında güç ilişkileri, devlet politikaları ve ideolojik yansımalarının tek bir potada eritilmeye çalışıldığı söylenebilir.[323] Çünkü; "*kürtaj; beden, nüfus ve cinslik düzenlemeleri ile kadın bedeni ve yaşamı üzerinde işleyen iktidar tekniklerinin sorunsallaştırılması, tüm bunlarla kesişimsel bir konumda olması açısından özel bir öneme sahiptir.*".[324] Kadın bedeninin tahakküm altına alınma çabasında, ayrıca toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisi ve toplum kanallarına yerleşmesi etkili olmuştur. Söz konusu toplumsal eşitsizliğin başlangıç noktasını ise biyolojik farklılıkların algılanış ve yorumlanış biçimleri oluşturmuştur.[325]

---

[321] Psikiyatrın devletin bir ajanı olduğunu söylemi hakkında TURNER, s. 97.

[322] Zygmunt BAUMAN, **Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri** (Çev. İsmail TÜRKMEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2001, s. 222, 223.

[323] "*Evliliklerin, doğumların ve yaşamların devlete bağlı olarak işletilmesi için geliştirilen salt tıbbi değil aynı zamanda da siyasal proje buradan kaynaklanır; cinsellik ve doğurganlık yönetilmelidir*." FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 86.

[324] ERKMEN, s. 10

[325] Fatmagül BERKTAY, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, Metis Yay., İstanbul 2019, s. 129.

B. TIBBİ DENETİM

Kürtajın iktidarın denetimi altına alınarak üremeye ve nüfusa ilişkin yürütülen sürecin bir parçası haline gelmesinde tıp hekimlerinin etkisi büyüktür. Kürtaj tarihte çeşitli sebeplerle yasaklandığından ebelere ve şifacılara terk edilen bir alan haline gelmiştir. Doğum, sadece bebeğin doğumu anında tıbbi müdahaleye ihtiyaç duyulan bir alanken hamilelik başlangıcı, süreci ve doğum öncesi, riskleriyle tanıtılarak hekimlerin müdahalesine açık bir alan haline gelmiş ve kürtaj da bundan nasibini almıştır.[326] Bu süreci etkileyen diğer etkenler tıbbileştirilmiştir.[327] "*Hamileliğin bu klinik gözetimi, tıbbi müdahaleler yoluyla kadının denetlenmesine, hamileliğin yöneltilmesine ve kürtajın kriminalizasyonuna"* yol açmıştır.[328] Örneğin; yaşlılık da demografi biliminin ilgisini çeker çekmez tıbbileştirilen kavramlardan biri olmuştur.[329]

Sosyoloji, her ne kadar sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda başat bir disiplin olsa da özellikle beden ve politika çalışmalarında tıp sosyolojisinin yeri gözetilmemektedir. Tıp sosyolojisi, sağlık alanlarında sosyoloji kuramları aracılığıyla hastalık-sağlık-doğa-toplum vb. olguların ve bu olgular arasındaki ilişkilerin tarihsel

[326] Bkz. ERKMEN, s. 24, 25; "*Geleneksel olarak kadın sağlığı hizmetlerinde 'bütüncül' bir yaklaşım yerine, doğurganlık dönemine odaklanmış 'geleneksel' yaklaşım hâkimiyetini sürdürmektedir*." Deniz SEZGİN, "***Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme***", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, C. 18, S. 1, 2015, s. 158.

[327] "*Tıbbileştirme, tıbbi olmayan veya sosyal bir konunun tıbbi bir problem, hastalık ve tedavi edilmesi gereken bir durum olarak tanımlanmasıdır*." SEZGİN, "*Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme*", s. 161.

[328] ERKMEN, s. 25.

[329] Ivan ILLICH, **Sağlığın Gaspı** (Çev. Süha SERTABİBOĞLU), Ayrıntı Yay., İstanbul 1995, s. 61.

süreciyle beraber irdelenmesini amaç edinir.[330] Tıp sosyolojisi çalışmalarında Foucault'nun teori ve söylemleri merkezî bir rol oynar. Foucault, bilgi toplumu ve iktidar ilişkisini açıklamaya çalışırken mesleki uzmanların özellikle tıp alanında nasıl iktidarla etkileşime girdiğini ve bilimin rasyonalite içindeki yerini gözler önüne serer.[331] Foucault, her ne kadar nüfus-sağlık politikalarını söylemsel olarak rasyonalite sınırları içerisinde açıklasa da Foucault'nun teorisine getirilen eleştirilerin başında tıbbın disiplin ve gözetimin hizmetindeki sınırlarının çizilmemesi yer alır.[332]

20. yüzyıl başlarında *demografik provizyon* olarak adlandırılan yapay nüfus değişkenleri, tehlike arz etmeyen araştırmalar olarak görülse de yüzyıl ortalarında yaşanan savaşlar ve savaş maksadı olarak gösterilen *lebensraum* (yaşam alanı kuramı) bunun tehlikesiz bir araştırmadan ibaret olmadığını geç de olsa göstermiştir ya da araştırmayı tehlikesiz olarak adlandıran sosyologlar fazla iyimser kalmışlardır.[333]

[330] Tanımı ve tarihi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TURNER, s. 9-17.

[331] "*Foucault'ya göre, beşeri ve sosyal bilimler 19. yüzyılda, bir ölçüde, yeni bilgi biçimlerinin kentsel nüfusun gözetimi ve kontrolü için önemli olduğu sanayi kentlerindeki nüfus baskısının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal tıp, bir siyasal kontrol ve toplumsal gözetim problemi olarak bu nüfus krizini çözme çabalarının bir boyutu olarak görülebilir. Foucault'ya göre, hem sosyoloji hem sosyal tıp bu sorunlara çözüm bulma çabaları içinde şekillenmiştir*." TURNER, s. 26.

[332] TURNER, s. 22.

[333] Gaston BOUTHOUL, **Cihanda Nüfus** (Çev. Sabit AYKUT), Tetkitler Serisi, S. 94, Receb Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1937, s. 17.

Ayrıca belirtmek gerekir ki Avrupa'da özellikle 1930'larda yükselen öjeni düşüncesinin savunucularının çoğunun da tıp hekimi olduğu görülmektedir.[334]

Modern tıp söylemiyle devletin kadın bedeni ve dolaylı olarak toplumu ve nüfusu denetlemedeki yöntemi, sadece Batı'ya özgü bir durum değildir. 19. yüzyılda Mısır'da kurulan ilk devlet okulu, ebe okuludur. Bu okul, ilk devlet okulu olmasıyla beraber birçok anlamı da beraberinde taşır. Mısır toplumunda da kadın ebeler, geleneksel kadın sünnetinde, kürtajda ve doğumda uzmanlaşmış uygulayıcılar olarak yer almışlardır. Bu yeni açılan ebelik okuluyla ebelerin bilgileri sorgulanmış ve toplumsal denetim, tıbbın araçlarıyla ele geçirilmeye çalışılmıştır. Okuldan mezun olan ebeler, devletin sağlık politikalarına uygun şekilde kürtajın denetlenmesinde büyük rol oynamışlar; her ölümde, maktulün yasak olan kürtaj uygulamasından ölen bir kadın olup olmadığını denetlemek için özel bir prim alarak sonrasında ölüm belgesi düzenlenmesi uygulamasına girişmişlerdir. Böylece, okuldan mezun olan yeni ebeler, kadınların ve toplumun denetlenmesinde katkıda bulunması hedeflenmiştir.[335] Mısır'da görülen bu durum, Mısır'a özgü bir durum değildir; Fransa'da ve Almanya'da da ebeler, görevlerine devam ettirerek iş hayatında yerlerini korumak için casus olarak kadınlar arasında yer almışlar, görevleri ise gizli doğum yapanların tespit edilmesi, nikâhsız doğan çocuklara babalarını bulmaları gibi görevler yüklenmişlerdir.[336]

---

[334] SALGIRLI, "*Eugenics fort he Doctors: Medicine and Social Control in 1930s Turkey*", s. 282; BAUMAN, Parçalanmış Hayat, s. 226.

[335] Mervat F. HATEM, "***19. Yüzyıl Mısır'ında Sağlık Mesleği ve Kadın Bedeninin Denetlenmesi***", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları içinde (Çev. Necmiye ALPAY), Ed. Madeline C. ZILFI, , Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 63-76.

[336] FEDERECI, s. 132.

III. ATAERKİL DENETİM ARACI OLARAK KÜRTAJ

A. BEDEN: BİR İKTİDAR ODAĞI

1. Doğurganlık ve Tıp Biliminde Erkek Egemenliği

Kürtaj politikalarında söz konusu politikaların, kadın bedenine ve yaşamına yönelik bir politika olduğu açıktır. Ataerkil sistemde [337] kadının doğurma rolü kapsamında doğayla ilişkilendirilmesi ve bu sebeple kamusal alan-özel alan kurgusunda, özel alanda kalarak kamusal alandan ötekileştirilmesi günümüzdeki politikaların bir yansımasıdır.[338]

Millet, aile, din ve cinsiyet kümeleri politik yöntemlerin oluşturulmasında genellikle kesişen kümeler olarak yer alırlar. Bu kümeler, doğum-nüfus politikalarında özellikle üzerine düşülen alanlardır. Doğum-nüfus politikalarında kadın cinselliğini denetleyici ve anneliği metheden söylemler, devletin ve erkin üremeyi kontrol altına alma çabası olarak tartışılsa da bu söylemlerin, erkeklerin kadınlara özgü olan doğumu ele geçirmesinin bir yansıması olup olmadığı tartışma dışı bırakılmıştır. Doğum

[337] Ataerkil sistemin irdelenmesi ve kavrama ayrıntılı bir bakış açısı için bkz. YALÇIN SANCAR, s. 27-38.

[338] "*Devlet, yaşam süreçlerinin üretimi ve sona ermesiyle ilişkili teknolojik değişimler nedeniyle yaşamın doğası -kaynakları, biçimi ve geleceği- hakkındaki hukuki tartışmalara giderek daha fazla dâhil olmaktadır. Devlet artık kadınların bedenleri üzerindeki teknik, siyasal ve ideolojik müdahalelere dâhil olduğu için, bu çatışmalar siyasal düzeyde bir ölçüde modern ataerkilliğin özelliklerini beslemektedir*." TURNER, s. 244.

politikalarının öjenik ıslah hareketleriyle bağlantısı göz önünde tutulurken doğumun aidiyet biçimi olarak devlet politikasında yer alma kıstası, geri plana atılmıştır.[339]

Kadın bedeni, denetime açık tutulmakla birlikte bunun tarihteki yerine baktığımızda kadının toplumsal ve ahlaki bir tehdit unsuru olarak görüldüğü açıktır. Kadın cinselliği dolayısıyla kadın bedeni, Orta Çağ'da sürekli olarak tartışılan bir konu olmuştur. Kadınlar, duygusal varlıklar olarak tanımlanarak büyücülükle ilişkilendirilmiş; bu ilişkilendirme, tıp biliminden kadınların ve genelde kadın olan şifacıların dışlanmasına zemin hazırlamıştır.[340]

Kadınların 16. yüzyıl Avrupası'nda bebek katlinden yargılanmalarına rastlayan dönemde devletin ebelere şüpheli yaklaşmasını gerekçe göstererek doğum odalarında erkek tıp hekimleri de yer almaya başlamış, bu süreçte kadın doğurganlığıyla nesneleştirilirken, erkek, "hayat veren" olarak tarih sahnesinde tekrar yerini almıştır.[341] Söz konusu dönemle iktidarın kadın doğurganlığı üzerindeki baskısını artırması, cadı

[339] STEVENS, s. 45-47.

[340] TURNER, s. 108, 109. Selarno'da 1200 yılında kurulan ve kadınları da bu tıp okuluna kabulü 13. yüzyılda mümkünken tıp hekimliği erkek egemen bir yapıya nasıl teslim edildi? 14. yüzyılda Kilise'nin etkinliğini artırarak büyücüler yönünde ferman çıkarması, cadıların tanımlanması ve yakılması, tıp biliminin erkeklere özerk bir güç alanı hale getirilmesi nedense örtüşen dönemler olduğu hakkında bkz. Sibel ÖZBUDUN, **8 Mart'tan 8 Mart'a mı ?**, Diyalektik Yay., İstanbul 1995, s. 116. Cadı avı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. FEDERECI, s. 233-292.

[341] (Vurgu yazara aittir) FEDERECI, s. 132.

avının başlaması ve üreme suçlarından yargılanan kadınların daha ağır cezalarla yargılanmasının paralel ilerlemesi, tesadüften uzak bir süreçtir.[342]

Nüfusun kontrol altına alınması bedenin idaresini, bedenin idaresi ise ataerkil sistem tarafından kadın cinselliğinin düzenlenmesini beraberinde getirir. Nüfus politikalarındaki kadın bedeni üzerinden gerçekleştirilen bu söylem, modern döneme hasredilen bir husus olmayıp Antik Yunan'dan beri mevcuttur. Söz konusu Yunan felsefesinde erkek, akılla rasyonaliteyi; kadın, bedeni ve duyguları temsil eder; bunun en büyük sebebinin kadının bedensel faaliyetlerinin (doğum, cinsellik vb.) doğa unsurlarıyla özdeşleştirilmesidir.[343]

Tarihin oluşumunda ve yazıya dökümünde tarihçinin geçmişe, olaylara ilişkin yaklaşımı ve tarafsızlığı önem taşımaktadır. Feminist tarihin ve tarihçilerin ortaya çıkışında, tekel halinde tarihçiliğin erkeklerde olduğu inancı etkili olmuştur. Söz konusu tarihçenin önemi *Berktay* açısından büyüktür; çünkü tarihçilik zamanla iktidarın bir edimi haline gelir; çünkü tarihle bilgi üretme süreci gerçekleşir ve bu süreçte kadınlar bu perspektifle dışlanır.[344] Tarihsel demografi, 20. yüzyılda tarih biliminin bir alt dalı olarak ortaya çıkmış bir alandır. Tarihin, günümüze yakınlık açısından anlatımını ve içeriğini toplumsal cinsiyet rollerinden ayrışmış bir şekilde yer alması beklense de

[342] FEDERECI, s. 128.

[343] Ayşe Aydın ŞAFAK, **Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni**, On İki Levha Yay., İstanbul 2014, s. 99, 100. Tarihte her zaman doğum gizemli bir güç olarak yer almıştır, bu çeşitli zamanlarda ve toplumlarda ortak olarak görülebilir bir olgudur. Bkz. BERKTAY, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, s. 45-47.

[344] BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 19.

kadının doğurganlığın sembolü olarak görülmesi, tarihte hâlâ erkek aktörlerin yer aldığının bir göstergesidir.[345]

2. Kamusal Alan-Özel Alan Ayrımı

Özel alan-kamusal alan ayrımı, siyaset teorisi tarihinde birçok kez yer bulmuştur. Bu ayrımın temellerine bakıldığında Antik Dönem'e kadar uzandığı görülür. Bu ayrımda özel kavramı, Yunancadaki hane anlamındaki *oikos*; kamu da Yunancadaki toplum üyelerinin sorunlarının tartışılarak ele alındığı siyaset alanı anlamındaki *ecclesia*'dan gelir.[346] Bu ayrıma göre, kadın doğurganlık özelliği nedeniyle doğayla özdeşleştirilir ve görevi, özel alanda kalıp çocuk doğurarak aileyi yapısal olarak kurma olarak tanımlanır. Erkekse doğada dışlanmış kültür alanında kalmıştır ve görevi, kamusal alanda kalarak, siyasetle bir uygarlık yaratmak olarak belirlenmiştir.[347] "*Kadın*

[345] BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 23; "*Alison Mackkinnon'a göre, doğurganlıktaki düşüşle ilgili standart açıklamalarda tarihsel demograflar ve feminist tarihçiler farklı ve sıklıkla birbirleriyle çelişen açıklamalarda bulunmaktalar. Tarihsel demograflar üremeye odaklanıp kadınları bir dizi değişkenden biri olarak ele alırken, feminist tarihçiler aşkın, cinselliğin ve çocuk sahibi olmanın, hem kadınlar hem de erkekler için anlamları üzerinde durmaktalar*." ÖZBAY, s. 110. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sebebini kadınların doğurganlık özelliğine yoran teorisyenler de vardır; ancak bu yorum feministler tarafından pek desteklenmez; çünkü kadınların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kurtulmaları için doğurganlık özelliğinden de tamamen bağımsız olmaları gerekmektedir. Eleştirenler, asıl sorunun doğurganlık değil, doğurganlık üzerinde erkeklerin kurduğu ataerkil perspektifteki denetimdir. Bkz. Seher CESUR KILIÇASLAN-Toprak IŞIK, **Toplumsal Cinsiyet ve Efsaneden Gerçeğe Türkiye'de Kadın**, Nobel Akademik Yay., Ankara 2016, s. 41.

[346] Zygmunt BAUMAN, **Siyaset Arayışı** (Çev. Tuncay BİRKAN), Metis Yay., İstanbul 2014, s. 96, 97.

[347] BERKTAY, Politikanın Çağrısı, s. 121.

özel yaşama eğilimli, ahlaklı, değerlere yönelmiş ve özneldir; erkekse kamusal etik ilkelere sahip, olgulara yönelmiş ve nesneldir.".[348]

İnsan hakları, uluslararası hukukta genel bir anlatımla herhangi bir ayrım gözetilmeksizin insanın sadece insan olmasından kaynaklı haklar olarak tanımlanır.[349] Söz konusu insan haklarının evrensellik ve eşitlik ilkesini barındırması bir yana, feminist çevrelerdeki tartışmalar beraberinde "doğal hakların kadınları dışladığını" bu sebeple doğal haklar teorisiyle örtüşen insan haklarının da kadınları dışlayan bir yapıda olduğu ve hakların *beyaz erkek* üzerinden tanımlandığı tartışılmıştır.[350] Hukuk, her ne kadar insan hakları doğrultusunda biçimlendirilse de söz konusu hukuk tarihinin içinde ataerkil bir karakterin olduğu okunabilir. Söz konusu okuma, daha çok erkeklerin kamusal alana, kadınların ise özel alana ait olduğu Antik Yunan düşüncesindeki kamusal-özel alan kurgusunun devamıyla ilişkilendirilmiştir.[351]

Feminizmin sistematik olarak ortaya çıkışı, sanayileşme sonrası özel alan-kamusal alan ayrımının derinleştiği süreçle paraleldir. 17. ve 18. yüzyıllarda erkek, kamusal alana çıkarak üretime katılmış, kadın ise özel alanda hapsedilmiştir. Feminizmin doğuşunda ve hız kazanmasında 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'nin kadınları eşit yurttaş ilkelerine dâhil etmemesi ve eşitliğin evrensel somut

[348] MACKINNON, s. 230.

[349] AYBAY, s. 4.

[350] BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 35.

[351] BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 37, 38.

bir eşitlik olmaması noktasında etkili olmuştur.[352] Fransız Devrimiyle vücut bulan eşit yurttaş söylemi, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını yok eden bir nitelikte görülmediğinden feminizm teorilerinde öncelikli olarak ataerkil sistemde kadına yüklenen roller ve bunların sınırlarını incelemek önem taşımıştır. Söz konusu sınırlarla ilk olarak erkeğin daha rasyonel olarak kamusal alanda yer alması gerektiği ve kadının da bedensel yeteneğiyle çocuk doğurmak üzere yaratıldığı biçimlendirilir.[353] Söz konusu *toplumsal cinsiyet* (gender) kavramının ortaya çıkışında da biyolojik yaklaşıma dayalı *cinsiyet* (sex) kavramının yetersiz oluşu etkili olmuştur.[354]

Kürtaj, uluslararası alanda politik denetim ve söylemlere açık olan bir konudur. Söz konusu tartışmalara bakıldığında bir kesim bunun insanın kendi dünya görüşü, dinî, ahlaki tercihleri ve vicdanı gibi hususlar gözetildiğinde bireysel bir mesele olması gerektiğini savunurken, bir kesimse bir politik hak olduğu ve politik hakkın tanınmasının, hukukta yer ediniminin politika sayesinde olduğunun göz önünde bulundurulması gerektiğini düşünür. Söz konusu ikinci görüş, bu çalışma bağlamında incelenmeye çalışılan biyopolitikanın da bir uzantısıdır.[355] Kamusal alan-özel alan tartışmaları da bunun bir farklı boyutu olup söz konusu hakkın özel alanda

[352] ÇAKIR, s. 416, 417. Olympe de Gouges'in 1791'de Kadınlar ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni ilan etmesinin nedenlerinden birinin bu olduğu hakkında bkz. BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 40.

[353] ŞAFAK, s. 11, 50.

[354] Bkz. Serpil SANCAR, **Erkeklik: İmkânsız İktidar**, Metis Yay., İstanbul 2013, s. 175-179.

[355] BERKTAY, Politikanın Çağrısı, s. 30, 31.

kalamayacağı; çünkü siyasal sisteme talep olarak eklenen bir girdi olduğu ve bunun çıktılarının politik kurumlar tarafından ele alındığı için sürdürülebildiği ileri sürülür.[356]

Siyasi iktidarın özel alanda tanımlanan evlilik, gebelik, kürtaj vb. kurumlar üzerinden kişilere müdahalesinin Aydınlanma sonrası döneme özgü olduğunu söylemek hatalı bir yorum olur. Tarihte demografik hareketler ve toplumun ekonomik durumunun birbiri aleyhine ilerlediği durumlarda, devletin müdahalesinin gecikmediği ve durumun kontrol altına alınabilmesi için ilgili düzenlemelerin yapıldığı birçok örnek bulunmaktadır. Evlilik sonrasında doğan çocuk, kamusal olarak devlete ilk başta getirisi olmayan bir olay olarak görülerek sadece maddi durumu yerinde olan kişilere evlilik izni verilmiştir. Tarihsel olarak biyoiktidar tanımının öncesinde demografik getirilere göre yapılan bu düzenlemeler göstermektedir ki dönemler arasında uygulanan düzenlemeler, sadece yöntemsel olarak farklılık içermiştir.[357]

Türkiye'de modernleşme döneminde aile kurumu da yapısal olarak birçok değişikliğe uğramış; söz konusu değişiklikte aileyi oluşturan bireylerin hakları bunda etken olarak yer almıştır. Ancak belirtmek gerekir ki kadın ve erkeklere eşitlik ilkesiyle verilen haklar, negatif düzlemde daha çok hukukî olarak yer almış, bu hakların kullanımında kamusal-özel kurgusu devam etmiştir. Erkeklerin durumu, kamu ve siyasetle özdeşleşirken bütün yenilikçi çabalara rağmen kadının toplumsal hayata uyum sağlaması geç olmuştur. Kadınla ilgili konular olan doğurganlık ve aile, daha çok toplumsal cinsiyet eşitliği mekanizmalarından uzakta tıp ve demografi alanında ele

[356] BERKTAY, Politikanın Çağrısı, s. 36-39.

[357] WIESNER-HANKS, s. 91-95

alınmıştır.[358] Kamusal-özel ayrımının politikada artık farklı şekillerde yer edinmesi, kadının özel alan içinde hapsedilmesi bir yana bu alanın da özel bir alan olmadığı, olamayacağı, ayrımdaki duvarların yıkıldığı anlaşılmış ve feministler "özel olan politiktir" görüşü etrafında birleşerek hayatın her alanında özellikle cinsel politikaların da yer edindiği vurgulayarak mücadele konusu yapmışlardır.[359]

Kürtaj karşıtları, kürtaj hakkını ve güvenli kürtaja erişim hakkını savunanları, aile kurumunun karşısında olmakla suçlayan bir yaklaşım içinde olmuşlardır. Bu sadece kürtaja özgü bir durum olmamakla birlikte tarihe bakıldığında kadınlar kendi hakları için (oy hakkı vb.) ne zaman politika sahnesinde veya toplumda bir talepte bulunsalar, düzeni tehdit etmekle ve aile kurumunu yıkmakla suçlanmışlardır.[360] Bu da gösteriyor ki sadece kürtaj tartışmaları değil; ailenin "kutsallığına" getirilebilecek her şey, daha doğrusu kadını "özel alan"dan çıkaracak her bir adım kimi zaman bir tehdit olarak algılanmıştır.

---

[358] ÖZBAY, s. 111.

[359] " *'Kişisel olan politiktir', genellikle 'özel' alanda olan şeylerin önemli olduğunu, bir özel alanın güç/iktidar ilişkileri içerdiğini ve dolayısıyla da 'politik' olduğunu ileri sürmek için başvurulan bir deyiş olmuştur. Gelgelelim, bu formülasyon diyalektik değildir ve bu yüzden de kamusal alanda yasaları yapan erkeklerle özel alanda taciz edilen kadınlardan oluşan özsel olarak ayrı alanların olduğu nosyonuna hiç dokunmaz. Ancak farklı alanların bizatihi tekrarı politik toplumun biçimi ve yasalarından çıkan söylemsel veridir. Politik toplum yoluyla biçimlendirilmemiş hiçbir 'kişisel' alan yoktur*." STEVENS, s. 93. "Özel olan politiktir" sloganlı feminizm hareketi her ne kadar Batı'da 1960'lara tekabül etse de Türkiye'de bu sloganın etkileri 1980'lerde tartışılabilmiştir. Bkz. Nilüfer TİMİSİ-Meltem AĞDUK GEVREK, ***"1980'ler Türkiyesi'nde Feminist Hareket: Ankara Çevresi"***, 90'larda Türkiye'de Feminizm içinde, Der. Aksu BORA-Asena GÜNAL, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 14.

[360] GİTTİNS, s. 45.

B. NÜFUS KISKACINDA AİLE POLİTİKALARI

1. Ailenin Önemi

Kürtaj, doğası gereği doğum-ölüm, yaşam ve cinsellik konularıyla bağlantılı olması yanında, bu konular da aile ve evlilik ilişkilerine içkindir. Biyopolitika, demografik değişimlerdeki rolü ve özellikle kürtaja yönelik yasal düzenlemeler çemberinde referans kavram olarak ele alınabilir. Kürtajın biyopolitik bir teknik hale gelmesi, özellikle kadınların nüfus politikalarının aracı olarak görülmesine yol açmıştır.[361] Çünkü artık nüfusun kaynak olarak görülen olgularla çetrefilli ilişkisi, iktidar mekanizmalarının "*nüfusun kendisinden, dolaysız davranışlarından, doğurganlığından ya da yeniden üreme istencinden çok uzak gibi görünen bir sürü etken ve öğe üzerinde"*[362] işlerliğini kazanmasını gerektirmiştir.

Nüfus sahası ve demografik gelişmeler, bir toplumun yapısı ve geleceğini incelemek açısından mühimdir. Ancak bunun yapılması için sadece rakamlar üzerinden gitmek değil; bireylerin yaşam tarzları, gelecek tahayyülleri, evlilik hayatı vb. birçok şahsi tercihin de göz önünde bulundurulması gerekir.[363]

Foucault, aile kavramının bu önemini, cinsellikten evliliğe, demografiden çocuk sayısına kadar nüfusun bir parçası olarak görülmesi gerektiğiyle vurgular.[364] "*Aile*

[361] BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 102.

[362] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 66.

[363] BOUTHOUL, s. 8-10.

[364] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 94.

*toplumu yeniden üretmez; toplum da buna karşılık aileye öykünmez. Ama aile tertibatı, diğer iktidar mekanizmalarına oranla tecrit edilmişliği ve çokbiçimliliği çerçevesinde, doğurganlığın Malthusçü denetimi için girişilen büyük manevralarda, nüfusçu kışkırtmalarda, cinselliğin tıbbileştirilmesinde ve üretken olmayan cinsellik biçimlerinin psikiyatrikleştirilmesinde bir kaide işlevi görebilmişti*r.".[365]

Ailenin ve evliliğin nüfus için mühim bir mesele olduğu, tarihe bakıldığında çokça rastlanan bir durumdur. Kadınlar üzerinden doğurganlığın, nüfusun dolayısıyla toplumun denetimi sadece bu yüzyıla özgü bir durum değildir. Egemen devletlerde yer alan nüfus artışı, güçle doğru orantılı olarak düşünülürken bu durumun yansımasının kabile toplumlarında dahi var olduğu araştırmalara konu olmuştur. Kimi zaman denetimin doğrudan sağlanarak kabileler arası kadının sanki bir eşya gibi çalınarak nüfusu artırma çabasına dahi girildiği belirtilir.[366]

Foucault'nun bahsettiği aile tertibatının araçsal düzeyde yer alması ve diğer etkenlerle iç içe geçmişliği daha çok 18. yüzyılın ortalarında kendini gösterir.[367] Aile, artık toplumsal cinsiyetin anahtarıdır ve aile içinde yer alan eşitsiz güç ilişkilerini pekiştirecek niteliktedir.[368] Kürtajın yasak olduğu dönemde kürtaj yaptırmak, suç olarak tanımlanmıştır; ancak "namus temizlemek" uğruna "şeref kurtarma saikiyle" kürtaj

[365] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 74.

[366] BERKTAY, Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, s. 80, 81.

[367] FOUCAULT, Güvenlik, Toprak, Nüfus, s. 94.

[368] ÇAKIR, s. 449. Evlilik, cinsellik ve bekaret kavramları üzerinden bedenin denetlenmesinin örnekleri için bkz. Aksu BORA-İlknur ÜSTÜN, **"Sıcak Aile Ortamı", Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler**, TESEV Yay., İstanbul 2006, s. 56-64.

yapılırsa mülga TCK m. 472 gereği bu saik, cezayı hafifleten neden olarak görülmüş; bu indirim hükmü dahi tek başına, aile kurumunun "kutsallığını" gözler önüne sermektedir.[369]

2. Evliliğin Teşviki

Doğum pratiklerinin ele geçirilme sürecinde devletin en işlevsel aracının evlilik kurumu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Evlilik kurumunun nasıl, ne şekilde, kimler arasında vb. olacağı tarihte her defasında devletler tarafından önemsenen bir konu olmuştur.[370] Malthus'a göre evlilik teşvikinin olmaması nüfus artış hızını azaltan sebeplerden biridir.[371] Bekârlığın çocuk yapmak için bir engel olduğu evrensel düşünce haline geldiği için, evlenmeyle insanlara üreme hakkının tanındığı bir gerçektir.[372] Bu sebeple evlilik ve evliliğin teşviki, devletler açısından önem taşır.[373]

---

[369] **765 sayılı Türk Ceza Kanunu (Mülga)**

Madde 472: "*Kendisinin veya karısının veya anasının veya evlatlığının veya kız kardeşinin namusunu kurtarmak için çocuk düşüren veya düşürtenler hakkında yukarıda yazılı cezalar üçte birden üçte ikiye kadar indirilir ve ağır hapis cezası hapse çevrilir*."; ÖZBUDUN, 8 Mart'tan 8 Mart'a mı?, s. 398.

[370] Bkz. STEVENS, s. 280-286.

[371] MALTHUS, s. 78.

[372] Massimo Livi BACCI, **Avrupa'da Nüfus hareketleri** (Çev. M. Timuçin BİNDER), Literatür Yay., İstanbul 2009, s. 105; "*1556 yılında çıkarılan bir Fransız kraliyet fermanı bunu daha da ileri götürerek hamile kalan tüm evlenmemiş kadınların hamileliklerini resmen bildirmelerini ve gizlenmiş bir hamilelik veya doğum sonrası, bebekleri vaftiz edilmeden ölen kadınların bebeğin geçekten öldürüldüğüne dair bir kanıt olmasa bile, ölüm cezasına çarptırılmalarını emrediyordu. 1624 yılında İngiltere'de ve 1690 yılında İskoçya'da ve 17. yüzyıl boyunca çeşitli Alman*

Evliliğin teşvik edilmesi modern döneme özgü bir durum değildir. Avrupa'da özellikle Orta Çağ'da evlilik, Kilise tarafından desteklenmiştir. Bunun sebebinin ilk bakışta ahlaki değerler olduğu düşünülse de asıl sebep her zaman ekonomik temelli olmuştur. Reformdan sonra da bunun sürekliliği devlet tarafından sağlanmıştır. O dönemlerde gayrimeşru çocuğu olan kadınlar sayıca fazla olmakla birlikte yardıma da en çok muhtaç olan gruptur. Bu grubun ekonomik sıkıntılarını çözmek için de sosyal yardımlar yerine, ataerkil düşünceyle bu yükü, eşe yüklemek daha pratik ve kolay bir uygulama olarak görülmüştür; çünkü kilise için çocuk, "evliliğin" doğal bir sonucu olmalıdır. Bu dönemde kadınların evlenmesi ve gayrimeşru çocuk durumunun azaltılması için kanunlar yürürlüğe konulmuştur. Ama aynı zamanda Kilise'nin bu yaklaşımı kendi değerleriyle çelişmektedir: Kilise, kadının doğal kaderinin anne olmak

---

devletlerinde benzer yasalar çıkarıldı. Bazen evlenmemiş kadınların gözetim altında bulundurulması pornografiye yaklaşıyordu; örneğin, bir 18. yüzyıl Alman hekimi yaşları on dört ila kırk sekiz arasında olan tüm evlenmemiş kadınların, bedenlerinde herhangi bir hamilelik belirtisi olup olmadığını saptamak amacıyla, her ay bir halk hamamında incelenmesini öneriyordu." WIESNER-HANKS, s. 414.

[373] "*Büyük Petro'nun siyasal hırsları ülkenin sürekli bir savaş durumunda olmasına yol açtı, bu yüzden Rusların nüfusunu artıracak her şeyi olumlu karşıladı. Petro mutsuz evliliklerde az çocuk yapıldığına inandığı için 1722'de Ortodoks kilisesi ile birlikte, toplumun hangi tabakasında olursa olsun zorla gerçekleştirilen tüm evlilikleri yasakladı; buna toprak sahiplerinin serflerini evlendirmeleri de dâhildi. Evlilik dışı doğan çocuklar için yetimhaneler açarak bebek öldürmeyi suç ilan etti. ... İnsan kaynaklarını manastır yaşamında harcanmasını anlamlı bulmadığından, çocuk doğurma yaşındaki kadınların ve sağlıklı erkeklerin manastırlara girmelerini yasakladı*." WIESNER-HANKS, s. 586.

olduğunu ve anneliğin içgüdüsel bir yaklaşım olduğunu öne sürerken, nedense evlilik dışı anne olan kadınların bu yönünü göz ardı etmiştir.[374]

Geçiş dönemi olarak adlandırabileceğimiz Tanzimat sonrası ve Cumhuriyet öncesi dönemde evlilik kurumu üzerinden aile, aile üzerinden de kadınlar devlet politikalarının başat denetleme noktası haline gelmişlerdir. Devlet politikalarıyla bu kurumlar üzerinden nüfus artışı amaçlanmıştır.[375] Tanzimat sonrasında getirilen yeniliklerle kadınların kendi hür iradeleriyle evlenmeleri ve başlık geleneğinin kaldırılması amaçlanarak evliliğin kolaylaştırılması yönünde adımlar atılmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti, milli aile politikalarıyla evlilik teşvikinin sürdürülebilirliği yönünde kararlar almıştır.[376] Cumhuriyet dönemindeki politikalarsa ayrıntılı olarak diğer başlıkta ele alınacaktır.[377] Son olarak önemle belirtmek gerekir ki üremenin artması ve doğrudan olan demografik değişiklikler için ilk akla gelen evlilik kurumunun kutsanması ve düzenlenmesi olarak düşünülse de 18. yüzyılda Fransa'daki bir kesim

[374] GITTINS, s. 84, 85; *"Birçok ortaçağ malikânesinde evlilik dışı cinsel ilişkiye giren birçok tek yaşayan kadın ve özgür statüsünde olmayan dul kadın 'larwyte' adıyla bilinen bir ceza ödemek zorunda kalmıştı… Bazı malikânelerde hizmetçi kadınların evlilik dışı doğurdukları çocuklar için ödemekle yükümlü oldukları 'childwyte' adıyla bilinen başka bir cezaya da rastlanır*." STEVENS, s. 187.

[375] BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 102.

[376] *"Savaş yıllarında Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın girişimiyle kurulan 'Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi', aile hayatının çöküşünü önlemek amacıyla bünyesinde çalışan memur ve işçiler için zorunlu evlilik ilkesi getirmiş ve damat ve gelin adaylarını tanıştırmak için günlük gazeteleri baş sayfalarında adayların özgeçmişlerini içeren ilanlar yayımlamıştı*." Zafer TOPRAK, "***Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti, Kadın Askerler ve Milli Aile***", Tarih ve Toplum, C. 9, S. 51, 1988, s. 34-38; akt. BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 103.

[377] Bkz. "*Erken Cumhuriyet Dönemi*" başlığı.

düşünür, nüfus artışı için evlilik kurumunun düzenlenmesini değil; boşanmanın kolaylaştırılmasını bir araç olarak görmüştür.[378]

Evlilik kurumu kimi zaman da kadınlara yönelik ayrımcılığı pekiştiren bir olgu olmuştur. Günümüzde kadınların "duygusal" varlıklar olarak nitelendirilmesinin kökenleri geçmişte kadınların histeri krizleri yaşadığı kurgusudur. Bu histeri krizlerinin, çalışan kadınlarda evliliğin geciktirilmesiyle daha da şiddetli hale gediği varsayılmıştır.[379] Histeri krizlerinin evlilik ve gebelikle tedavi edileceği öne sürülmüş, yaşanan sağlık sorunlarında kadınlar için çözümlerin tıpta değil evlilikte olduğu tasdik edilmiştir.[380]

IV. PRONATALİST POLİTİKALARLA KÜRTAJ HAKKININ DANSI

A. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ

1. Dönemin Genel Özelliği

Osmanlı Devleti'nde çocuk sayısı soyun devamı ve ekonomik getiri olarak önemsendiğinden nüfus politikası, yayılmacı nüfus politikası olarak seyretmiştir. Demografik yapıya bakıldığında savaş ve sağlık sorunları sebebiyle ölüm oranının yüksek olduğu; kaybedilen topraklarla göçün de 18. yüzyıl sonrasında Osmanlı'da nüfus

[378] James F. TRAER, **Marriage and the Family in Eighteenth Century France** (Ithaca: Cornell University Press, 1980, s. 57-59, akt. STEVENS, s. 322.

[379] TURNER, s. 125.

[380] TURNER, s. 115.

artışında önemli bir etken olduğu görülmüştür.[381] Osmanlı'nın son döneminde yer alan nüfus politikaları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde kendini göstermiş, geçmişten alınan bir mirasa dönüştürülerek devam etmiştir.[382]

Dönemin iktidar partisi Cumhuriyet Halk Fırkası programında, aile övgüsü ve nüfus artırmaya yönelik politikalar ayrıntılı olarak yer almıştır. [383] Cumhuriyet döneminde pronatalist politikalarda nüfusun refah getirisinden çok, askerî ve siyasi nedenlerine odaklanılmıştır.[384] Erken Cumhuriyet döneminde, savaştan çıkmış toplum için nüfus artışını amaçlayan pronatalist politikalar benimsenmiştir. [385] Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün 1922 yılında meclis konuşmasındaki "*Milletimizin sağlığının korunması ve daha sağlıklı hale getirilmesi, ölüm oranlarının düşürülmesi, nüfus artışının sağlanması, salgın hastalıkları etkisiz kılarak toplum sağlığının iyileştirilmesi, böylelikle ulus bireylerinin dinç ve çalışmaya yetenekli duruma getirilmesi, amacımızdır.*" sözleri de bunun somut örneği olarak gösterilebilir.[386]

---

[381] ÇOKAR, s. 93.

[382] Hazal ATAY, "***Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye'de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları***", Fe Dergi: Feminist Eleştiri 9, S. 2, 2017, s. 5.

[383] Bkz. GÜRİZ, s. 16, 17.

[384] GÜRİZ, s. 14.

[385] Bu dönemde milletvekilleri tarafından "bekârlık vergisi" teklifler hakkında bkz. Yaşar SEMİZ, "***1923-1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)***", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 27, 2010, s. 423-469.

[386] ERKMEN, s. 51.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 765 sayılı ve 1 Mart 1926 tarihli TCK'da çocuk düşürme ve düşürtme, her nedenle ve biçimde olursa olsun yasaklanmıştır.[387] Söz konusu kürtaj yasaklarının nedenlerinden birkaçı; gelişmiş bir tıp bilimi olmaması sebebiyle kürtajın bitkisel ilaçlarla gerçekleşmesi, bu ilaçların kürtaj sonrasında kadının sağlığını tehdit eder boyutta olması ve kürtajı gerçekleşen kadının da yaşamına son vermesi olarak sıralanmıştır. Ayrıca yasakların ceza kanunlarıyla desteklenmesinin sebeplerinden biri de hekimlerin bu sağlıksız kürtaj yollarını annenin sağlığını da riske soktuğundan reddetmeleri; bu sebeple kürtaj yaptırmak isteyenlerin hekimler yerine ebelere ve şifacılara başvurmalarıdır.[388]

1927 yılında ilk nüfus sayımı yapılmış ve nüfusun 13.648.000 kişi olduğu belirlenmiştir.[389] 1930 tarihli 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 1926 tarihli TCK'nın suç düzenlemesiyle gebeliğe yönelik önlemler ve kürtaj kesin olarak yasaklanmış; kurulan Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının ilk görevi doğumu artırmak yönünde tedbirler almak olurken, fazla çocuğu olan kadınlara para ödülü veya madalya verileceği yasalaşmıştır. [390] Ayrıca çok çocuklu ailelere vergi muafiyeti getirilmesi, doğum ve bakım hizmetlerinin ücretsiz olarak verilmesi gibi de birçok

[387] Bkz. 210 numaralı dipnot. Söz konusu yasa maddesiyle yararın ne olduğu hususunda bir fikir birliği mevcut değildir. Bir görüşe göre, korunan hukuki yararlar ceninin hayatı, annenin sağlığı ve hayatı, genel ahlak, devletin nüfus politikası olarak sınıflandırılmıştır. Bkz. YURTCAN, s. 43, 44.

[388] ÇOKAR, s. 158.

[389] TÜSİAD, s. 35.

[390] Bkz. **1593 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu**, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

politika öngörülmüştür.[391] 788 sayılı Memurin Kanunu'na göre ailelere yatılı okul desteği verilmesi de o yıllarda teşvik politikalarından biri olmuştur.[392]

Erken Cumhuriyet döneminde çok çocuklu ailelere madalya verilmesi uygulaması Türkiye'ye özgü bir durum olmamıştır. Devletlerin nüfusların artışına yönelik yaptığı pronatalist destekli politikalar çoğu zaman benzerlik gösterir. Sovyetler Birliği'nde doğurganlığı teşvik için beş çocuklu kadınlara "*Sovyetler Birliğinin Kahraman Kadını*" vb. unvanlar ve madalyalar verilmiştir.[393] Japonya, her yeni doğan çocuk için parasal yardım fonu getirmiş, çocuk sayısı üçe ulaştığında ise çareyi yardımın miktarını artırmakta bulmuştur.[394] İtalya'da 1926 yılında Mussolini iktidarı tarafından Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra nüfus politikaları hız kesmeden uygulanmaya başlanmıştır.[395] Söz konusu teşvikler, her ne kadar nüfus politikaları içinde önemli bir yer tutsa da evli çiftlerin tercihleri açısından büyük bir etkisi olmamıştır.[396]

---

[391] ÇOKAR, s. 98, 209. Cumhuriyet'in ilk döneminde gözetilen çok çocuklu ailelere yardımların Osmanlı'daki örnekleri hakkında bkz. ERKMEN, s. 50.

[392] **Memurin Kanunu**

88. Madde*: "Beş senesini ikmal eden her memurun bir çoğu nısıf, sair çocukları sülüsan ücretle leylî mekâtibe kabul olunur. On senesini ikmal eden her memurun bir çocuğu meccanen sair çocukları nısıf ücretle leylî mekâtibe kabul olunur*."

[393] KENNEDY, s. 48.

[394] YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 66. Erken Cumhuriyet döneminde diğer ülkelerde de uygulanan paralel pronatalist politikalar hakkında bkz. BACCI, s. 182-185.

[395] Rusya'da uygulanan doğum kontrol haplarının yasaklanması, bekârlık vergisi, evlilik hediyesi vd. hakkında bkz. BACCI, s. 182;

[396] BACCI, s. 185.

Ceza Kanun'da ilk bölümün adı "*Kasten Çocuk Düşürmek ve Düşürtmek Cürümleri*" iken 1936 yılında "*Irkın Tümlüğü ve Sağlığı Aleyhine Cürümler*" olarak değiştirilmiş, bu değişiklik kürtajın bireysel bir durumdan öte ırkı ilgilendiren bir durum olarak görüldüğünün açık göstergesi olarak yorumlanmıştır.[397]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemine rastlayan bu dönemde, uluslararası alanda savaştan yeni çıkmış diğer devletler, güçlerini tekrar toplamak amacıyla pronatalist politikaları aşarak ırk ayrımcılığına dayalı nüfus politikası gütmüşlerdir. Her ne kadar bu dönemde uluslararası platformda öjeni tartışmaları alevlenerek kürtaj ve kısırlaştırma programları bu saik üzerinden ele alınsa da Türkiye'de tıp alanında gerçekleşen öjeni tartışmaları, yeni savaştan çıkmış bir milletin modernleşme sürecindeki inşası olarak okunmuş, ırkçılık fikrinden uzak tutulmuştur.[398] Türk hekimleri de Foucault'nun egemenlik teorisinde yer alan "tehlikeli sınıflar" ile ilgili bir çalışma yapmış ve çalışmalarında "Dejenere Kişilerin Tanımlanması"nda kentli yoksullar, akıl hastaları ve psikopatlar olarak üç grup oluşturmuşlar, söz konusu gruplarda da *fahişeler, serseriler, işsizler, alkolikler, tembeller, suçlular, psikopatlar* tehlikeli kişiler olarak tanımlanmışlardır.[399]

[397] Bkz. KONAN, *"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"*, s. 323; YALÇIN SANCAR, s. 232.

[398] SALGIRLI, "*Eugenics fort he Doctors: Medicine and Social Control in 1930s Turkey*", s. 285.

[399] Bkz. SALGIRLI, "*Eugenics fort he Doctors: Medicine and Social Control in 1930s Turkey*", s. 292-297.

2. Birinci Vazifen: Doğurmak

Anneliğin iktidar söyleminde sıklıkla yer alması Sanayi Devrimi sonrasına rastlamıştır; çünkü kadınların fabrikalardaki iş sorumluluğu, ev işlerinin yanına eklenmiş ve "anneliğe övgü" şart olmuştur.[400] Söz konusu durum, rejim değişikliğinin ataerkil zihniyeti değiştirmediği, kadının özel alan-kamusal alan kurgusunda kamusal alana çıkışının dahi özel alanla beraber olduğu noktasında eleştirilmiştir. Kadın Antik Yunan'dan beri doğayla ilişkilendirilerek özellikleri doğa alanından yansıtılmıştır. Kadın, annedir; kadın doğurgandır. Söz konusu erkeklerin rasyonaliteyle kadınların ise annelikle özdeşleştirilme ritüeli, günümüze kadar gelmiştir.[401]

Ailenin toplumdaki yeri özellikle ekonomik açıdan kapitalizm öncesi ve sonrası olarak farklı önem arz etmiş ve farklı etkenlerden etkilenmiştir. Bunda ailenin bireylerinin üretimde etkin rol oynaması yer almaktadır. Türkiye'nin de sanayileşme sürecine bakıldığında 1950'lerde ailede doğurganlık ve evliliğe önem verilmiş; çünkü nüfus işgücü, üretim ve ekonominin iyiye gitmesi olarak görülmüştür.[402]

---

[400] CESUR KILIÇASLAN-IŞIK, s. 67. Türk hukukunda anneliğe ilişkin mevzuatlara bakıldığında daha çok çalışan annelerle ilgili düzenlemelerin yer aldığı görülmüştür. Bkz. F. İrem ÇAĞLAR, "***Türk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik***", Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan içinde, Der. Serpil SANCAR, Koç Üniversitesi Yay., C. 2, İstanbul 2011, s. 917-921.

[401] Peyami Safa edebiyat eserlerinde dahi bu durumun ne kadar açık olduğunun bir tahlili için bkz. BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 157-164.

[402] ÖZBAY, s. 52.

Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılan dönemde kadınlar, siyasal ve sosyal anlamda birçok hak elde etmiş; ancak söz konusu hakların içselleştirilmesi ve toplumsal cinsiyet rollerinden sıyrılması noktasında ise pek çok sorunlarla karşılaşmışlardır. Söz konusu dönemde kadın, hem yeniliğin simgesi olmuş hem de geleneksel tavrını sürdürerek ailevi sorumlulukları göğüsleyen "evli anne" rolünden çıkamamıştır.[403] Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kadınlar da Türkiye Cumhuriyeti'nin inşası sürecine politikalarla dâhil edilmişlerdir. Bu politikalara bakıldığında ise eğitimle kamusal alanda yer almaları desteklenirken bir yandan da bu kadınların "annelik" özelliği vurgulanarak "mükemmel eş" ve "iyi bir anne" olmaları noktasında söylemlerde bulunulmuştur. Bu durum, eşitliğin soyut eşitlik olarak kalması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin göz ardı edildiği noktasında eleştirilmiştir.[404] Cumhuriyete geçiş döneminde aydınlar her ne kadar ideolojik ve kültürel olarak Doğu-Batı tartışmalarını sürdürseler de aydın bir erkek olarak ortak oldukları bir noktadan söz edilebilir: ataerkil zihniyeti devam ettirerek modern kadın imgesi yaratmak.[405]

[403] Aile vurgusu ve doğumun arttırılması çabası Cumhuriyet Halk Fırkası parti tüzüğünde yer almıştır. Bkz. CESUR KILIÇASLAN-IŞIK, s. 129.

[404] Feride ACAR-Gülbanu ALTUNOK, "***Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları***", Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU-Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 78.

[405] Ayrıntılı bilgi için bkz. BERKTAY, Tarihin Cinsiyeti, s. 150-152. Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet rollerinin yansımasının ayrıntılı bir incelemesi için bkz. Firdevs GÜMÜŞOĞLU "***Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rolleri (1928-1998)***", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ed. Ayşe Berktay HACIMİRZAOĞLU, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 101-128.

Bir dönem kamuoyunda 1926 tarihli Medeni Kanun'un kabulü ve 1934 yılında siyasal hakların tanınmasıyla kadın hakları konusunda söylenecek sözlerin söylendiği düşüncesi egemen olmuş; ancak BM'nin kadın haklarına yönelik düzenlediği konferanslar ve özellikle uluslararası alanda yükselen sesler, Türkiye'de kadın haklarının tartışmaya açılmasında önemli bir kıvılcım olmuştur.[406]

Erken Cumhuriyet döneminde kadınlar yeni haklar elde etseler de söz konusu dönemde feminist bir kadın hareketinden söz edilmesi pek mümkün değildir. Kadınların feminist perspektiften talepleri, 1980'li yıllardan itibaren kendini göstermeye başlamış ve kadınlar, eleştirel bir duruş sergilemişlerdir.[407] 1980'lerde başlayan feminist hareketler her ne kadar kadının tercihlerinin bireyselleşmesi ve ataerkil değerlerden sıyrılması gerektiğini savunsa da o yıllarda yapılan bir ankette kadınların en önemli görevinin %75 ev işi yapmak ve %22 çocuk doğurmak olarak cevaplanması, bu savununun sonuçlarını almak, zorlu bir mücadelenin amaçlanmasını zaruri kılmıştır.[408]

[406] Bkz. Ülker GÜRKAN, "***Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları***", AÜHFD, C. 35, S. 1, 1978.

[407] Fatmagül BERKTAY, "***Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak***", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ed. Ayşe BERKTAY HACIMİRZAOĞLU, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 1-11.

[408] TEKİN, s. 245.

B. 60'LI YILLAR VE SONRASI

1. Kalkınma Planları

1983 tarihli Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un kabulüne kadar olan süreçte pronatalist politikaların hız kazandığı söylenebilir. Bu dönemde Cumhuriyet Halk Fırkası parti programında ve sonrasında da 1946 yılında Demokrat Parti programında, nüfus artışının amaçlandığı açık bir şekilde yer almıştır.[409] Nüfus artırma politikaları sadece Cumhuriyet Halk Fırkası'na özgü bir politika olarak yer almayıp 1960 dönemine kadar Milli Kalkınma Partisi'nden Demokrat Parti'ye birçok parti programında yer bulmuştur.[410]

1960 döneminden sonraysa nüfus azaltıcı politika izlenmesine, beklenenin aksine nüfus artış hızıyla kalkınma hızının aynı oranda artmasını yavaşlatan bir faktör olarak görülmesi yol açmıştır.[411] 1960'larda pronatalist politikalardan vazgeçilerek doğum kontrol araçlarının yasallaşması yönünde bir değişikliğe yönelmenin nedenleri, nüfus artışının kentsel alandan çok kırsal alanda yaşandığı ve bunun kentlere göç,

[409] Bu dönemde birçok yasal düzenleme de bu politikayı destekleyici şekilde yasalarda yer almıştır: evlilik yaşının erkekler için 17, kadınlar için 15 olarak belirlenmesi, Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, kürtajın yasaklanması vd. hakkında bkz. TÜSİAD, **Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, Haz. Cem BEHAR vd., İstanbul 1999, s. 39-40. Medeni Kanun'daki 1938 değişikliğiyle erkek ve kadın yaşının indirilmesinin nüfus politikasından öte, kentlerin dışında gerçekleşen dini evliliklere meşruiyet sağlanması amacı olduğu hakkında bkz. YURTCAN, s. 11.

[410] Ayrıntılı bilgi için bkz. GÜRİZ, s. 23-26.

[411] GÜRİZ, s. 15.

düzensiz kentleşme ve eğitim-sağlık hizmetlerinin yetersizliği olarak sonuçlanmasıdır.[412]

Geçiş dönemi olarak adlandırılan 1923-1965 yılları arasındaki nüfus politikalarına ve doğum oranlarına bağlı olarak nüfus artışı, en yüksek seviyeye ulaşmıştır.[413] Ancak belirtmek gerekir ki söz konusu nüfus artışı, doğum yanlısı politikalardan daha çok ölüm oranlarının düşmesinden kaynaklanmıştır. Her ne kadar pronatalist politikalar izlense de 1950'li yıllara kadar nüfusun hızlı bir şekilde artmamasının nedeni, ölüm oranlarındaki yükseliştir. 1950'li yıllara kadar Türkiye'de ortalama yaşam süresi 40 yılı aşmayan kısa bir süredir.[414] Yıllık nüfus artışı %2,8 oranıyla 1950-60 yılları arasında en yüksek seviyede olmuştur.[415]

Türkiye'de uygulanan nüfus politikaları, nüfus artışı ve kürtaj hakkına yönelik pratiklerin, çoğu zaman paralellik gösterdiği söylenebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında özellikle savaş sonrası yetişkin erkek sayısının azlığı ve hem ordu hem ekonomi yönünden kalkınma için nüfus artırıcı politikalar uygulanmış; erken evlilik ve çocuk doğurma yönünde birçok teşvik, ülkenin ana politikalarından biri haline gelmiştir. Ancak geçiş döneminden sonra toplam nüfus artışının hızlandığı yıllar olan 1950'li yıllardan sonra pronatalist politikalardan vazgeçilerek antinatalist politikalara göz kırpmaya başlanmıştır. Nüfus artışının bu potansiyelini, ülkenin ekonomik kapasitesi

---

[412] Alanur ÇAVLİN vd., "***Kadınların Bakış Açısından Kürtaj***", Nüfusbilim Dergisi, C. 34, S. 1, 2014, s. 54.

[413] KALECİ vd., s. 1.

[414] YILMAZ, s. 22.

[415] YILMAZ, s. 78.

karşılayamamış, iş olanakları için kentlere göç beraberinde sosyal, ekonomik ve çevre sorunlarını getirmiştir. 1960'lı yıllardan sonra uluslararası alanda başlayan kürtaj ve aile planlamasındaki liberalleşme, Türkiye'de de etkisini göstermeye başlamıştır. [416] Sonrasında nüfus planlamasının yasallaşarak yürürlüğe girmesi bunun hukuktaki net göstergelerinden biridir.[417] Türkiye'de 1950'lerden sonra yaşanan politika değişikliği Türkiye'ye özgü bir durum olarak görülemez. Söz konusu yıllarda, hızlı nüfus artışı kimi çevrelerce *Malthus teorisinin* hortlamasına sebep olmuş, nüfus artışını kontrol etme politikası, uluslararası arenada göz önüne alınmıştır.[418]

Nüfus artış hızının azaltılması ve nüfusun ekonomik anlamda da dengelenmesi amacıyla, tıbbi alanda ve siyasal alanda birçok çalışma yapılmıştır. Dr. Zekai Tahir Burak ve Dr. Nusret Fişek, tıp alanında çalışan doktorlar olarak, düşüklerle annelerin ölüm oranlarının arasındaki bağlantıları raporlayıp, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına sunmuşlardır.[419]

1965 tarihli 557 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiş, *sadece tıbbi tehlikeler geliştiğinde kürtajın yapılabileceği* düzenlenmiştir. 1965 yılında kabul edilen Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'un öncesinde kamuoyu oluşturmak ve kürtajı tüm yönleriyle ele almak amacıyla birçok konferans yapılmış, bildiri

[416] ÇOKAR, s. 207-210.

[417] ÖZBAY, s. 275-279.

[418] ÖZBAY, s. 257.

[419] ERKMEN, s. 53.

yayımlanmıştır. [420] Kanun değişikliği çalışmalarında, Diyanet İşleri Başkanlığının 19.12.1960 tarihli raporuyla kürtajın İslamiyet'te de yerinin olduğunu vurgulanmıştır.[421]

Türkiye'de nüfus politikalarındaki değişiklik ve politikalar, kent nüfusundan çok kırsal nüfusa yönelik olmuştur. Kent ve kırsal nüfus arasındaki fark, doğurganlık oranlarında da gözlenir. Kırsal nüfusta sağlık imkânlarının gelişmemiş olması yüksek ölüm oranlarına sebep olmuş, bu sebeple de kırsalda yaşayan aileler için yüksek doğurganlık isteği ekonomik saiklerle devam etmiştir. 1965 yılında gerçekleşen nüfus politikalarındaki değişim, her ne kadar kırsala aile planlamasının götürülmesi ve yerel araçlarla doğum kontrolün anlatılması olarak yaşansa da bunların yüksek doğurganlık oranını azaltıcı etki yapmadığı tespit edilmiştir.[422] Oysaki doğum kontrol yerine sağlık imkânlarının geliştirilmesi ve kırsal hayattaki imkânların kentlere erişmesinin kendiliğinden doğum oranını düşürücü etki yapacağı söylenebilir. Kırsal hayatta ölüm oranının yüksek olması sebebiyle doğurganlık oranının arttığı tespitinin bir istisnası olarak Avrupa'daki Türkler yer almaktadır. Yapılan araştırmalarda Avrupa'ya göç eden Türk ailelerinin sağlık imkânlarına erişimlerinin gelişmesine rağmen doğurdukları

[420] YURTCAN, s. 22; "*Nüfusun azaltılmasına yönelik olarak karar verme organlarındaki değişimi gösteren bir başka örnek, 1 Haziran 1961 tarihinde, Yüksek Sağlık Şurası'nın 77/2930 sayılı kararı ile Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun 152 ve 156. maddeleri ile Türk Ceza Kanunu'nun 468 ve 478. maddelerinin günün koşullarına uygun bulunmadığı, ülke sağlığı bakımından bunların değiştirilmesi gerektiğini, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bildirmesidir*." ÇOKAR, s. 211.

[421] YURTCAN, s. 30

[422] ÖZBAY, s. 224.

çocuk sayılarında bir azalmanın olmadığı, bunda ise Avrupa'da her çocuk için ödenen sosyal yardım ödeneklerinin etkili olabileceği yorumlanır.[423]

Türkiye'nin demografik dönüşümü diğer devletlere göre çok daha kısa sürede tamamlanmıştır. 1923-1965 yılları arasındaki nüfusun artması ve bu tarihten sonra 21. yüzyıla kadar nüfus artış hızının azalmasının sadece devlet politikalarıyla anlatılması gerektiği kimi yazarlar tarafından eleştirilmiş, sosyal ve ekonomik nedenlerin de az çocuk yapmak için başat bir etken olduğu vurgulanmıştır.[424] 1965 sonrası Türkiye'nin toplam nüfusunda doğurganlığın azalmasında nüfus politikalarından çok çiftlerin bilinçli tercihlerinin etkili olduğu söylenebilir.[425]

2. Kürtajın Yasalarda Hak Olarak Yer Alması

Gebeliğin sonlandırılmasına ilişkin sorunlar ve kürtaj hakkı talebi, 20. yüzyıl ortalarına kadar kamusal alanda pek tartışmaya açılmamış, buna ilişkin sorunlar medyada, kürtaj yaptıran kadınların ölmesi halinde hekime karşı açılan davalar aracılığıyla yer bulmuştur. Kürtaj tartışmalarının hararetlendiği 1960'lara kadar kürtaj daha çok gazete haberinde yer alan ve yasağa rağmen uygulayanların davalarda bahsi geçen bir konu olarak yer almıştır.[426]

---

[423] Bkz. ÖZBAY, s. 230, 231.

[424] TÜSİAD, s. 21.

[425] TÜSİAD, s. 45.

[426] "*İşin trajikomik yanı, kanunen yasak olmasına rağmen bu denli yaygın yapılan kürtaj yüzünden mahkemelere inanılmaz az sayıda vakanın intikal etmesiydi. 1969'da tahminen 270 bin vakanın sadece 19'u mahkemelere yansıyordu.*" M. Asım KARAÖMERLİOĞLU, "***Türkiye'de Kürtajın Kısa Tarihi***",

Kürtajın, yasak olmasına rağmen kadınlar tarafından sıklıkla başvurulan bir yol olması yasallaşmasındaki en büyük etkenlerden biridir. Bu konuya ilişkin ilk araştırma Dr. Zekai Burak Tahir tarafından yapılmış olup Ankara Doğumevine başvuran kadınların %30'unun, öncesinde çeşitli nedenlerden dolayı kürtaja başvurduğu bulgusuna ulaşılmıştır.[427]

Aile planlaması hakkında Türkiye'deki ilk anket, sosyolog *Bernard Berelson* tarafından yapılmıştır.[428] Kürtaja başvuran kadınların sayıları ve sebepleri konulu ilk saha araştırması 1973 yılında yapılmıştır.[429] Bu araştırmaya göre, yasak olmasına rağmen kürtaj uygulamasına başvuran kadınların oranı 1963'te %7,6 oranında iken bu oranın yaklaşık 10 yıl sonra %13,9'a yükselmesi dikkat çekicidir. Araştırmada, kürtajın gerçekleşmesi %73 oranında rahim tahliyesi yoluyla %18'i oral konseptten ilaç alarak ya da iğneyle gerçekleşmiştir. Aynı araştırmada rahim tahliyesiyle yapılan kürtajın yasal olarak mevzuatta yer almaması sebebiyle %64'ünün özel muayenehanelerde, geri kalanın ise diplomasız, tıbbi yeterliliği olmayan şifacı ebe ve nineler tarafından ya da kadının evdeki kendi imkânlarıyla gerçekleştiği görülür.[430] Söz konusu araştırma dahi

---

https://bianet.org/bianet/bianet/139903-turkiye-de-kurtajin-kisa-tarihi (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

[427] KALECİ vd., s. 6, 7; ÇOKAR, s. 210.

[428] ÖZBAY, s. 314.

[429] Sabahat TEZCAN, "***Türk Kadınının Sağlık Sorunları***", Türk Toplumunda Kadın içinde, Der. Nermin Abadan Unat, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara 1979, s. 80.

[430] Ayrıntılı bilgi için bkz. TEZCAN, "*Türk Kadınının Sağlık Sorunları*", s. 84-86.

tek başına kürtajın yasal koşullarda düzenlenmemiş olmasının, ona başvurulmayacağı anlamına gelmediğini göstermektedir.[431]

2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1983 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanuna göre hamileliğin ilk on haftasında [432] kürtajın isteğe bağlı olarak yapılabilmesinin önü açılarak, tıbbi zorunluluk olması halinde de on hafta sonrasında dahi yapılabilmesi sağlanmıştır. Kanunda kürtaja ilişkin uygulama, *rahim tahliyesi* olarak belirtilmiştir. 2827 sayılı Kanun'un ayrıntıları da 14.11.1083 tarih ve 83/7395 karar sayılı Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük'te belirtilmiştir.

Kanun'un taslak çalışmalarında bu değişikliğin sebepleri arasında nüfus artış hızında azalmanın sağlanamaması, yasal olmayan yollardan kürtaj uygulamalarının gerçekleşmesi ve bunun sonucunda yaralanma-ölüm gibi olayların artması, yapılan anketlerle de ailelerin istedikleri çocuk sayısının ailedeki çocuk sayısından daha az

[431] "*1973 yılında yapılan bir araştırmada 15-49 yaşlardaki kadınların yüzde 68'i 3 ve daha az sayıda çocuğa sahip olmak istediklerini belirtmişlerdir. Ortalama ideal çocuk sayısı 2.6 olarak saptanmıştır. Oysa ortalama gebelik sayısı 4.6'dır. Aradaki fark istenmeyen gebelikleri göstermektedir ki, bunların bir kısmı doğum, önemli bir bölümü düşükle sonlandırılmaktadır."* TEZCAN, s. 78; *"1979 yılı itibariyle dünyada 20 milyon kürtaj yapıldığı düşünülürse Türkiye'de bu rakamın yüzde 2'si gerçekleşmekteydi. Türkiye nüfusunun o yıl itibariyle 43 milyonla dünya nüfusunun yüzde biri olduğu dikkate alınırsa kürtaj oranı dünya ortalamasının iki katı olarak düşünülebilir."* KALECİ vd., s. 9.

[432] Kürtaj hakkının yasal olarak yer almasındaki kanun hazırlık sürecine bakıldığında, teklifte kürtaj hakkının kullanımının diğer Avrupa devletlerindeki düzenlemeler örnek gösterilerek 12 hafta olarak belirlenmesi; ancak sürenin gerekçesiz olarak 10 hafta olarak kanunda yer alması hakkında bkz. ATAY, "*Kürtaj Yasasının Arkeolojisi"*, s. 8, 9.

olmasının talep edilmesi gösterilmiştir. [433] TBMM'deki meclis tutanaklarına bakıldığında sunulan teklifin gerekçesi olarak ayrıca Kanun'da kürtajın yasak olmasına rağmen uygulamadaki yaygınlığına bakıldığında "kanuna saygı"nın azalacağı endişesi de gösterilmiştir.[434] Kürtajın kanunlarda yer alması, yasak olduğu dönemlerde kürtaj uygulamalarının "merdiven altı" uygulamalara düşmesi ve devlet denetiminden uzaklaşmasının da etkili olduğu söylenebilir.[435]

1983 yılında yapılan değişiklikle kürtaj hakkı yasallaşmıştır. Bunun doğrudan sonucu olarak güvenli olmayan kürtaja bağlı ölümler %51 oranında düşüş göstererek %2'ye inmiştir.[436] 1983 değişikliğinden önce yapılan çalışmalarda, Türkiye'de yasak olmasına rağmen isteğe bağlı yapılan kürtaj uygulamalarının dünya ortalamasının iki katı olması da dikkate alınmıştır.[437]

Politikalar incelenirken politikanın yapımcısı ve uygulayıcısı olarak devlet çerçevesinden incelenmesi öncelik olmakla birlikte, toplum içinde bu politikalara karşı kamuoyu oluşturan ve politikaların kimi zaman içeriğine kimi zamanda uygulanma stratejilerine dikkat çeken sivil toplum örgütlerinin de göz ardı edilmemesi gerekir.[438] Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'daki değişiklik öncesinde, kürtaj hakkının serbest

---

[433] YURTCAN, s. 45, 46.

[434] ATAY, "*Kürtaj Yasasının Arkeolojisi"*, s. 8.

[435] ERKMEN, s. 46.

[436] AKIN, "*Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve İnsan Hakları*", s. 10.

[437] KALECİ vd., s. 9.

[438] ACAR-ALTUNOK, "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları",* s. 74.

bırakılmasında yazılı medya aracılığıyla kadınlar da dünyadaki örneklerine bakıldığında çok güçlü olmasa da kamuoyu oluşturma çabası içinde olmuşlardır, Kadınca ve Somut dergi yayınları, buna örnektir.[439]

Kürtaj hakkının yasal zeminde yer almasından önce aileler gebeliği önleyici yöntemlere başvurmuştur; fakat bunlar, daha çok erkeğin kararına dayanan ataerkil sistemin dayattığı önlemlerdir. Bu sebeple kürtaj hakkının yasallaşması, kadınların aile planlamasında kendi istekleriyle yer almasını kolaylaştırmış; ancak bu, kürtaj hakkı, doğum kontrol yöntemi olarak kullanılmalıdır anlamına gelmemektedir.[440] Her ne kadar kanun değişikliklerinde kamuoyunun da önemli bir yeri olduğundan bahsedilse de kürtajın 12 Eylül sonrası yasalaşmasının tabandan gelen bir kadın hakkı özgürleşmesi isteğiyle değil; daha çok devletin denetiminin bir yansıması olarak gerçekleştiği iddiasıyla eleştirilmiştir.[441] Tarihe bakıldığında devletlerin kürtaj hakkına bakış açısı ülkenin nüfusuyla karşılıklılık içerisindedir. Nüfus politikasının pronatalist bir yol izlediği durumlarda kürtaja sınırlamalar ve hatta yasaklamalar getirilmesi tesadüfî bir olay olmaktan oldukça uzaktır.

---

[439] ÇAĞLAR, "*Türk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik*", s. 926. Kadın hareketlerinin kamusal alana taşınması kolay bir süreç olmamıştır, arka planı kadınlar tarafından uzunca bir emek sürecini içermektedir. Dönemin kadın dergileri olan Kadınca ve Somut'un çıkarılışında yer alan yazarlar İstanbul ve Ankara'da ev toplantıları ile feminizm üzerine düşünceleri tartışacakları platform yaratmışlar; ancak bir süre sonra katılımın ev toplantılarıyla idame ettirilemeyeceği anlaşılınca ilk olarak 1985 yılında Ankara'da Metropol sinemasında düzenlenen toplantıyla kamusal alana bir selam vermişlerdir. Kadın hakları çalışmaları için yapılan ev toplantıları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. TİMİSİ- GEVREK, s. 15-20.

[440] ÖZBAY, s. 316.

[441] Akile GÜRSOY, "***Abortion İn Turkey: A Matter Of State, Family Or İndividual Decision***" *Social Science and Medicine,* C. 42, S. 4, 1996, s. 536.

C. 21. YÜZYIL VE SONRASI

1. Genel Bir Bakış

2002'de gerçekleşen hükümet değişikliğiyle sosyal politikalar açısından yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, hükümet programıyla izlenen stratejiler ve parti uygulamaları, iktidarda yer alan Adalet ve Kalkınma Partisinin "*toplumsal açıdan muhafazakâr, ekonomik açıdan liberal*" olarak tanımlanmasına yol açmıştır.[442] İktidar değişiminin aynı zamanda halk tabanında, muhafazakâr[443] hareket olarak yorumlanması, bu hareketin, kadın hakları gibi alanlarda muhafazakârlık kisvesinde incelenmesinde ağırlık verilmesine yol açmıştır.[444] Parti'nin kadına yönelik söylemleri genel olarak üç

[442] Partinin kuruluş süreci için bkz. Yalçın AKDOĞAN, **Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi**, Alfa Yay., İstanbul 2004; Ayşe BUĞRA, "***Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma***" (Çev. Ulaş BAYRAKTAR), Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU-Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 58.

[443] Muhafazakârlık denildiğinde her ne kadar dini bir tutum akla gelse de kavramın ortaya çıkışı ve gelişimi bu tutumdan daha derindir. Muhafazakârlık, ilk olarak Almanya'da siyasal düşüncenin sağ tarafını temsil etmek üzere kullanılmaya başlanmış, sonrasında Edmund Burke ile teorik bir çerçeveye oturtulmuştur. Bkz. E. Zeynep GÜLER, "***Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa***", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde, Der. H. Birsen ÖRS, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 119-125.

[444] ACAR-ALTUNOK, "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları",* s. 73.

döneme ayrılarak araştırmalara konu olmuştur: 2002-2007, 2007-2011, 2012 ve sonrası.[445]

Parti bildirisi olarak yayımlanan kitapta yer alan görüşler, partinin birçok politikasının temelini oluşturmaktadır: "*Günümüz muhafazakârlığı ailenin korunması kaygısı veya kimi dini gerekçelerle devletin kürtaj ve cinsiyet değiştirme ameliyatlarına parasal destek vermesine karşı çıkmaktadır. Ak Parti de insan hak ve özgürlükleri çerçevesinde bireysel tercih ve kabullerin korunması gerektiğini saklı tutarak, aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda hassasiyet gösterilmesi ve bebeklerin anne karnındayken bile haklarının korunması gerektiğine inanmaktadır. Ak Parti tercihlere saygı duymak kadar, hakları korumanın da önemine inanmaktadır*.".[446]

Aile Mahkemelerinin kurulması, İş Kanunu'na eklenen eşitlikçi maddeler, TCK'da yer alan cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçların *kişilere karşı suçlar* kategorisinde yer alması, *genel ahlak ve aile düzeni* kategorisinin Ceza Kanunu'ndan çıkarılması, evlilik içi tecavüz suçunun kanunlarda yerini alması vb. değişiklikler[447], 5393 sayılı Belediye Kanunu ile sığınma evlerinin kurulma zorunluluğu, İstanbul Sözleşmesinin imzalanması, Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla

[445] Pınar Melis YELSALI PARMAKSIZ, **Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar 1839'dan Günümüze,** İmge Kitabevi Yay., Ankara 2017, s. 220. Ayrıca bkz. Nezahat ALTUNTAŞ-Yahya DEMİRKANOĞLU, "***Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarına Bakış: Muhafazakar Demokratlıktan Muhafazakarlığa Doğru Evrilişin İzdüşümleri***", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, C. 8, S. 1, 2017, s. 72-87.

[446] Yalçın AKDOĞAN, **Muhafazakar Demokrasi**, Ak Parti Yay., Ankara 2003, s. 13.

[447] 5237 sayılı TCK'da yer alan olumlu değişikliklerin ve eksikliklerin genel bir değerlendirmesi için bkz. YALÇIN SANCAR, s. 190-197.

Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmeliğin çıkarılması, 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun kabulü partinin kadın haklarıyla ilgili olumlu faaliyetlerinin başat örnekleri olarak sayılabilir.[448] Ancak altını çizmek gerekir ki bir hakkın yer alması veya yasalaşması, onun tam olarak uygulandığı anlamına gelmemektedir.

Söz konusu üç döneme (2002-2007, 2007-2011, 2012 ve sonrası) bakıldığında, ilk yıllarda *Baba Beni Okula Gönder, Haydi Kızlar Okula, Eğitime %100 Destek*, *Kardelenler* gibi kız çocuklarının eğitimi hususunda birçok kampanyanın olduğu görülmüştür.[449] Ancak kız çocuklarının eğitimdeki artış oranlarını hedeflemenin yeterli olmadığı, eğitimdeki ve sonrasında toplumdaki cinsiyetçi yapının çözüme ulaştırılmasının hedeflenmediği yönünde birçok noktadan eleştirilmiştir.[450] İlk dönemde yürütülen politikalar, AB üyeliği müzakereleri yönünde toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik politikalar olarak değerlendirilmiştir.[451]

Parti programındaki vurgulardan sonra 2003 yılındaki bir kanun tasarısına "*Özürlü doğma ihtimali gerekçesiyle kürtaja izin verilmez*." metninin eklenmesi, kürtaj

---

[448] Adalet ve Kalkınma Partisi hükümeti döneminde kadınlar lehine getirilen eşitlikçi ve pozitif ayrımcılığı koruyucu yasal reformlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. ERKMEN, s. 71-77.

[449] Kevser ÖZAYDINLIK, "***Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim***", Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S. 33, 2014, s. 197.

[450] ERKMEN, s. 82, 83.

[451] Gökşen AKBAŞ, "***Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi***", Avrupa Birliği Bakanlığı, 2010, https://silo.tips/download/tc-ba-bakanlik-avrupa-b-rl-genel-sekreterl-sosyal-blgesel-ve-yeniliki-politikala-4 (Erişim Tarihi: 27.11.2020), s. 2.

politikalarındaki değişikliklerin ön bir adımı olarak yorumlanmış; ancak söz konusu tasarı teklifi, kamuoyundan gelen tepki neticesinde kaldırılmış ve bir daha tartışmaya açılmamıştır.[452]

Kürtaj politikalarının incelenmesinde yöntem itibariyle aile politikaları önemli bir yer tutar. Kadın ve ailenin bir arada tutulması ve incelenmesi sadece 21. yüzyıla özgü bir politika olmayıp söz konusu birliktelik, kamu politikalarıyla desteklenerek kalıcı bir yer edinmesiyle diğer yıllardan farklılık oluşturmuştur denilebilir; aile, pronatalist politikaların öncü aracı olmuştur.[453] "*Muhafazakârlığın en önemli bulduğu toplumsal kurum ailedir. Geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcı kurumu olan ailenin çözülmesi modern dönemin en olumsuz yanıdır*.".[454]

21. yüzyıldaki kürtaj politikalarına bakıldığında, daha çok "aile" ve "anne" ekseninde bu politikaların yer aldığı görülmekte olup, bu dönemde biyopolitik söylemlerinin incelenmesi üzerine çalışılacaktır. Söz konusu yıllar arasında öncelikle aile kurumu ve ceninin yaşam hakkı daha başat bir konu iken son yıllarda biyopolitik söylemin daha çok pronatalist politikalar çerçevesinde yürütüldüğü söylenebilir.

2. Alevlenen Tartışmalar

İktidar partisinin uygulamaları arasında, kuruluş yıllarındaki kadın hakları lehine yapılan mevzuat düzenlemelerinden uluslararası sözleşmelere kadar birçok değişiklikten

[452] Bkz. ERKMEN, s. 94.

[453] Aile politikaları hakkında ayrıntılı bilgi için Bkz. ERKMEN, s. 84-92.

[454] AKDOĞAN, Muhafazakâr Demokrasi, s. 51.

bahsedilebilir.[455] Söz konusu uygulamalar yanında, özellikle medya aracılığıyla kürtaj hakkına yönelik söylemlerse çelişkili bir politika olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir.[456]

Yakın tarihe bakıldığında, kürtajın yasak olduğu dönem için yasallaştırma çabaları ve talepleri kamuoyunda yüksek sesle dile getirilirken, kürtaj yasalaştıktan sonra hakkın kullanımında evli kadın için eş izninin tartışmaya açılması sonrasında, hükümetin kürtaj söyleminin artışına kadar kürtajın pek gündeme gelmediği söylenebilir.[457] Kürtaj hakkındaki söylemler incelenirken bu söylemlerin oluşmasındaki kültürel, sosyolojik, ekonomik koşulların da göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Kürtaj söylemleri sadece iktidar partisine özgü bir politika değildir; farklılık kürtaj politikalarının daha çok neoliberal muhafazakâr perspektiften stratejilerle dile getirilmesi olarak yorumlanmıştır.[458]

2008'de 8 Mart Dünya Kadınlar Günü kutlaması için buluşulan bir toplantıda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "*En az üç çocuk yapın*"[459] söylemi, iktidarın nüfus

[455] Bkz. "*21. Yüzyıl ve Sonrası Genel Bir Bakış*" başlığı.

[456] YELSALI PARMAKSIZ, s. 220.

[457] Bkz. ERKMEN, s. 149-157.

[458] Cevahir ÖZGÜLER-Betül YARAR, "***Neoliberal Body Politics: Feminist Resistance and the Abortion Law in Turkey***", Ed. W. HARCOURT, Bodies in Resistance içinde, London, 2017, s. 137.

[459] *"Sizinle bir Başbakan olarak değil, dertli kardeşiniz olarak konuşuyorum. Biz genç nüfusumuzu aynen korumalıyız. Bir ekonomide aslolan insandır. Bunlar Türk milletinin kökünü kazımak istiyor. Yaptıkları aynen budur. Genç nüfusumuzun azalmaması için en az üç çocuk yapın."*, https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

politikaları noktasında bir yansıması olarak görülebilir. Söz konusu söylem bununla sınırlı kalmamış, sonrasında birçok kongrede bu istek tekrarlanmıştır.[460] En az üç çocuk sözleri, sürekli olarak tekrarlanan bir söylem olmasına rağmen Nüfus Planlaması Hakkında Kanunu'nda herhangi bir somut değişiklik yer almamıştır.[461] Söz konusu konuşmanın 8 Mart Kadınlar Gününde yapılması ve kadın haklarının değil de anneliğe yönelik bir söylemin yer alması, kadınların "doğurganlık" ve "annelik" unsurlarıyla beraber düşlendiğinin bir örneğidir.

Söz konusu "en az üç çocuk" sözleri kamuoyunda çok tartışılınca, sözler *"Yola çıkarken biz muhafazakâr demokrat olduğumuzu ilan ettik. Hedefimize aileyi koyduk. Hem parti hem de hükümet olarak aileyi toplumun temel taşı olarak gördük. 10 yıldır aileyi güçlendirmek, korumak için yoğun bir gayret içerisindeyiz. Güçlü bir millet olacaksak, güçlü ailelere sahip olmak zorundayız. (...) En az üç çocukla beraber güçlü aileler... Ailelerimizi güçlü kılmanın yolu buradan geçiyor. Güçlü aile istiyorsak bunun olması lazım. Bir çocuk iflas, iki çocuk iflas, üç çocuk yerinde saymaktır. Bizim genç ve dinamik nüfusa ihtiyacımız var. O da buradan geçiyor. Yavaş yavaş yaşlanıyoruz. Bizim artış hızımızın ikinin üzerinde üçlere ulaşması lazım, bunu başarmamız gerekiyor. Şu*

[460] ERKMEN, s. 98; https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-is-isten-gecmeden-en-az-3-cocuk,ZEQhCeWHVkS06lEDhd72Ng (Erişim Tarihi: 06.12.2020); "*Bir olur garip olur, iki olur rakip olur, üç olur denge olur, dört olur bereket olur, gerisi Allah Kerim*" https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-bizi-yillarca-dogum-kontroluyle-aldattilar-191718h.htm (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

[461] Her ne kadar kürtajın yasaklanmasına yönelik yasal bir değişiklik gerçekleşmese de 2012 yılında *kürtaj hapı* olarak bilinen *Cytotec* adlı ilacın yasaklanmasının, bu değişikliklerin tıp camiasında somut bir göstergesi olarak kabul edildiği tartışmaları hakkında bkz. https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/dusuk-yaptiran-ilaca-yasak-isyan-ettirdi-21444503 (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

anda batı sıkıntı içerisinde ama biz Türkiye'yi bu sıkıntının içerisine sokmak istemiyoruz. Annelerin şahsında ülkeme sesleniyorum; bu hassasiyetimizi hafife almayın bunu dalga dalga yaygınlaştırmamız lazım. Bunu başarmamız lazım, bu parayla pulla ölçülmez.".[462] gerekçeleriyle açıklanmıştır. Türkiye'de herhangi bir kanun değişikliği olmamasına rağmen 2010 ve sonrasındaki açıklamalarla iktidarın kürtaj hususundaki söylemleri tekrarlanmış ve kürtaj hakkına yönelik kısıtlayıcı öneriler, kamuoyunda yankı bulmuştur. Bunda hükümetin nüfus politikasında pronatalist bir politika izlemesinin etkili olduğu ve hatta temel sebebi olduğu söylenebilir.[463]

Kadına yönelik söylemin ikinci dönemi olarak adlandırılan dönemde, basına verilen demeçte Başbakan "*biz muhafazakâr bir partiyiz, aile bizim için önemli*" diyerek aile yaşamına tekrar bir vurgu yapmıştır.[464] Parti programında da görüldüğü üzere kadının bireysel haklarından öte annelik vasfından söz ederek neslin devamı vurgusu yapılmıştır.[465] Söz konusu politikanın yansıması olarak Kadın ve Aileden Sorumlu Devlet Bakanlığı yerine Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı kurulması gösterilmiştir.[466]

---

[462] https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-neden-3-cocuk-istedigini-acikladi-1650260 (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

[463] Yılmaz, "*Türkiye'de Cinsel Sağlık Politikaları ve Haklar"*, s. 224. Bkz. "*İktisadi Kaygılar ve Üretken Bedenler"* başlığı.

[464] YELSALI PARMAKSIZ, s. 225.

[465] "*Kadınlar sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, her şeyden önce birey ve sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde birinci derecede etkin oldukları için, yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi, partimizin öncelik verdiği bir konudur*." https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/ (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

[466] Kadın, Aile ve Çocuk Sorunları Bakanlığı kurulma fikri, 7. Demirel Hükümet Programında da yer aldığı hakkında bkz. CESUR KILIÇASLAN-IŞIK, s. 138.

Söz konusu duruma -bir birey olarak kadından önce, ailedeki anne rolünün önemsenmesine- birçok sivil toplum örgütü ve vekil, imza kampanyalarıyla karşı çıksa da değişiklik, geçerliliğini korumuştur.[467]

BM Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansı Eylem Programı çerçevesinde düzenlenen Uluslararası Parlamenterler Konferansı'nın kapanış oturumuna katılan Başbakan'ın "*Kürtajı cinayet olarak görüyorum*"[468] sözüyle pronatalist politikaların sadece çocuk sayısını artırmakla değil, kürtaj ve sezaryen karşıtlığıyla da yürütüldüğü açık hale gelmiştir. Söz konusu politikadaysa öncelik cenin hakkının korunması noktasında olmuş, kürtaj hususunda kararın kadının bireysel bir hakkı olmasından öte ceninin yaşama hakkı noktasında tartışma yürütülmüştür.[469] Kadın bedeni, politik tartışmaların yine merkezinde olmuştur.

20. yüzyılda devletlerin önde gelen siyasi partilerine bakıldığında sağ düşüncede adlandırılan muhafazakâr parti yapılarının yükselişte olduğu söylenebilir. Bir görüşe

---

[467] ERKMEN, s. 80.

[468] Bkz. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurtaj-bir-cinayettir-1545254 (Erişim Tarihi: 06.12.2020)

[469] Devrim KABASAKAL BADAMCHI, "***Abortion and Public Reason in Turkey: A Normative Evaluation of the Discourses of AKP and CHP***", Turkish Studies içinde, 15:1, 2014, s. 51. Tartışmaların alevlendiği dönemde "*Her kürtaj bir Uludere'dir*" sözü de gündemde çokça yer almıştır. Bkz. https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-her-kurtaj-bir-uluderedir-42333.html (Erişim Tarihi: 04.12.2020). Bu söz, birçok noktadan dönemin gazeteci ve yazarları tarafından tartışılmıştır. Bkz. ERKMEN, s. 100. Kürtaj tartışmalarında farklı mekânlarla kürtajın eşleştirilmesi egemen iktidarın kamuoyunu yönlendirme taktiklerinden biri olduğu hakkında bkz. Sibel ÖZBUDUN, **Kadınlar: İslam, AKP ve Ötesi**, Ütopya Yay., Ankara 2016, s. 37.

göre, siyasetçilerin toplum üzerinde denetimi artırıcı söylemlerinden biri de "*kaybolan değerler*"dir. Değer kavramının ne olduğu ve felsefi yeri bir yana bu görüşte, alt metninde kaybolan değerlerin olduğu politik eylemlerin, daha güçlü durduğu ileri sürülerek örneklerle desteklenmiştir.[470] Kürtaj hakkıyla beraber ceninin yaşam hakkı ve aile değerlerinin de tartışılması, iktidar partisinin muhafazakârlık tanımıyla açıklanmış; bu tanımın son yıllarda diğer devletlerdeki muhafazakâr görüşle paralellik içerdiği söylenmiştir.[471] Söz konusu aile değerlerinden bahsetmek kürtaj hakkının kullanımında ve herhangi bir politika sahnesinde tartışılmasında artık şaşırtıcı olmayan bir husustur. Söz konusu aile değerleri söylemi kadınları ve dolaylı olarak kadın bedenini hedef almış ve kürtaj üzerinden cinselliğin dolayısıyla denetiminin artırılmasına gidilmiştir.[472]

Hükümet programlarına bakıldığında kadınlar, kadın haklarına ilişkin konular yerine anne ve çocuk kümesi içinde değerlendirilmiş; aile planlaması, sosyal yardım vb. konularda kendini göstermiş, geçmişte hükümetlerin farklı ideolojik temellerle kurulan partilerden olması bu durumu değiştirmemiştir.[473] Kadının bir özne olarak, annelik kıskacından çıkarak kadın haklarının hükümet programında yer alması ilk

[470] Örneğin, aile değerlerinin söz konusu olduğu durumlarda daha çok kadın hakları ve feministleri ilgilendiren konuların ön planda olması hakkında bkz. Max HAIVEN, **Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri: Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler** (Çev. Kübra KELEBEKOĞLU), Sel Yay., İstanbul 2018, s. 35.

[471] "*İktisaden neo-liberal, kültürel açıdan neo-con*" Bkz. ÖZBUDUN, Kadınlar: İslam, AKP ve Ötesi, s. 97.

[472] HAIVEN, s. 39.

[473] Bkz. CESUR KILIÇASLAN-IŞIK, s. 130-136. Adalet ve Kalkınma Partisinden önce yer alan hükümet programlarında kadınların konumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. CESUR KILIÇASLAN-IŞIK, s. 128-140.

olarak Yıldırım Akbulut Hükümet programıyla gerçekleşmiş; ancak hakkın açıklamasında aile gerekçesinden kurtulamamıştır.[474]

İktidar partisinin, "feminist çevreler" tarafından bedenlerin denetimi ve kadını, anne perspektifinden sürekli olarak tartışmaların aktörü olarak görülmesinin yanında iktidara geldiği tarihten günümüze cinsel suçların TCK'da *kişiye karşı suçlar* kategorisine girmesi, *evlilik içi tecavüz* suçunun kanun kapsamında suç olarak tanımlanması, mal rejiminin eşitlikçi bir görünüme bürünmesi vb. gelişmelerle aslında kadın hakları lehine de bir değişimin de olduğunu, buna rağmen bunların göz ardı edilerek sadece belli tartışmalar üzerinden iktidarı eleştirmenin yetersiz ve eksik bir eleştiri olduğunu vurgulayan görüşler de mevcuttur.[475]

2012 yılındaki kürtaj tartışmaları, iktidarın nüfus kontrolü uzantısında yaşatma iktidarının bir yansıması olarak yorumlanabilir.[476] "*Kürtaj, sezaryen, annelik, şiddet gibi toplumsal cinsiyete ilişkin konularda AKP'nin takındığı tutum ve ele aldığı düzenlemeler siyasal iktidarın yalnızca söylemini değil ideolojik temelini anlamak bakımından da ayırt edicidir. Doğrudan kadınların bedenleri üzerindeki bireysel tasarruf hakkına dayanan ve liberal bir bakış açısından özel alanı ilgilendiren bu konuları, hükümet dinsel bir içerik üzerinden ahlaki alana çekmeye çalışmıştır. Bu yönüyle bu tavır liberal demokratik bir yaklaşımdansa neoliberal muhafazakar*

[474] CESUR KILIÇASLAN-IŞIK, s. 137.

[475] Bkz. KESGİN, s. 21.

[476] Nüket ELPEZE ERGEÇ, "***Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı***", İlef Dergisi, C. 2, S. 2, 2015, s. 188.

ataerkillik olarak tanımlanması gereken bir yaklaşıma karşılık gelir. Neoliberalizm ve muhafazakarlık arasındaki ittifak böyle bir zemine dayanmaktadır."[477]

3. Politika-Medya-Dil İlişkisi

Türkiye'de değişen nüfus politikası söylemlerinin iktidar merkezinde yer aldığı özellikle medya üzerinden kitlelere ulaştığı açıkça söylenebilir.[478] Medyanın bir haberi sunarken kullandığı başlık, dil, fotoğraflar söz konusu haberin kamuoyuna nasıl yansıyacağı konusunda önemli faktörlerdir. Medyanın kamuoyu üzerinde pekiştirici ve dönüştürücü bir gücü olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Söz konusu haberlerin başlığına bakıldığında genellikle vuku bulan olayı önemsizleştirme veya faili suçlama saikiyle hareket edildiği görülmektedir.[479]

Dil, toplumun içinde bir sembol olarak iktidar ideolojisinin aktarılmasında önemli bir araçtır. Foucault'ya göre dilin toplumsal düzeyde etkisi *söylem* olarak adlandırılır ve iktidar da söylemin kendisidir. Ona göre ideoloji kavramının kullanılması kısıtlı bir bakış açısıdır, onun yerine *söylem çözümü* kullanılmalıdır.[480]

---

[477] YELSALI PARMAKSIZ, s. 230.

[478] ŞAFAK, s. 98.

[479] Mine GENCEL BEK, "***Ataerkillik, Piyasa ve Mesleki Değerler: Medyada Aile İçi Şiddetin Temsili ve Üretim Pratikleri***", Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan içinde, Der. Serpil SANCAR, Koç Üniversitesi Yay., C. 2, İstanbul 2011, s. 650, 651.

[480] H. Birsen ÖRS, "***İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak***", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde, Der. H. Birsen ÖRS, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 35-37.

Dilin kullanımı, politikada önemli bir yere sahiptir. Seçilen sözcükler, ifade tarzı, sözlü ifadede diksiyonun yanı sıra, 20. yüzyıldan sonra önemi fark edilen ve politikanın işlerliğinde önemi olan politik doğruculuk da bunda rol oynar. Herhangi bir politika söylemi-eylemi sırasında politik doğruculuktan uzaklaşılması ve dilin iletişim aracından öte siyasal bir etken olarak kullanılması kamuoyunun üzerinde olumlu ya da olumsuz bir etki yaratabilir. Türkiye'de kürtaj çalışmalarının alevlendiği bir sırada Başbakan'ın "*en az üç çocuk*" ve "*kürtajı bir cinayet olarak görüyorum*" söylemleri birçok tartışmayı beraberinde getirmiş ve söz konusu tartışmaların bu çerçevede tartışılmasına neden olmuştur. Medyada birçok kez yer bulan bu sözler, birçok çalışmaya o dönem konu olmuştur.[481]

Dönemin Sağlık Bakanı Recep Akdağ'ın gazetecilere verdiği bir röportajda her ne kadar "*kürtajın serbest hale getirilmiş olması, toplumun hiç haberi olmadan, bu konu toplumda hiç tartışılmadan meydana çıkmış bir durumdur*" [482]olarak nitelendirse de öncesinde gerçekleşen kamuoyu yoklamaları ve meclis tutanakları durumun bu şekilde olmadığını göstermektedir. Sağlık Bakanı'nın açıklamalarından sonra yazarlar, kürtaj tartışmalarının ve yasallaşma sürecinin çok öncesine dayandığı noktasında yayınlar yapmışlardır. 1960 yılında yapılan çalışmalar bir yana, 12 Eylül darbesi öncesinde

---

[481] "*Politika dil aracılığı ile yürütülür. Dil hem etken hem de edilgen bir karakterdedir, bu sebeple ideolojinin üretilmesine ve yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Dil, sadece bir iletişim aracı değil, siyasal ve ideolojik bir silahtır. Örneğin hükümet harcamalarına kamu yatırımı derseniz başka vergi mükelleflerinin paralarının israf edilmesi derseniz başka bir anlam ortaya çıkar. Dil, masum bir iletişim aracı değildir. Dilin her zaman sınırlandırıcı bir etkisi vardır, ister istemez düşünceyi belli anlamlar içinde sabitlemeye hizmet eder*." BERKTAY, Politikanın Çağrısı, s. 11-14.

[482] https://www.ntv.com.tr/turkiye/12-eylul-urunu-kurtaj-tartisilsin,yQajBbV_v0qVFjGJdXSRpQ (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

mecliste de kürtaj hakkının yasallaşması üzerine birçok tasarı yer almış ve kürtaj hakkının yol haritası üzerine çalışma yapılmıştır. Kürtajın yasallaşması için 1971 yılında Milletvekili Celal Kargılı 1979 yılında Milletvekili Nermin Abadan Unat kanun teklifi vermiştir.[483] Bu durum da medyatik dilin kullanımının tartışmanın belli sınırlar içinde kalarak sabitlenmesine ve kısırlaştırılmasına hizmet ettiğine örnek gösterilebilir.

"*Sağlık Bakanı Recep Akdağ, Mart 2010'da, dizi ve filmlerde meydana gelen tıbbi hatalara dikkat çekmek ve bu konuda açıklamalar yapmak üzere, dizi ve filmlerin senarist ve yapımcılarıyla bir araya gelmiştir. Normal doğum konusuna da yer verilen toplantının ardından dizi ve filmlerin senaryolarında normal doğuma yönlendiren mesajlara yer verilmesi amaçlanmıştır. Senaryolarda, birey ve hekim tercihlerinde ne kadar sürede gelişme sağlanacağı bilinmese de, medyanın etkisi nedeniyle olumlu bir girişim olarak değerlendirilebilir."*[484]

Medya, ne kadar tarafsız olsa da her medya kuruluşunun kendi çerçevesinde bir haber aktarımı mevcuttur. "*Medyada verilecek herhangi bir haberde, nelerin habere dâhil edileceği, nelerin dışarıda bırakılacağı seçim sürecine çerçevelendirme adı verilmektedir.".*[485] Yapılan bir saha araştırmasında, Sabah, Evrensel ve Yeni Akit gazetelerinde, aynı konulu haberlerin nasıl sunulduğu eleştirel söylemle incelenerek gazetelerin kendi ideolojileri doğrultusunda iktidarın bir aktarıcısı olduğu vurgulanmıştır. Haber başlıklarına bakıldığında ise Sabah gazetesinin verdiği başlıklar ve metinlerle egemen ideolojinin yansıtıldığı, Evrensel gazetesinin eleştirel bir bakış

[483] KARAÖMERLİOĞLU, "*Türkiye'de Kürtajın Kısa Tarihi*".

[484] Deniz SEZGİN, **Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık**, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011, s. 71.

[485] SEZGİN, Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık, s. 136.

açısıyla politikalara haberlerde yer verdiği, Yeni Akit gazetesinin ise muhafazakâr dinsel söylemlerle haberi manşetine taşıdığı tespit edilmiştir.[486] Başka bir çalışmada söz konusu gazeteler politik duruşlarına göre grup adlandırmasıyla seçilmiş; Hürriyet merkez, Yeni Şafak sağ, Evrensel de sol grubuna yerleştirilmiştir. Söz konusu haberlerin başlıklandırılması, sunumu ve vurgulanan söz dizilimleriyle haberlerin çerçevelendirmesi incelenmiştir.[487] Basına yansıyan söz konusu söylemler, iktidarın *normalleştirme stratejisi* olarak adlandırılmıştır.[488]

4. Demografik Fırsat Penceresi

Gelişmiş devletler için en büyük sorunlardan biri nüfusun yaşlanması olarak görülürken Türkiye gibi gelişmekte olan devletlerde genç nüfus, devlet için potansiyel bir güç olarak görülmektedir. Çünkü dünyadaki araştırmalarda nüfusun %15 oranı ve üzerine çıkması devlet için "*demografik fırsat*" olarak görülmüştür.[489] "*Fırsat Penceresi (window of oppotunity), demografik geçiş süreci sırasında nüfus artış hızı düşerken işgücü arzının, yani çalışabilir yaştaki nüfusun artış hızının henüz düşmediği*

[486] Ayrıntılı bilgi ve haber başlıkları için bkz. Yasemin BİLİŞLİ-Fatma ÇAKMAK, **"*Michel Foucault'nun Biyo-iktidar Perspektifinden Türkiye'de Gazete Sağlık Haberlerinin Analizi*"**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 35, 2019, s. 329-333.

[487] Elif ŞEŞEN-Duygu ÜNALAN, "***Kürtaj Yasası İle İlgili Haberlerin Ulusal Basında Çerçevelenmesi: Hürriyet, Evrensel ve Yeni Şafak Örneği***", Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi, 2 (1), s. 53-56.

[488] ERGEÇ, "*Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı*", s. 193.

[489] KESGİN, s. 30.

durumdur.".[490] TÜSİAD'ın hazırladığı raporda, Türkiye'nin nüfus yapısı, "Türkiye'nin fırsat penceresi" olarak görülmektedir.

"*Genç nüfusun toplam nüfusa oranında gözlenen yüksekliğe demografide genç şişkinliği (youth bulge) adı verilmektedir."*[491] Genç nüfus fazlalığı, kimi tarafından olumlu kimi tarafından da olumsuz bir olgu olarak görülür. Olumlu olarak görenler daha çok üretim, işgücü ve ekonomi perspektifinden bakmakta ve bunu iyi yönetildiği takdirde bir fırsat olduğunu; genç nüfus artışını olumsuz olarak görenlerse göç hareketleri, işsizlik, terör, hastalıkların artması ve yaygınlaşması vb. hususlarda bunun küresel bir tehdide yol açacağını anlatmaktadır.[492]

Demografik yapının değişimi, sosyo-ekonomik birçok nedene bağlıdır. [493] Kentleşme de nüfus artış hızının azalmasında önemli bir etkendir. 1985 yılına kadar kentle kırsal alan nüfusu dengelenmiş, 1985 nüfus sayımında ise kentsel nüfus kırsal nüfus oranını geçmiştir. [494] Kentsel nüfus artışı, eğitim seviyesinin yükselmesini beraberinde getirmiş; eğitim seviyesinin yükselmesi de doğurganlık hızının azalmasında

[490] TÜSİAD, s. 30.

[491] ÖZBAY, s. 260.

[492] ÖZBAY, s. 260.

[493] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 5.

[494] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 29.

etkili faktörlerden biri olmuştur.[495] 1978 yılında %38 oranında doğum kontrol yöntemi kullanan çift varken bu oran %35 yükselerek günümüzde %73'e ulaşmıştır.[496]

Bu faktörler dolaylı olarak aile yapılarını da etkilemiştir. Çekirdek aile oranının aile içinde toplam payı 1968 yılında %60 iken, 1993 yılında %67'ye çıkmış, 2013'te %71'e yükselmiştir.[497] Sanayileşmenin toplumda yer alan aile tiplerini sayı itibariyle değiştirdiği açık olsa da sanayileşmeden önce geniş aile, sonrasında ise çekirdek aile varsayımı genel olarak doğru olmakla birlikte, aile tiplerinin değişimini sadece buna bağlamak, hatalı bir çıkarım olarak görülmüştür.[498]

1960-1985 arasında nüfus artış oranı %2,1 - %2,5 arasında dalgalanmış, 1985'ten sonra kademeli olarak düşüşe geçmiş, 2015 yılında %1,35 oranına düşmüştür.[499] 1940 yılında doğurganlık oranı Türkiye genelinde %7 iken bu oran 20. yüzyıl sonlarında %2,6'ya kadar düşmüştür. [500] 2000 yılına gelindiğinde nüfus politikasına eğilmek için çanların çalmasının sebebi, 50 yıldır nüfus artış hızının ilk kez

[495] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 34, 48, 49.

[496] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 41.

[497] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 56, 57.

[498] Bkz. "*ekonomik krizlerde geniş aile tipi ile yardımlaşma*" GITTINS, s. 17.

[499] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 78, 79.

[500] ÖZBAY, s. 113.

%2 altına düşmesidir.[501] BM İnsani Gelişme Raporu'na (2008) göre, Türkiye'nin demografik fırsat penceresi bulunmaktadır.[502]

Avrupa devletlerindeki gibi yaşlı olarak anılma ve bunun getirdiği endişeler yersiz değildir. "*Nüfus kontrolüne yatırılan beş dolar, ekonomik büyüme için yatırılan yüz dolara denktir*.". [503] Ancak söz konusu söylemin sadece nüfus artışıyla dile getirilmesi yetersiz olup, kalkınma için gerekli kamu hizmetleri ve sosyal hizmetler eksiksiz olarak yerine getirilmelidir. Aksi durumda ucuz işgücüyle kalkınmaya etken olacak bir olgu, işsizlikle devasa bir ekonomik yıkıma sebep olabilir. Her ne kadar nüfus arttıkça ekonomik gelişmişliğin de artacağı yönünde bir söylem olsa da, bu durumun sadece nüfusla açıklanması hatalı bir yorum olur.

Nüfus politikalarını salt ekonomik açıdan ve refah açısından ele almak, toplumsal cinsiyet ve ataerkil değerlerin göz ardı edilmesi anlamına gelir. Örnek vermek gerekirse, Kadın İstihdamı Paketi açıklanır açıklanmaz gündemde çokça yer almıştır. Taslak, kadının istihdam görüntüsü altında doğum politikalarıyla doğumun öncesi ve sonrasının kolaylaşması olarak yorumlanmış, kadınlara yönelik çeşitli izinlerin pozitif ayrımcılıktan çok işverenin kadın istihdamını azaltmasının yolunu açarak negatif ayrımcılığa sebebiyet vereceği yönünden eleştirilmiştir.[504] Bir politikada her ne kadar

[501] YILMAZ, Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, s. 23.

[502] İnsani Gelişme Raporu, 2007/2008, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human_development_report_2007-2008.html (Erişim Tarihi: 05.12.2020)

[503] ŞİŞMAN, Emanetten Mülke, s. 101.

[504] ÖZBUDUN, Kadınlar: İslam, AKP ve Ötesi, s. 263; YUVAL-DAVIS, Cinsiyet ve Millet, s. 55.

kadın iş gücü hedeflense de eğer ki toplumsal cinsiyet faktörlerini göz ardı eden ekonomik politikalarsa kadının kamusal alandan dışlanması kaçınılmaz olacaktır.[505]

V. KÜRTAJ HAKKININ GÜNCEL ZEMİNİ

A. İKTİSADİ KAYGILAR VE ÜRETKEN BEDENLER

Nüfusun politik bir söylem olarak ele alındığı, bu sebeple nüfusla bağlantılı görülen kürtajın sık sık politikacıların söylemlerinde yerini aldığı açıktır. Avrupa devletlerindeki 19. yüzyıl nüfus hareketlerinin ters bir grafik oluşturması, uluslararası alanda demografik tehditlerin yaygınlaşmasında büyük önem taşır. 20. yüzyıl başlarında uluslararası alanda tarihsel önemi olan konferanslarda demografik hareketler ve nüfusun kontrolü yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Konferanslarda kimi zaman nüfusa müdahale gerektiği, nüfus artışının önüne geçilemeyen ve Malthus kuramındaki gibi bir felaket yaratacak olan doğu devletlerinde de özellikle nüfusun gözetlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.[506]

Nüfusu belirlemeye yönelik yapılan projeksiyonlarda Türkiye'nin demografik sürecinin bu kadar hızlı tamamlanacağı tahmin edilmemiş, alçak doğurganlık için 20-30

---

[505] Gülay TOKSÖZ, "***Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği***", Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU-Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 123; "*Yeni doğan oğlunu sağ eliyle sallayan bir anne, dünyayı sol eliyle sarsamaz."* (Arap Özdeyişi) Miranda DAVIES, **Üçüncü Dünyada İkinci Cins** (Çev. Nesrin ARMAN), Pencere Yay., İstanbul 1982, s. 30.

[506] BOUTHOUL, s. 34, 35.

yıl değil, yüzyıla yayılan bir süreç düşünülmüştür.[507] Hızla yaşlanan bir nüfus[508], emeklilik primlerinin, sosyal güvenlik sigortasının, huzur evi gibi barınma ihtiyaçlarının ve sağlık sisteminin elden geçirilmesini gerektirir, bu yüzden masraflıdır ve devlet için kimi zaman bir kamburdur. Bir ülkedeki genç nüfus artışının aynı zamanda yaşlanan diğer ülkeler için her yönüyle bir tehdit olduğu vurgulanır ve bunu Alman Sosyolog Heinsohn, "*demografik teslimiyet*" olarak adlandırır.[509] İktidarın genç nüfusa ve hızlı nüfus artışına fırsat penceresi gözüyle bakması çoğu açıdan gelecek vaat eden bir politika olsa da beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması düşünüldüğünde eğitim, sağlık hizmetlerinde süreklilik sağlamak ve işsizliği önlemek ne kadar mümkün olacaktır, bunun gözetilmesi gerekir.

[507] Nüfus Projeksiyonlarına birkaç örnek için bkz. TÜSİAD, s. 52, 53.

[508] "*Birleşmiş Milletler'in tanımına göre, 65 yaş üstü nüfusun yüzde yediye ulaştığı toplumlara 'yaşlanan nüfus' deniyor. 'Yaşlı nüfus' tanımı ise daha yüksek bir oranda; 65 yaş üstü nüfusun yüzde 15 olması olarak belirlenmiş. Türkiye genelinde yaşlı nüfus yüzde yediye ulaştı. Bu tanıma göre Türkiye, 'yaşlanan nüfus' kategorisindedir."* ÖZBAY, s. 322.

[509] ÖZBAY, s. 263; "*Doğum kontrol, kürtaj, sezaryen, geç evlenmeyi teşvik, homoseksüellik gibi Batı kökenli dayatmalarla İslam coğrafyası sistematik bir şekilde nüfus kırımına uğratılıyor. Pakistan'da yüzde 6.6 olan yıllık doğum oranının birkaç yıl içerisinde 3.8'e, Mısır'da 5.9' dan 3.5'e Cezayir'de 7.6'dan 2.9'a, Bangladeş'te 7.0 'dan 2.2'ye, Endonezya'da 5.5'ten 2.6'ya, İran'da 6.4'ten 1.8'e düşerken, Türkiye'de de 5.7'den 2.1'e indiği ortaya çıktı.*" https://www.yeniakit.com.tr/haber/batinin-nufus-oyunu-363775.html (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

B. HAKKIN KULLANIMINDA YER ALAN SORUNLAR

1. Eşin Rızası ve Danışma Kurulu Engeli

1983 tarihli 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun ile kürtajın uygulanmasında eşin rızası aranmaya devam etmiştir; ancak *yazılılık şartı* Kanun'da değil Tüzük'te belirtilmiştir.[510] Her ne kadar 5237 sayılı TCK'ya göre kürtaj için yasal süresi içinde tek şart, kadının rızası ise de 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'undaki düzenleme sebebiyle evli kadının kürtajında eşin rızası, uygulamada aranmaya devam edilmektedir.[511] TCK'da eşin rızasına ilişkin açık bir düzenleme yer almamış, sadece Kanun, eşin rızası olmadan kürtaj yaptırmayı suç olmaktan çıkarmıştır. Ancak 1983'ten beri Nüfus Planlaması Hakkında Kanun'da bir değişiklik yapılmamış olması nedeniyle eşin rızası durumu mevcudiyetini korumaktadır. Bu sebeple uygulamada bir ikirciklik yaşanmaktadır. Hekimler, 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanunu ve Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzüğü gerekçe göstererek eşin yazılı rızası olmadığında kürtaj yapmaktan kaçınmaktadırlar.[512] Doktrindeki bir görüşe göre, TCK m. 99 ile NPHK m. 6'nın ilga edildiği ileri sürülürken başka bir görüşe göre ise *sonraki tarihli genel kanun,*

---

[510] YURTCAN, s. 58. 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun m. 6: *"gebeliğin sona erdirilmesinde izin".*

[511] ÇAĞLAR, "*Türk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik*", s. 927. Türkiye harici eşin onayının istendiği ülkeler bkz: Kuveyt, Tatar, Katar, bkz. ÇOKAR, s.175. Ayrıca bkz. Tansu SAYAR-Yasemin KILIÇ Öztürk, "***Türkiye'de Uygulanan Kürtajda Eşin Rızasını Alma Zorunluluğu ve Amerikan Yargısından Bir Örnek: Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey Kararı***", DEÜHFD, C. 20, S. 1, 2018, s. 337-340.

[512] KESGİN, s. 82, 83.

önceki tarihli özel kanunu ortadan kaldırmaz ilkesinden hareketle, TCK m. 99'un Nüfus Planlaması Hakkında Kanundaki madde 6'yı kaldırmadığı ileri sürülmüştür. [513] Doktrindeki bir başka görüşe göre de Tüzük'te yer alan izin belgeleri ve imzalanmasıyla ilgili düzenlemenin söz edildiği, bunun rızada yazılılık şartının delili olduğu yönündedir.[514] Ayrıca Tüzük'te yer alan düzenlemenin cezai sorumluluk oluşturmadığı, sadece hukuki ve disiplin sorumluluğu yüklediği de bu konunun başka bir tarafını oluşturmaktadır.[515]

Kürtaja ilişkin düzenlemelerin yasal olarak birçok şarta, kimi zaman eş ve ebeveyn onayına bağlanması, kadın bedeni üzerindeki kontrolün resmî belgeleri niteliğinde görülmüştür. [516] Kürtaj hakkına erişimde yaşanan sorunlar ve hakkın kendisinin getirdiği güncel tartışmalara bakıldığında kamunun müdahalesiyle bireylerin özgür irade ve seçim alanını da etkileyebilecek güçte olduğu gözlemlenmiştir.

Almanya ve Hollanda'da kürtaj hakkı, hukuki olarak kanunlarda yer almasına karşın hakkın kullanımının öncesinde kürtaj hakkını kullanmak isteyen kadına danışmanlık hizmeti verilmesi zorunludur. Söz konusu danışmanlığın nasıl bir

---

[513] Bkz. SAYAR-ÖZTÜRK, s. 326. Hukuk kuralları arasında çatışma sorunu, üst kanun ilkesi, sonraki kanun ilkesi, özel kanun ilkesi, ilkelerin uygulanması ve çapraz çatışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal GÖZLER, **Hukuka Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2013, s. 341-353.

[514] YURTCAN, s. 58.

[515] Bkz. SAYAR-ÖZTÜRK, s. 326, 327.

[516] Alanur ÇAVLİN BOZBEYOĞLU, "***Doğurganlık Kontrolünde Rasyonelliğin Sınırları: Türkiye Kürtaj ve Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı***", Fe Dergi: Feminist Eleştiri, C. 3, S. 1, Ankara Üniversitesi KASAUM, s. 27.

danışmanlık olduğu ve danışma sırasında hakkını kullanmak isteyen kadının danışmasından öte, danışmanların kadınları yönlendirmesinin olup olmadığı önem taşır. Fransa ve Belçika'da bu hakkın kullanımı öncesinde kadınların zorunlu bir bekleme sürecine yönlendirilerek kararlarını tekrar gözden geçirmeleri hedeflenmiştir.[517] Ancak bu kanunlarla zorunlu tutulan bekleme süreleri ve danışma süreleri içerisinde hakkın kullanım süresinin geçirilip geçirilmediği önem taşımaktadır.

"*Almanya yasaları 'henüz doğmamış bebeğin korunması' amacıyla, isteyerek düşük uygulanmadan en az üç gün önce ruhsatlı bir danışmanlık biriminde kadınların danışmanlık almalarını gerekli görmüş ve kadınların böyle bir danışmanlığı aldıklarını belgelemeleri zorunlu tutulmuştur. 1998 yılında Katolik Kilisesi tarafından desteklenen danışmanlık birimleri, Vatikan tarafından ani bir kararla danışmanlık hizmetlerini sonlandırmışlardır. Almanya'daki danışmanlık birimlerinin yaklaşık %15'ini oluşturan bu birimler düşük karşıtı danışmanlık hizmeti sunmaya devam edeceklerini bildirmişlerdir. Ele aldığımız dönem boyunca, isteyerek düşük uygulaması öncesi danışmanlığın zorunlu olduğu ülkelerin pek çoğunun yasası, aynı zamanda danışmanlık sonrası bir bekleme süresini de zorunlu kılmıştır*.".[518]

Söz konusu onay süreci Japonya, Hindistan ve Norveç'te de mevcut olup danışma ve onay sürecinin bulunması isteğe bağlı kürtaj hakkının kullanımında bir engel olmuş, bürokratikleştirilen hakkın kullanımında kadınlar kimi zaman bu başvuruyu damgalama olarak düşünerek hakkın kullanımından vazgeçebilmişlerdir.[519]

---

[517] KESGİN, s. 71.

[518] ÇOKAR, s. 175, 187.

[519] KESGİN, s. 72.

Söz konusu danışmanlık uygulamasında danışmanların kadınları yönlendirmesinin söz konusu olup olmadığı önem taşımıştır. İsrail'de kürtaj karşıtı olan grup, kürtajın cinayet olduğu savunusuyla hareket ederken kadınları, "milli görevlerini" yerine getirmeleri konusunda uyaran dönemin bakanlarından birkaçı, danışma sürecinde kadınlara, Naziler tarafından toplama kamplarında öldürülen çocukların görüntülerini izletme teklifi getirmiştir.[520] "*Irak'ta 'Doğurduğunuz her çocuk düşmanın gözünü delen bir ok olacaktır.' yazılı posterler asılıdır*.".[521]

Türkiye'de de bazı çevrelerde kürtaj hakkının kullanımı için başvurulan sağlık kuruluşlarında yasal olmayan bir şekilde kadınları yönlendirici eylemlerin olup olmadığı çokça tartışılmaktadır. "*Hekimler, hemşireler ya da sağlık personeli inanç ve ahlaki tutumları nedeniyle kürtajı reddedebilmektedirler. İsteyerek düşüğe başvurmak isteyen kadının bu talebi gerçekleşmemiş olmaktadır. Örneğin Türkiye'de hekimin uygulamayı reddetme hakkı bulunmaktadır. Feministlerin ve bazı kadın federasyonların buna itirazı - kişi olarak buna itiraz etme hakkını ret etmemekle beraber - kamu kurum ve kuruluşlarının bu uygulamayı ret etme hakkı olmayıp talep edene bu hizmetin sunumunun zorunlu olmasını ifade ederler."*[522]

Evli kadının eşinin rızasının alınması hususu AİHM'de görülen bir davada da konu edilmiştir. Eşinin kürtaj yaptırmasına karşı çıkan baba, kürtaja rızasının olmadığını, ceninin ölümüne sebebiyet verdikleri yönünde başvuruda bulunarak yaşama

[520] Nira YUVAL-DAVIS, "***National Reproduction and 'the Demographic Race' in Israel***", Dem Women Nation State içinde, Ed. Nira YUVAL-DAVIS vd., Londra 1989, s. 99.

[521] KENNEDY, s. 285.

[522] KESGİN, s. 72.

hakkının ve özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğini ileri sürse de AİHM, kürtaj kararından ve gebeliğin devamından doğrudan kadının etkilendiğini gerekçelendirerek başvuruyu reddetmiştir.[523] Amerikan Yüksek Mahkemesi de 1992 tarihli bir kararıyla Amerika'da yer alan Kürtaj Kontrol Kanunu'nda evli kadının kürtaj için eşinin rızasının aranmasının Anayasa'ya aykırı olduğu sonucuna varmıştır.[524]

Sosyalist feministler, Marksizmde yer alan *yabancılaşma teorisini* kimi konularda kadın sorunlarına uyarlamış ve bu yabancılaşmanın kadınlarda cinsellik ve annelik alanında yaşandığını anlatmışlardır. Kadının bedeninin denetim altına alındığı ve kendi kararlarının dışına çıkıldığında kadın kendi bedenine de yabancılaşabilmektedir. Bu noktada kürtaj ele alındığında, yasaklandığında ya da kürtaja giden yolda kadının deneyimlediği devletin sağlık politikası araçlarıyla kadının bebeğine de yabancılaşabileceği tartışılmıştır.[525]

Önemle belirtmek gerekir ki diğer sağlık uygulamaları öncesinde ve sonrasında böyle bir danışmanlık hizmeti ve bekleme süresinin olmaması, bu konunun tartışılmaması dahi tek başına ataerkil bir bakış açısının sonucudur. Ayrıca bekleme süresi, devletin de kadınların bu kararları üzerinde bir etkisi-müdahalesi anlamına gelmektedir.

---

[523] **Planned Parenthood v. Casey,** 505 U.S. 833 (1992), http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57600 (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

[524] Bkz. SAYAR-ÖZTÜRK, s. 341-345.

[525] ÇAKIR, "*Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi*", s. 466, 467.

2. Kamu Hastaneleri Sorunu

Kürtaj hakkının yasal olması, her zaman kürtajın güvenli olarak gerçekleşmesinde bir ölçüt değildir.

Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi tarafından devlet hastanelerinde kürtaj hizmetlerine erişilebilirliğin hangi oranda gerçekleştiği hususunda yürütülen 2016 tarihli araştırma, bu zamana kadar yapılmış en kapsamlı saha araştırmalarından biridir. Söz konusu saha araştırması sonucu düzenlenen raporda, kadın doğum servisi bulunan 431 devlet hastanesinin sadece %7,8'inin "isteğe bağlı" kürtaj yaptıkları, %78'inin ise "tıbbi zaruriyet" halinde kürtaj hizmeti verdikleri sonucuna ulaşmışlar ve 81 ilin 53'ünde kamu hastanelerinin kürtaj hizmeti vermediğini ileri sürerek kamu hizmetinin kürtajda etkinliğinin azaldığını belirtmişlerdir.[526]

Aynı merkezin 2020 tarihli araştırmasında ise, görüşme yapılan 295 kamu hastanesinden sadece 10 tanesinde isteğe bağlı kürtajın herhangi bir şart göstermeksizin

[526] "***Yasal Ancak Ulaşılabilir Değil: Türkiye'deki Devlet Hastanelerinde Kürtaj Hizmetleri***", Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi, Ekim 2016, https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inlinefiles/K%C3%BCrtaj%20Hizmetleri%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2020). Kadınların kürtaj için kamu hastanelerinden çok özel hastaneleri tercih etmesinde etkili olan faktörlerin neler olduğu hususunda yapılan araştırma için bkz. Merve YILDIRIM-Halime Ünal REŞİTOĞLU, "***Özneden Nesneye İtilme: Kadın Deneyimi Olarak Kürtaj***", Akdeniz Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, C. 1, S. 3, 2020, s. 102-128.

yasal koşullar içinde yapıldığı; ancak diğer hastanelerde ise birçok sebebe bağlı olarak kürtaj yapılmaktan kaçınıldığı tespit edilmiştir.[527]

Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı'nın 2014 tarihli bir araştırmasında ise İstanbul'da yer alan 37 kamu hastanesinin sadece üçünde kürtaj yapıldığı tespit edilmiş, buradan yola çıkarak çeşitli illerde kamu hastaneleri ile yapılan telefon görüşmelerinde de benzer bir sonuç elde edilerek 12 ilde toplam 184 kamu hastanesinden 9'u "isteğe bağlı" kürtaj yaparken 65 hastanenin de "gerekçeli" olarak kürtaj hizmeti verdiğine ulaşılmıştır.[528]

Kürtajın kanunilik kazanmasında, yasak olduğu dönemlerde kürtaj uygulamalarının el altı uygulamalara düşmesi ve devlet denetiminden uzaklaşmasının da etkili olduğu söylenebilir.[529] Bu sebeple söz konusu çalışmada belirtilen oranlar kürtajın yasal olsa da *defacto* olarak uygulanmaması tehlikesini beraberinde getirerek, kadınların yasal olmayan yollara başvurmasının önünü açmaktadır.

---

[527] "***Yasal Ancak Ulaşılabilir Değil: Türkiye'deki Devlet Hastanelerinde Kürtaj Hizmetleri***", Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi, Kasım 2020, https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/docs/2020-12/2020-kurtaj-arastirmasi-raporu.pdf (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

[528] https://www.morcati.org.tr/attachments/article/371/kamu-hastaneleri-kurtaj-uygulamalari-arastirma-raporu.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

[529] ERKMEN, s. 46. Türk Jinekoloji ve Obstetik Derneği Başkanının kürtajın yasaklanmasa da kürtajın uygulanmasını *defacto* olarak yasaklandığı açıklamaları için bkz. ERKMEN, s. 106, 107.

Bu dönemde ses getiren çalışmalardan biri Sağlıkta Dönüşüm Projesi olmuş, söz konusu proje medyada, sağlıkta radikal bir girişim olarak adlandırılmıştır.[530] Ancak söz konusu program kürtaj hizmetinin sağlanmamasının yolunu açan ve aile odaklı bir uygulama olduğu noktasında eleştirilmiştir.[531] Kürtaj uygulamasının puanının düşük olması, söz konusu operasyonun mesleki sağlık sigortasına dâhil edilmemesi bu programın sonuçlarından biri olarak gösterilmiştir.[532]

C. GÜVENLİ KÜRTAJA ERİŞİM HAKKI

1. Genel Olarak Hakkın Tanımı

Sosyal politikalar her devletin koşullarına özgü, refah devleti tanımına en uygun olacak şekilde yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve değiştirilmesi amacıyla uygulanan politikaların tümü olarak tanımlanabilir. Şüphesiz ki sosyal politikalar, sağlık politikalarını da içermektedir.[533]

Kürtaj hizmetlerinin belli şartlarla sunulması yeterli bir hizmet değildir. Hizmetlerin sunulması kadar ulaştırılması da bu sunumun bir parçasıdır. Söz konusu hakkın etkili olarak kullanılması için hakka işlerlik kazandıran yasallık, sınırlarının

[530] SEZGİN, Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık, s. 15. Bkz. AĞARTAN, s. 262-264.

[531] Seda SALUK, "***Üreme Politikaları Üzerine Bazı Notlar: Sağlıkta Dönüşüm Programı, Aile Hekimliği ve Gebliz Sistemi***", Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, S. 24, 2014, s. 23-38.

[532] ERKMEN, s. 112.

[533] TANER, "*Toplumsal Cinsiyet Açısından Sosyal Politikalar*", s. 18.

belirlenmesi ve ücretsiz olması ilkeleri önem taşır. Çünkü şu an kürtaj hakkının yasal olduğu devletlerde bu hakkın sınırlı kullanımının olduğu, bu yüzden kürtaj hakkının değil de güvenli kürtaja erişim hakkının tartışılması gerektiğinin altı çizilmektedir. Aksi takdirde kürtaj olmak isteyen; fakat buna erişimini kısıtlayan etkenler nedeniyle kadınlar, yasal olmayan yollardan kürtaj gerçekleştirerek birçok sorunla hatta ölümle karşılaşmaktadırlar.[534]

Kürtaj hakkının kullanımındaki engellerden biri olabilecek olan kadınların sosyal durumları da hakka ulaşıp ulaşamama noktasında önem taşır: "*Çocuk aldırma bir sınıf adaletidir*.".[535] Kürtajın yasaklandığı devletlerde kadınlar sosyal statü ve ekonomik durumlarına göre isteyerek düşüğü kendi imkânları dâhilinde gerçekleştirmek durumunda kalmışlardır. Örneğin kentteki kadınlar yasal olmayan yollarla sağlık personeline ulaşmaya çalışırken, kırsal kesimdekiler kendi bildikleri yöntemlerle gebeliklerini sonlandırmaktadır.[536] Söz konusu sosyal ve ekonomik statü farklılıkları tarihin her döneminde görülmüştür. Orta Çağ'da kürtaj, genellikle bitkisel ilaçlarla gerçekleştirilmiş, sosyal statü farkı kadınlar arasında bir ayrım yaratmış, soylu kadınlar kürtaja erişimde her zaman bir adım önde olmuştur.[537]

Eğitim düzeyi yüksek olan kadınların ekonomik durumları ve sosyal statüleri de göze alındığında, kürtaja ulaşmaları ve tutumlarının da daha farklı olduğu ortaya

[534] KESGİN, s. 42, 43.

[535] HALİMİ, s. 101.

[536] ÇOKAR, s. 33.

[537] YILDIRIM, "*Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı*", s. 57.

koyulmuştur.[538] Paris İstinaf Mahkemesinde hazırlanan bir raporda, Fransız hukukunda *Kürtaj Yasası* olarak bilinen 1920 sayılı yasadaki yasaklılıktan kaynaklı kürtaj yapmasından ötürü yargılanan ve mahkûm edilen 461 kadının mesleklerinin işçi, ev hizmetlisi, küçük devlet memuru olması dikkat çekmiştir.[539] Kürtaj hizmetlerinde yeterli kaynağın sağlanamaması güvenli kürtaja erişim noktasında engelleyici bir hal almış ve kimi kesimi yasal olmayan yollara sevk edici bir detay olmuştur.[540]

Modern tıp, aydınlanmanın vaat ettiği ilerleme ve insanoğlunun gelişmesi fikrini destekleyecek ve gerçekleştirecek en güçlü ve göz bebeği araçlardan biridir; ancak modern tıbbın sunduğu imkânlar, pahalılığı göz önünde bulundurulduğunda herkesin erişimine açık olmadığı rahatlıkla söylenebilir. [541] Sağlık hizmetlerine erişimde ayrımcılığın önlenmesi ilkesi, güvenli kürtaja erişimin bir bütünüdür.[542] Aksi takdirde, kürtaj hakkının kullanımında sosyal adaletsizlik, başat bir problem olarak yer alacaktır.[543]

---

[538] Tuğba ADALI-Alanur ÇAVLİN, "***Türkiye'de Kürtajın Yaygınlığı ve Kürtaj Kararını Etkileyen Faktörler***", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 39 (2), 2019, s. 366, 367.

[539] HALİMİ, s. 100.

[540] Bkz. https://www.amnesty.org.tr/icerik/elbise-askilariyla-kurtaj-yapan-kadinlar (Erişim Tarihi: 07.12.2020).

[541] Zygmunt BAUMAN, **Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri** (Çev. Nurgül DEMİRDÖVEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2000, s. 189, 190.

[542] ÇOBAN, "*Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim*", s. 91.

[543] Sosyal adaletsizlik, hakkın yasalarda yer aldığı; ancak hakkın kapsadığı olanaklardan herkesin eşit olarak yararlanamadığı bir durum olarak bahsedilebilir. Ayrıntılı bilgi için

2. Kürtaj Turizmi

Kürtaj hakkının kısıtlanması ve tamamen yasaklanması durumunda sağlık turizminin içinde kürtaj da yerini almaktadır. Yapılan bir araştırmaya göre kürtajın serbest olduğu ve koşulların asgari ölçüde tutulduğu devletlerde kürtaja başvurma oranı %87 iken, azami ölçüde tutulan kısıtlayıcı devletlerde bu oranın %25 olarak belirlendiği görülmüştür.[544]

Kürtajın yasal olmadığı devletlerde kürtaj için kadınların başka ülkelere bu hizmetten yararlanmak için gittiği bilinen bir gerçektir. İrlanda'da isteğe bağlı kürtajın yasak olduğu dönemlerde 2001-2008 yılları arasında 45.645 kadının yurtdışına kürtaj için seyahat ettiği tespit edilmiştir.[545] İskoçya, kürtaj için ülkelerine gelen İrlandalı kadınlara ücretsiz kürtaj hakkı tanımıştır.[546]

Kürtaj tartışmalarının sıkça kamuoyunda yer alması ve tartışmaların harareti, İstanbul merkezli bir tur şirketinin gezi paketlerine *3 gün 4 gece* olarak kürtaj turunu da

---

bkz. İoanna KUÇURADİ, **İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları**, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2011, s. 11-26.

[544] https://www.guttmacher.org/report/abortion-worldwide-2017 (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

[545] Mary GILMARTIN-Allen WHITE, "***Interrogating Medical Tourism: Ireland, Abortion, and Mobility Rights***", The University of Chicago Press, C. 36, S. 2, 2011, s. 276.

[546] https://www.haberturk.com/iskocya-dan-kuzey-irlandali-kadinlara-ucretsiz-kurtaj-servisi-1705650 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

ilave etmesiyle kamuoyuna yansımıştır.[547] "Kürtaj Turizmi" düzenleyen tur şirketinin acente belgesi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından, çıkan haberler sonrasında iptal edilmiştir.[548]

İspanya'da 2014 yılında verilen kanun teklifiyle sağlığı tehdit eden durumlarda ve tecavüz durumlarında kürtajın serbest olduğu, diğer durumlarda isteğe bağlı düşüğün yasaklanmasını içermesi üzerine başkent Madrid'de "Kürtaj Seyahati" isimli acente açılmıştır. [549] Görüldüğü üzere devletlerin hukuk sisteminde yer alan kısıtlamalar kadınların kürtaj erişiminde onları başka yollara sevk etmektedir.

D. ULUSLARARASI ALANDA GÜNCEL TARTIŞMALAR

1. Genel Olarak Hakkın Konumu

Kürtaj hakkının konumunun küreselleşmeyle beraber değiştiği söylenebilir. Kimi devletlerde kürtaj sadece sağlık açısından tehlikeli durumlarda öngörülürken, kimilerinde isteğe bağlı olarak serbest bırakılmış; ancak öncesinde danışma hizmeti zorunlu görülmüştür. 21. yüzyılda kürtaj politikalarının yasaklayıcı bir tavırda düzenlenmesi ve kürtaj karşıtı eylemlerin ortaya çıktığı devletlerde iktidarda yer alan

[547] https://t24.com.tr/haber/kurtaj-turizmi,209729 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

[548] https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bakanliktan-kurtaj-turizmine-yasak-361184 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

[549] https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ispanyada-kurtaj-turizmi-projesi-basliyor-26195839 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

hükümetlerin sağ muhafazakâr parti sekansında olmasının ortak nokta olduğu tartışılmaktadır.[550]

ABD'de kürtaj hakkı çokça tartışılan bir husustur. Eyaletler arasında önemli farklar görülmekle birlikte genel eğilimin kürtaj hakkının kısıtlanması yönünde olduğu söylenebilir. ABD'nin Alabama eyaletinde kürtaj tartışmaları ön plana çıkmıştır. Kanun tasarısı tartışmaları sırasında ensest ve tecavüz gibi durumlarda istisna olarak kürtajın yasal olması teklifi de reddedilmiştir, sadece kadının sağlığıyla ilgili tehlikeli bir durumda kürtajın mümkün olabileceği tasarılaşmıştır.[551] Iowa eyaletindeyse kürtajın zamansal ölçütü olarak "ceninin kalp atışlarının duyulmaya başladığı itibariyle gebeliğe son verilmesi"ni içeren tasarı kabul edilmiştir.[552] ABD'nin eski başkanı Donald Trump'ın kürtaj karşıtı görüşleri[553] sebebiyle başkanlık yarışında kürtaj hakkı, kritik bir önem taşımıştır.[554]

---

[550] Bkz. ERKMEN, s. 35-43.

[551] https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48276617 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

[552] https://www.dw.com/tr/abdnin-en-sert-k%C3%BCrtaj-yasas%C4%B1-kabul-edildi/a-43629936 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

[553] https://tr.euronews.com/2020/01/23/trump-abd-tarihinde-kurtaj-karsiti-eyleme-katilan-ilk-baskan-olacak (Erişim Tarihi: 07.12.2020).

[554] https://www.dw.com/tr/abd-se%C3.%A7imlerinde-g%C3%BCndemi-belirleyen-be%C5%9F-konu/a-55462412 (Erişim Tarihi: 06.12.2020). ABD'de gerçekleşen 2000 sonrası yasal değişikliklerde ayrıntılı bilgi için bkz. ERKMEN, S. 37-40.

Almanya'da kürtajın uygulanabilmesi ise hamileliğin 12. haftayı geçmemiş olmasına ve devlet tarafından sunulan danışmanlık hizmetini almış olması şartlarına bağlıdır.[555]

İrlanda'da 1983'ten bu yana yürürlükte olan Anayasa'daki 8. değişiklik maddesine göre, "İrlanda'da kürtaja sadece doğrudan gebelikle bağlantılı hayati bir tehlike söz konusuysa izin verilmesi" hükmü 22.05.2020 tarihinde referanduma sunulmuştur.[556]Referandumda %66,4 ile kürtaj yasağının kaldırılması talep edilmiştir.[557] Söz konusu referandum sonucu parlamentoda kanun tasarısı kabul edilerek isteğe bağlı kürtaj 12 haftayla yasallaşmış, 24 haftaya kadar da kadının sağlığını tehdit eden durumlarda hamileliğin sonlanması yasalaşmıştır.[558]

Şili'de 2017 değişikliği öncesinde kürtaj 1989'dan beri her koşulda yasaktır. 2017 yılında Anayasa Mahkemesi kararıyla değişikliğe gidilerek kürtaja, yalnızca hamilenin yaşamı risk altındaysa, gebelik cinsel saldırının sonucu ortaya çıkmışsa veya cenin rahim dışında hayatta kalamayacaksa izin verileceği düzenlenmiştir.[559] İtalya'da ise kürtaj ilk 90 gün içinde yaptırmak koşuluyla serbest hale gelmiş, kadın veya ceninin sağlığını tehdit eden durumlarda ise bu süre göz ardı edilmiştir.[560]

---

555 https://www.catlakzemin.com/alman-yasalari-kurtaj-hakkini-degil-kurtaj-yasagini-onceliyor/ (Erişim Tarihi: 06.12.2020)

556 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44194982 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

557 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44263907 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

558 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46562345 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

559 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41008549 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

560 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37722177 (Erişim Tarihi:05.12.2020).

Polonya'da Anayasa Mahkemesinin 2020 yılında verdiği kürtaj hakkı üzerine bir kararda, kürtaja ancak hamileliğin kadının hayatını tehlikeye atması, tecavüz ya da ensest yaşanması durumunda izin verileceği belirtilmiştir. Söz konusu karara karşı şiddetli protestolar yapılmıştır.[561] Polonya'da bu karar öncesinde yurt dışında kürtaj yaptırmak isteyenler için "Alo Yardım Hattı" kurulmuştur.[562] Bu durum, 20. yüzyılda kürtaja erişim için çırpınan "Jane" grubunun eylemsel planına benzemektedir.[563]

Batılı devletler her ne kadar rasyonelliğin başkenti, modernliğin ilahi doğuşu olarak nitelendirilse de ataerkilliğin ve kadın bedeni üzerinden kürtaj denetiminin sadece az gelişmiş ülkelere özgü bir sorun olduğu yanılgısına düşmemek gerekir. Her ne kadar "gelişmiş ülke" olarak adlandırılsa da her ülkede kadınlara yönelik ataerkil tahakkümler kendini göstermeye devam etmektedir.[564]

---

[561] https://www.dw.com/tr/polonyada-k%C3%BCrtaj-yasa%C4%9F%C4%B1-protesto-ediliyor/a-55377823 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

[562] https://tr.euronews.com/2019/12/11/polonya-yurt-disinda-kurtaj-yaptirmak-isteyenler-icin-alo-yardim-hatti-kuruldu (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

[563] Bkz. "*Jane'in Hikayesi*".

[564] "*Kürtaj, korunma ve zorla kısırlaştırma sorunları yalnızca Peru'ya özgü değildir. Bunlar, dünyanın her yanından kadınların her gün yüzyüze geldiği sorunlardır. Kürtajın yasal olduğu ABD, Fransa, İtalya gibi ülkelerde bile, yasanın devlet ve tıp tarafından işleniş biçimi ekonomik eşitsizliklerle birleşince, her kadına ait olan bu hakkı kısıtlamayı sürdürüyor. (...) Kadının kendi doğurganlığını kontrol hakkıyla bağlantılı her şey tartışılmalıdır. Bunun nedeni; toplum, sistem, gelenek ve doktorlar, kocalar, yargıçlar, politikacılar, patronlar, rahipler ve başkanda biçimlenen diğer değerlerin bu tür sorunlar üzerindeki karar haklarıdır. Sonuçta, üreme, bizim sorunumuz olmak yerine bir devlet sorunu olmuştur. Devlet, bizi, kendi çıkarları doğrultusunda çocuk sahibi olmaya zorluyor. Kürtaj, korunma ve zorla kısırlaştırma tek bir cümleyle özetlenebilir: Bunların tümü bizi bedenimizden vazgeçirmeye yöneliktir. Üzerinde henüz*

2. Kürtaj Hakkının Geleceği

Kürtaj hakkı tarihsel sürece bakıldığında devletler için de toplum için de göz önünde ve sürekli olarak tartışılan bir hak olmuştur. Dünya Sağlık Örgütünden alınan verilere göre, 2010-2014 yıllarında toplam hamileliklerin %25'i kürtajla isteyerek sona erdirilmiştir. Bu oranın tamamı yasal olmayıp yasal olmayan yollardan kürtajın da bu orana dâhil edildiği belirtilmiştir.[565] Söz konusu oran çok ciddi bir orandır.

Dünya Sağlık Örgütü Anayasası, 1946 yılında Uluslararası Sağlık Konferansı ile kabul edilmiştir. Anayasası'nda yer alan ilkelere göre; "*Sağlık, tam bir fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik halidir ve yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değildir.*".[566] Kadınların kürtaj hakkının sınırlarını çizerken artık cenin veya kadının sağlığını

---

bir hakka sahip olmamamıza karşın, yaşam bizim bedenlerimizde yaratılıyor. Cinsiyetimize sahip çıkmak, özgür ve isteğe bağlı gebelik hakkımızı kullanmak istiyoruz. (...) Uygun hizmetlerin verilmemesi yüzünden, kürtaj yaygın bir biçimde korunma yöntemi olarak uygulanıyor. Oysa kürtaj, doğrudan ve dolaylı tüm kadınları etkilemektedir. Her yıl binlercesi, kötü kürtaj koşulları yüzünden ölmekte, pek çoğu da bu işe bulaşmaktan hapislere düşmektedir. Çoğu doktor, kürtajı gizlice yapmakta ve bundan servet kazanmaktadır. Ve doktora gidecek parayı bulamayan kadınlar ebelere ya da üfürükçülere başvuruyor veya bu işi kendi elleriyle halletmeye çalışıyorlar. Gizli kürtajın sürmesine izin verildiği sürece, hem kadın nüfusu hem de toplumsal nüfusun azalması sonucuna katlanılması gerekmektedir. Bir fetüsün yaşama hakkını savunan ama yığınlarca kadının ve çocuğun acı çekmesine seyirci kalan kişilerin ikiyüzlülüğünü açığa vuruyoruz. Kürtajın özgürce yapılabilmesi bu berbat durumun tek çözüm yoludur. Zorla kısırlaştırmaya ve nüfus planlamasını kadına söz hakkı tanımadan uygulayan her türlü politikaya da karşıyız." **Perulu Kadınların Kurtuluşu İçin Eylem Grubu Bildirisi**, Accion Press, S. 4, 1979, akt. DAVIES, s. 171-173.

[565] ERYİĞİT BADER, *"Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Kürtaj"*, s. 117.

[566] https://www.who.int/about/who-we-are/constitution (Erişim Tarihi: 15.11.2020).

tehlikeye sokan bir durum, hakkın yasalaşmasında tek etken olmayacak, çocuk doğurmanın veya kürtajı engellemenin psikolojik ve toplumsal sonuçları üzerinde de durmak gerekecektir.

Kürtajın sadece kadının hayatının tehlikede olduğu durumlarda yapılmasını kabul eden Brezilya'da tecavüz sonucu hamile kalan 10 yaşındaki bir çocuğa kürtaj yapılması ülkedeki kürtaj tartışmalarını hararetlendirmiş, kürtaj karşıtı olan grup tarafından cinsel saldırı suçunun mağduru olan çocuk için "katil" sloganı atacak kadar ileri gidilmiştir.[567] İtalya'da 2018 yılında kürtajın yasallaşmasının 40. yıldönümü nedeniyle ProVita (Yaşamdan Yana) adlı kürtaj karşıtı dernek, şehir meydanında dev bir afiş asarak "*11 haftalıkken böyleydin... Tüm organların mevcuttu. Kalbin 3. haftadan beri atıyordu. Parmağını bile emiyordun. Ve şu an buradasın çünkü annen seni kürtajla aldırmadı*." ifadesiyle embriyo görseliyle protestosunu dile getirmiştir.[568] Slovakya'da kürtaj olmayı düşünen kadınlara ceninin ultrason görüntülerinin izletilmesi ve kalp atışının dinletilmesi yönünde tasarısını parlamentoda oylamaya sunulması tepki çekmiştir.[569] Bu politikaların hepsi anneyle cenin arasında duygusal bağ kurmaya yönelik olup kadın açısından psikolojik sonuçları bulunmaktadır. Kürtaj tartışmalarında

---

567 https://www.dw.com/tr/brezilyada-10-ya%C5%9F%C4%B1ndaki-%C3%A7ocu%C4%9Fa-k%C3%BCrtaj-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1/a-54611331 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

568 https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43667414 (Erişim Tarihi:05.12.2020).

569 https://tr.sputniknews.com/avrupa/201911291040721133-slovakyadan-tepki-ceken-tasari-kurtaj-olmak-isteyen-kadinlar-ultrason-goruntulerini-izlemeye/ (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

ceninin yaşam hakkının ön planda olmasının kadının haklarını geri plana atarak kadının nesne pozisyonunda değerlendirildiği yönünden de eleştirilmektedir.[570]

Türkiye'de yer alan özellikle 2007 sonrası kürtaj söylemleri ve yasa tasarısı teklifleri kimi zaman ikinci bölümde yer verilen uluslararası metinlerde yer alan hakları da ihlal edici niteliktedir. Ayrıca saha araştırmalarında yer verildiği üzere kürtaja erişimin zorlaşmasının siyasal söylem çerçevesinde retorik bir yansıma olduğu noktasında eleştiriler mevcuttur. Kürtajın dinsel söylemler ve cinayetle eşleştirilmesi hem kadınların kürtaja bakış açısının etkilediği hem de yasal değişiklik olmamasına rağmen kürtajın artık yasal olmadığı yönünde bir algının yaratıldığına dair araştırmalar mevcuttur. [571]

Kürtaj kararının kadına bırakılmasının, bu tercihin devlete-kamuya yönelik sonuçları önem taşıyorsa, tamamen kişisel bir tercih olarak kabul edilemeyeceğini savunan görüşler de vardır ve en basitinden çocuk bakımının kamusal bir mesele olduğu için kararın tamamen mahremiyette kalamayacağını savunurlar. [572] Ancak gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır, evde çocuklara bakma sorumluluğu, ataerkil sistemin kadınlara yüklediği bir sorumluluk olarak yer almıştır. Bu durum sadece bu

[570] ÇOBAN, "*Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim*", s. 89.

[571] Bkz. Pınar TELLİ vd., ***"How Do Pronatalist Policies Impact Women's Access to Safe Abortion Services in Turkey?"***, International Journal of Health Services, 49 (4), 2019, s. 799-816.

[572] ŞİŞMAN, Emanetten Mülke, s. 55.

zamana ait bir sorun olmayıp uzun zamandan beri tarihte kadınların bir zihinsel ve bedensel bir yüküdür.[573]

Bir görüşe göre *"Türkiye'de kürtaj aileler için bir doğum kontrol, devlet için ise bir nüfus kontrol yöntemi"*[574] olarak ifade edilse de altmış beş katılımcıyla yapılan başka bir araştırmada, Türkiye'de kadınlar arasında kürtajın, gebeliği önleyici bir yöntem ve doğum kontrol aracı olarak algılanmadığını göstermektedir.[575] *MacKinnon*, cinsel ilişkinin kendi başına cinsiyet eşitsizliğine dayandığını söyleyerek kürtaj politikasına bu boyuttan yaklaşılmadığı, toplumsal cinsiyetle beraber değerlendirilmediği yönünde eleştirisini getirmiştir.[576] Annelerin hamilelik, doğum ve çocuk yetiştirme sorumluluğunu üstlendiği toplumlarda kadınların kürtaj kararlarını kontrol etmeleri gerekmektedir. Her iki cinsten üyelerin bu tür sorumlulukları eşit olarak paylaşmadıkları toplumlarda söz konusu durum, daha bir önemlidir.[577] Ancak bu noktada, ne sosyal eşitlik, ne de kadınların hakları göz önüne sıklıkla alınmaktadır. Kadınların cinsellikleri ve yaşamları üzerinden, ataerkil sistem de biyopolitika araçlarıyla yeniden üretilmektedir.[578]

---

[573] GITTINS, s. 22.

[574] ÖZBUDUN, 8 Mart'tan 8 Mart'a mı?, s. 319.

[575] ÇAVLİN vd., "*Kadınların Bakış Açısından Kürtaj*", s. 51-67.

[576] MACKINNON, s. 215, 219.

[577] MARKOWITZ, "*Abortion and Feminism*", s. 4.

[578] Meral TİMURTURKAN, "***Annelik, Söylem ve İktidar***", SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 47/2, 2019, s. 73.

SONUÇ

Devletin olduğu her yerde politikanın olduğu ve tanımlanmasının iktidar kavramından geçtiği; politikanın işlevinin de iktidarın toplumda nasıl dağıtılacağı ve kullanılacağının yöntemlerini belirlemek olduğu söylenebilir: "*İktidar, her yerdedir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir. İktidar sürekli, tekrara dayalı, cansız, kendi kendini yeniden üreten her şeyiyle, tüm bu hareketliliklerden yola çıkarak beliren, bunların her birini destek alan ve geri dönerek onları sabitleştirmeye çalışan genel bir sonuçtur."*.[579]

Çalışmada da ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, denetim-gözetimle nüfusun ortak kesişim kümesi olarak cinsellik belirlenmiş ve kürtaj, doğum kontrolü, nüfus planlaması gibi demografik etkenler, iktidarların odak noktası haline gelmiştir. Nüfusun ele alınmasını iktidar bağlamında evlilik ve cinsellik üzerinden açıklanması, devletin kadınların bedeninin denetimine yönelmesiyle ilişkilidir ve "bir iktidar stratejisi" olarak yer almıştır. Kürtaj hakkının kanunlarda yer almaması her yerde kürtajın merdiven altı yasal olmayan yollara başvurularak uygulanmasına ve kadın ölümlerinin artmasına yol açınca, iktidarların söz konusu alandaki egemenliğini pekiştirmek için de kürtajı yasallaştırdığı söylenebilir. Çünkü her resmî kayıt, bilgi ve iktidar toplumunda yeni bir bilginin zincirlerini oluşturur. Böylece biyopolitikayla kürtaj aracılığıyla kolektif yaşam düzenlenerek beden-nüfus dolayımında etkin politikalar yürütülmekte ve bu politikalarla düzen mevcudiyetini korumaktadır.

1983 tarihli 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkındaki Kanun'la kürtaj hakkı, hamilelikte 10. haftaya kadar yasal olarak Türk hukukunda yer alsa da *de facto* olarak

[579] FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi, s. 69.

yaratılan uygulamalar ve tekrarlanan söylemler nedeniyle hakkın kullanımında engeller varlığını devam ettirmektedir. Medyanın da etkisiyle ve çeşitli söylemlerle kamuoyunda kürtajın yasaklandığı yönünde bir algının oluşması bunun çarpıcı bir sonucu olmuştur. Kürtaj hakkının gerçekte uygulanırlığı hususunda ise bir odak noktası yaratmak gerekmektedir; çünkü bir hakkın kanunlarda yer alması ona erişimin engellenmediği veyahut kısıtlanmadığı anlamına gelmemektedir. Sağlık hizmetlerinde sosyal adalet ilkesiyle kürtaja erişim, toplumun her kesimi için eşit şekilde sağlanmalıdır; aksi takdirde kadınların yine güvenli olmayan yollara yönelmeleri ve ölümlerin artması kaçınılmazdır. Ayrıca kürtajın yasal ya da kısıtlı olduğu durumlarda sadece cinsiyeti sebebiyle mağdur edilen kadınlar, kürtaja erişimdeki pahalılıkla yoksulluk çerçevesinden ötekileştirilme tehlikesiyle karşılaşırlar. *R.R./Polonya* kararında da bahsedildiği üzere her ne kadar isteğe bağlı yasal kürtaj hukukta öngörülse de kişilerin kürtaja başvurusu ve erişimi noktasında devletlerin etkili mekanizmalar kurması ve pozitif yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekmektedir. Kanuni düzenlemeler açısından bakıldığında ise terminolojide birlik sağlanarak eşin rızası hususuna açıklık getirmek gerekir; çünkü bu belirsizlik nedeniyle de yasal olan etkili mekanizmalarının kimi zaman kullanılmadığı görülmektedir. Ancak bu noktada cenin üzerinde babanın da hak sahibi olup olmayacağı veya kürtaj hakkının kadında sınırsız bir karar verme hakkı mı olduğu hususu tartışmalara açıktır ve farklı bir çalışma konusu olarak ele alınabilir.

Kürtaj tarihî, dinî, siyasi, etik ve felsefi vb. birçok perspektiften ele alınabilecek bir konu iken, sadece ceninin yaşam hakkı ve etik problemler ışığında bu konuyu tartışmak sınırlı bir bakış açısı oluşturma tehlikesini taşır. Yapılan tartışmaların sadece ceninin moral statüsü ve dini saikli yapılması kimi zaman tartışmanın yüzeysel olarak kalmasına sebep olmuştur. Oysaki "anne" olmanın sonuçlarının kadınlara daha çok yansıtıldığı, eşitsiz ilişkiler barındıran bir toplumda, kadınların da görüşleri önemlidir.

Aksi takdirde farklı koşullarda yer alan bireylerin arasındaki uçurum, artmaya devam edecektir.

Devletler için kimi zaman nüfus planlaması olarak görülse de kürtaj, kadınlar için vazgeçilemez bir haktır; nüfusun kontrol aracı olarak dile getirilen söylemler, "hakkı" görmezden gelmektedir. Nüfusun artması ve devletin güçlenmesi saikiyle doğurganlığın teşvik edilmesi kadının sadece üretken bir bedene indirgenme tehlikesini beraberinde getirmektedir. Kürtaj hakkının kadınların özgürlüğüne ve bireysel kararlarına müdahale edecek bir noktada sınırlanması ve yasaklanması, kadınların günümüzde yaşadığı gerçekleri görmezden gelmek olacaktır. Hukuk yoluyla pekiştirilen politikalarla ataerkil sistemin sürekliliğinin de gerçekleştiği ve buna ilişkin bir toplumsal yapının oluştuğu sarihtir.

Ataerkilliğin ve kadın bedeni üzerinden kürtaj denetiminin sadece az gelişmiş veya gelişmekte olan devletlere özgü olduğu yanılgısına düşmemek gerekir. Girişte çizilmeye çalışılan tabloya dönülürse bunun her devlette görülen ve zamansız bir sorun olduğu açıktır. Kürtaj tartışmalarında kısıtlama ya da yasaklamaya doğru evrilecek bir politika, kadın haklarının kazanımlarının yarım yüzyıl öncesine dönmesine neden olacaktır. Çünkü nüfusun biyopolitikası, devletin kefesinin ağır bastığı bir hikâyedir ve burada gerekli kazanımlara sahip çıkılmazsa elde edilecek tek sonuç "Jane'in Hikâyesi"ni tekraren yazmak olacaktır.

KAYNAKÇA

BASILI KAYNAKLAR

ACAR Feride - ALTUNOK Gülbanu: "*Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Taleplerini Anlamak: Türkiye'de Kadın Hareketinin Temelleri ve Sınırları*", Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU - Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 71-101.

ADALI Tuğba - ÇAVLİN Alanur: "*Türkiye'de Kürtajın Yaygınlığı ve Kürtaj Kararını Etkileyen Faktörler*", İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 39 (2), 2019, s. 359-378.

ADAS Michael: İnsanın Ölçüsü Olarak Makine: Batılı Hakimiyet İdeolojileri (Çev. Ahmet DEMİRHAN), İnsan Yay., İstanbul 2001.

AHMED Leila: *"Arap Kültürü ve Kadınların Bedenlerinin Yazılışı"*, Der. Pınar İlkkaracan (Çev. Ebru SALMAN), Müslüman Toplumlarda Kadın ve Cinsellik içinde, İletişim Yay., İstanbul 2018, s. 55-74.

AGAMBEN Giorgio: Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat (Çev. İsmail TÜRKMEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2017.

AĞARTAN Tuba İnci: "*Toplumsal Cinsiyet ve Sağlık Reformu: Politikalar ve Etkileri*", Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU - Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 251-277.

AKDOĞAN Yalçın: Ak Parti ve Muhafazakar Demokrasi, Alfa Yay., İstanbul 2004.

AKDOĞAN Yalçın: Muhafazakar Demokrasi, Ak Parti Yayını, Ankara 2003.

AKIN Ayşe: "*Toplumsal Cinsiyet, Eşitlik ve İnsan Hakları*", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN - Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 1-16.

AKIN Ayşe: "*Toplumsal Cinsiyet (Gender) Ayırımcılığı ve Sağlık*", Toplum Hekimliği Bülteni, C. 26, S. 2, 2007, s. 1-9.

ALTUNTAŞ Nezahat - DEMİRKANOĞLU Yahya: "*Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Kadına İlişkin Söylem ve Politikalarına Bakış: Muhafazakar Demokratlıktan*

Muhafazakarlığa Doğru Evrilişin İzdüşümleri", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, İlkbahar 2017, C. 8, S. 1, s. 65-96.

ARENDT Hannah: İnsanlık Durumu (Çev. Bahadır Sina ŞENER), İletişim Yay., İstanbul 2012.

ARİSTOTELES: Politika (Çev. Mete TUNÇAY), Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1975.

ATAY Hazal: "*Kürtaj Yasasının Arkeolojisi: Türkiye'de Kürtaj Düzenlemeleri, Edimleri, Kısıtları ve Mücadele Alanları*", Fe Dergi: Feminist Eleştiri 9, 2017, S. 2, s. 1-17.

AYBAY Rona: İnsan Hakları Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2019.

AYDIN Abdurrahman: "*Giorgio Agamben: Etten İbaret İnsan ve Biyopolitika Makinesi*", Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri içinde, C. 2, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 109-134.

BACCI Massimo Livi: Avrupa'da Nüfus hareketleri (Çev. M. Timuçin BİNDER), Literatür Yay., İstanbul 2009.

BALSOY Gülhan: "*Osmanlı Toplumunda Kürtajın Yasaklanması*", Toplumsal Tarih Dergisi, 223, 2012, s. 22-27.

BARAN Paul A.: Büyümenin Ekonomi Politiği (Çev. Ergin GÜNÇE), May Yay., İstanbul 1974.

BAŞTÜRK Efe: "*Bir Kavram İki Düşünce: Foucault'dan Agamben'e Biyopolitikanın Dönüşümü*", Alternatif Politika Dergisi, C. 5, S. 3, Aralık 2013, s. 242-265.

BAUMAN Zygmunt: Modernite, Kapitalizm, Sosyalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik (Çev. F. Doruk ERGUN), Say Yay., İstanbul 2014.

BAUMAN Zygmunt: Ölümlülük, Ölümsüzlük ve Diğer Hayat Stratejileri (Çev. Nurgül DEMİRDÖVEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2000.

BAUMAN Zygmunt: Parçalanmış Hayat Postmodern Ahlak Denemeleri (Çev. İsmail TÜRKMEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2001.

BAUMAN Zygmunt: Siyaset Arayışı (Çev. Tuncay BİRKAN), Metis Yay., İstanbul 2014.

BERKTAY Fatmagül: "*Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak*", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ed. Ayşe BERKTAY HACIMİRZAOĞLU, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 1-11.

BERKTAY Fatmagül: Politikanın Çağrısı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2011.

BERKTAY Fatmagül: Tarihin Cinsiyeti, Metis Yay., İstanbul 2018.

BERKTAY Fatmagül: Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın, Metis Yay., İstanbul 2019.

BİLİŞLİ Yasemin - ÇAKMAK Fatma: "*Michel Foucault'nun Biyo-iktidar Perspektifinden Türkiye'de Gazete Sağlık Haberlerinin Analizi*", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 35, 2019, s. 323-339.

BORA Aksu - ÜSTÜN İlknur: "*Sıcak Aile Ortamı*", Demokratikleşme Sürecinde Kadın ve Erkekler, TESEV Yay., İstanbul 2006, s. 56-64.

BOUTHOUL Gaston: Cihanda Nüfus (Çev. Sabit AYKUT), Tetkitler Serisi, S. 94, Receb Ulusoğlu Basımevi, Ankara 1937.

BOZBEYOĞLU Alanur Çavlin: "*Doğurganlık Kontrolünde Rasyonelliğin Sınırları: Türkiye Kürtaj ve Gebeliği Önleyici Yöntem Kullanımı*", Fe Dergi: Feminist Eleştiri, C. 3, S. 1, Ankara Üniversitesi KASAUM, s. 24-34.

BUĞRA Ayşe: "*Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakarlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal Dayanışma*" (Çev. Ulaş BAYRAKTAR), Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU - Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 47-69.

CALDWELL John C. - CALDWELL Bruce K. - CALDWELL Pat - MCDONALD Peter F. - SCHINDLMAYR Thomas: Demographic Transition Theory, Springer, The Netherlands 2006.

CESUR KILIÇASLAN Seher - IŞIK Toprak: Toplumsal Cinsiyet ve Efsaneden Gerçeğe Türkiye'de Kadın, Nobel Akademik Yay., Ankara 2016.

CHAN C. K.: "*Eugenics On The Rise: A Report From Singapore*", International Journal of Health Services, C. 15, S. 4, 1985, s. 707-712.

COOK R. J. - DICKENS B. M. - BLISS L. E.: "*International developments in abortion law from 1988 to 1998*", American Journal of Public Health, 89 (4), 1999, s. 579-586.

ÇAĞLAR F. İrem: "*Türk Mevzuatı Çerçevesinde Annelik*", Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan içinde, Der. Serpil SANCAR, Koç Üniversitesi Yay., C. 2, İstanbul 2011, s. 915-942.

ÇAKIR Serpil: "*Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi*", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde Der. H. Birsen ÖRS, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 415-475.

ÇAVLİN Alanur - TEZCAN Sabahat - ERGÖÇMEN Banu: "*Kadınların Bakış Açısından Kürtaj*", Nüfusbilim Dergisi, C. 34, S. 1, 2014, s. 51-67.

ÇİĞDEM Ahmet: Aydınlanma Düşüncesi, İletişim Yay., İstanbul 1997.

ÇİĞDEM Ahmet: Bir İmkan Olarak Modernite: Weber ve Habermas, İletişim Yay., İstanbul 2004.

ÇOBAN Funda: "*Bir İnsan Hakkı Olarak Güvenli Kürtaja Erişim*", Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi (2), 2015 Kış, s. 79-112.

ÇOKAR Muhtar: Kürtaj, Babil Yay., İstanbul 2008.

DAVIES Miranda: Üçüncü Dünyada İkinci Cins (Çev. Nesrin ARMAN), Pencere Yay., İstanbul 1982.

ELPEZE ERGEÇ Nüket: *"Kürtaj Haberleri Söyleminde Şiddetin İktidarı",* İlef Dergisi, C. 2, S. 2, 2015, s. 179-201.

ERCAN Fuat: Modernizm, Kapitalizm ve Azgelişmişlik, Bağlam Yay., İstanbul 2012.

ERKMEN Sedef: Türkiye'de Kürtaj, İletişim Yay., İstanbul 2020.

ERYİĞİT BADER Aynur:*"Yahudilik Hristiyanlık ve İslam'da Kürtaj"*, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 2, S. 1, 2019, s. 116-141.

FEDERECI Silvia: Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim (Çev. Öznur KARAKAŞ), Otonom Yayıncılık, İstanbul 2012.

FOUCAULT Michel: Cinselliğin Tarihi (Çev. Hülya Uğur TANRIÖVER), Ayrıntı Yay., İstanbul 2015.

FOUCAULT Michel: Biyopolitikanın Doğuşu: College de France Dersleri (1978-1979) (Çev. Alican TAYLA), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2019.

FOUCAULT Michel: Güvenlik, Toprak, Nüfus: College de France Dersleri (1977-1978) (Çev. Ferhat TAYLAN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2016.

FOUCAULT Michel: Hapishanenin Doğuşu (Çev. Mehmet Ali KILIÇBAY), İmge Kitabevi Yay., Ankara 2017.

FOUCAULT Michel: Toplumu Savunmak Gerekir (Çev. Şehsuvar AKTAŞ), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2011.

GENCEL BEK Mine: "*Ataerkillik, Piyasa ve Mesleki Değerler: Medyada Aile İçi Şiddetin Temsili ve Üretim Pratikleri*", Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan içinde, Der. Serpil SANCAR, Koç Üniversitesi Yay., C. 2, İstanbul 2011, s. 649-677.

GİDDENS Anthony: Modernliğin Sonuçları (Çev. Ersin KUŞDİL), Ayrıntı Yay., İstanbul 2014.

GILMARTİN Mary - WHITE Allen: "*Interrogating Medical Tourism: Ireland, Abortion, and Mobility Rights*", The University of Chicago Press, C. 36, S. 2, 2011, s. 275-279.

GITTINS Diana: Aile Sorgulanıyor (Çev. Tuna ERDEM), Pencere Yay., İstanbul 1985.

GÖZLER Kemal: Hukuka Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa 2013.

GÜMÜŞOĞLU Firdevs: "*Cumhuriyet Döneminin Ders Kitaplarında Cinsiyet Rolleri (1928-1998)*", 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler içinde, Ed. Ayşe BERKTAY HACIMİRZAOĞLU, Tarih Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 101-128.

GÜLER, E. Zeynep: "*Muhafazakârlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa*", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde, Der. H. Birsen ÖRS, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 117-162.

GÜRİZ Adnan: "*Türkiye'de Siyasi Partilerin Nüfus Politikası Konusunda Görüşleri*", AÜHFD, C. 28, S. 1, 1971, s. 13-40.

GÜRKAN Ülker: "*Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları*", AÜHFD, C. 35, S. 1978, s. 381-396.

GÜRSOY Akile: "*Abortion İn Turkey: A Matter Of State, Family Or İndividual Decision*" *Social Science and Medicine*, C. 42, S. 4, 1996, s. 531-542.

HAIVEN Max: Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri: Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler (Çev. Kübra KELEBEKOĞLU), Sel Yay., İstanbul 2018.

HALIMI Gisèle: Hapsedilmiş Kadın (Çev. Feyza TULGA), Broy Yay., 1990.

HARDT Michael - NEGRİ Antonio: Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi (Çev. Barış YILDIRIM), Ayrıntı Yay, İstanbul 2004.

HARDT Michael - NEGRİ Antonio: İmparatorluk (Çev. Abdullah YILMAZ), Ayrıntı Yay., İstanbul 2012.

HATEM Mervat F.: "*19. Yüzyıl Mısır'ında Sağlık Mesleği ve Kadın Bedeninin Denetlenmesi*", Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları içinde (Çev. Necmiye ALPAY), Ed. Madeline C. ZILFI, , Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2000, s. 63-76.

HUBERMAN Leo: Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla (Çev. Murat BELGE), İletişim Yay., İstanbul 2014.

ILLICH Ivan: Sağlığın Gaspı (Çev. Süha SERTABİBOĞLU), Ayrıntı Yay.,İstanbul 1995.

İNCEOĞLU Sibel: Ölme Hakkı, Ayrıntı Yay., İstanbul 1999.

JOHNSON L. S. M.: "*Kürtaj: Ahlaki Perspektifler*" (Çev. Kamuran TIBIK), Dini Araştırmalar Dergisi, C. 14, S. 39, Temmuz - Aralık 2011, s. 139-160.

KABASAKAL BADAMCHI Devrim: "*Abortion and Public Reason in Turkey: A Normative Evaluation of the Discourses of AKP and CHP*", Turkish Studies içinde, 15:1, 2014, s. 45-61.

KAPANİ Münci: Politika Bilimine Giriş, Bilgi Yay., Ankara 2011.

KENNEDY Paul: Yirmi Birinci Yüzyıla Hazırlanırken (Çev. Fikret ÜÇGAN), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1996.

KESGİN Hafsa: İslam Hukukunda Kürtaj, Kitâbî Yay., İstanbul 2018.

KIŞLALI Ahmet Taner: Siyaset Bilimi, İmge Kitabevi Yay., İstanbul 2008.

KOÇAKGÖL Muhammet: *"AİHM'nin Kürtajla İlgili Kararlarındaki Etkililik İradesi ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi"*, Ankara Barosu Dergisi, C. 76, S. 3, 2018, s. 223-249.

KOLOŞ Umut: Foucault, İktidar ve Hukuk: Modern Hukukun Soybilimi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2016.

KONAN Belkıs: *"Osmanlı Devletinde Çocuk Düşürme Suçu"*, AÜHFD, C. 57, S. 4, 2008, s. 319-335.

KOSELLECK Reinhart: İlerleme (Çev. Mustafa ÖZDEMİR), Dost Kitabevi Yay., Ankara 2007.

KOYUNCU Emre: *"Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu"*, Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri içinde, C. 2, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 21-60.

KUÇURADİ İoanna: İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, Türkiye Felsefe Kurumu Yay., Ankara 2011.

LEMKE Thomas: Biyopolitika (Çev. Utku ÖZMAKAS), İletişim Yay., İstanbul 2017.

MACKINNON Catharine A.: Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru (Çev. Türkan YÖNEY - Sabir YÜCESOY), Metis Yay., İstanbul 2015.

MALTHUS Thomas R.: Nüfus İlkesi (Çev. Çağla TAŞKIN), Pinhan Yay., İstanbul 2017.

MARKOWITZ Sally: "*Abortion and Feminism*", Social Theory and Practic, C. 16, S. 1, 1990, s. 1-17.

MCELROY Wendy: "*Kürtaj: Ahlaki Bir Bataklık*" (Çev. Ayşe KAYA FIRAT), Liberal Düşünce Dergisi, S. 67, 2012, s. 7-9.

MESZAROS Istvan: Toplumsal Denetimin Zorunluluğu (Çev. Mustafa KÜPÜŞOĞLU), Ayraç Yay., Ankara 1996.

OJAKANGAS Mika: *"Platon'un Devlet Irkçılığı: Biyopolitikanın Tarihini Yeniden Okumak"* (Çev. Onur KARTAL), Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri içinde, C. 1, NotaBene Yay., İstanbul 2017, s. 27-48.

ÖRS H. Birsen: "*İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak*", 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler içinde, Der. H. Birsen ÖRS, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2014, s. 5-45.

ÖZAYDINLIK Kevser: "*Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim"*, Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, S. 33, 2014, s. 93-112.

ÖZBAY Ferhunda: Aile, Kent ve Nüfus, İletişim Yay., İstanbul 2017.

ÖZBEN Mevlüt: Kutsallıkların Ölümcül Sıçrayışı: Yapay Kutsallıklar, Kadim Yay., Ankara 2012.

ÖZBUDUN Sibel: 8 Mart'tan 8 Mart'a mı ?, Diyalektik Yay., İstanbul 1995.

ÖZBUDUN Sibel: Kadınlar: İslam, AKP ve Ötesi, Ütopya Yayınevi, Ankara 2016.

ÖZCAN Mehmet Tevfik: Modern Toplum ve Hukuk Devleti, Tekin Yay., İstanbul 2018.

ÖZENÇ Berke: Hukuk Devleti: Kökenleri ve Küreselleşme Çağındaki İşlevi, İletişim Yay., İstanbul 2014.

ÖZGÜLER Cevahir - YARAR Betül: "*Neoliberal Body Politics: Feminist Resistance and the Abortion Law in Turkey*", Ed. W. HARCOURT, Bodies in Resistance içinde, London, 2017, s. 133-161.

ÖZMAKAS Utku: Biyopolitika: İktidar ve Direniş, İletişim Yay., İstanbul 2019.

ÖZMAKAS Utku: "*Hardt ve Negri: Biyopolitikanın Kurucu Uğrağı*", Foucault'dan Günümüze Biyopolitikanın İzdüşümleri içinde, C. 2, NotaBene Yay., İstanbul 2018, s. 167-192.

ÖZPINAR Saliha - ALTIPARMAK Yağmur: "*Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet ve Kadın Sağlığı*", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN - Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 237-260.

ÖZTEKİN Ali: Siyaset Bilimine Giriş, Siyasal Kitabevi, Ankara 2007.

PARMAKSIZ Pınar Melis Yelsalı: Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar 1839'dan Günümüze, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2017.

PIERSON Christopher: Modern Devlet (Çev. Dilek HATTATOĞLU), Çiviyazıları Yay., İstanbul 2000.

PLATON: Devlet (Çev. Sabahattin EYÜBOĞLU - M. Ali CİMCOZ), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2017.

PLATON: Yasalar (Çev. Candan ŞENTUNA - Saffet BABÜR), Kabalcı Yay., İstanbul 2007.

POGGI Gianfranco: Çağdaş Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul 2011.

POGGI Gianfranco: Devlet Doğası, Gelişimi ve Geleceği (Çev. Aysun BABACAN), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul 2016.

RAMAZANOĞLU Caroline: Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri (Çev. Mefkure BAYATLI), Pencere Yay., İstanbul 1998.

SALGIRLI Sanem Güvenç: "*Eugenics fort he Doctors: Medicine and Social Control in 1930s Turkey*", Journal Of The History Of Medicine And Allied Sciences, C. 66, S. 3, 2010, s. 281-312.

SALUK Seda: "*Üreme Politikaları Üzerine Bazı Notlar: Sağlıkta Dönüşüm Programı, Aile Hekimliği ve Gebliz Sistemi*", Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar, S. 24, 2014, s. 23-38.

SANCAR Serpil: Erkeklik: İmkânsız İktidar, Metis Yay., İstanbul 2013.

SAYAR Tansu - ÖZTÜRK Yasemin Kılıç: "*Türkiye'de Uygulanan Kürtajda Eşin Rızasını Alma Zorunluluğu ve Amerikan Yargısından Bir Örnek: Planned Parenthood of Southeastern Pennsylvania v. Casey Kararı*", DEÜHFD, C. 20, S. 1, 2018, s. 321-349.

SAYGILI Abdurrahman: "*Yaşam Hakkı Üzerine Düşünceler*", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 10, S. 2, 2019, s. 539-547.

SEARLE G. R.: "*Eugenics and politics in Britain in the 1930s*", Annals of Science, C. 36, S. 2, 1979, s. 159-169.

SEMİZ Yaşar: "*1923-1950 Döneminde Türkiye'de Nüfusu Arttırma Gayretleri ve Mecburi Evlendirme Kanunu (Bekârlık Vergisi)*", Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S. 27, 2010, s. 423-469.

SEZGİN Deniz: Tıbbileştirilen Yaşam Bireyselleştirilen Sağlık, Ayrıntı Yay., İstanbul 2011.

SEZGİN Deniz: "*Toplumsal Cinsiyet Perspektifinde Sağlık ve Tıbbileştirme*", Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, C. 18, S. 1, 2015, s. 153-186.

STEVENS Jacqueline: Devletin Yeniden Üretimi (Çev. Abdullah YILMAZ), Ayrıntı Yay., İstanbul 2001.

ŞAFAK Ayşe Aydın: Feminist Bir Bakışla Türk Aile Hukukunda Kadın Bedeni, On İki Levha Yay., İstanbul 2014.

ŞEN Y. Furkan: "*Yaşam Hakkı: İdam, Kürtaj, Ötenazi ve Siyasal Sorumluluk*", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 19, S. 2, 2015, s. 1-26.

ŞENEL Alaeddin: Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yay., Ankara 1970.

ŞEŞEN Elif - ÜNALAN Duygu: "*Kürtaj Yasası İle İlgili Haberlerin Ulusal Basında Çerçevelenmesi: Hürriyet, Evrensel ve Yeni Şafak Örneği*", Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi, 2 (1), s. 53-66.

ŞİŞMAN Nazife: Emanetten Mülke, İz Yay., İstanbul 2018.

ŞİŞMAN Nazife: Global Konferanslarda Kadın Politikaları, İz Yay., İstanbul 1996.

TANER Şafak: "*Toplumsal Cinsiyet Açısından Sosyal Politikalar*", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN - Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 17-38.

TANERİ Gökhan: Uygulamadan Örnek Hükümlerle Türk Hukukunda Hekim Ceza Sorumluluğu, Bilge Yayınevi, İstanbul 2014.

TANNAHILL Reay: Tarihte Cinsellik (Çev. Sinem GÜL), Dost Kitabevi Yay., Ankara 2003.

TAYLOR Charles: Modernliğin Sıkıntıları (Çev. Uğur CANBİLEN), Ayrıntı Yay., İstanbul 2017.

TEKELİ Şirin: "*1980'ler Türkiyesi'nde Kadınlar*", 1980'ler Türkiyesi'nde Kadın Bakış Açısından Kadınlar içinde, Der. Şirin TEKELİ, İletişim Yay., İstanbul 2011, s. 15-46.

TEKİN Mustafa: Kutsal Kadın ve Kamu, Açılımkitap, İstanbul 2004.

TELLİ Pınar - CESUROGLU Tomris - TANIK Feride Aksu: *"How Do Pronatalist Policies Impact Women's Access to Safe Abortion Services in Turkey?"*, International Journal of Health Services, 49 (4), 2019, s. 799-816.

TEZCAN Sabahat: "*Türk Kadınının Sağlık Sorunları*", Türk Toplumunda Kadın içinde, Der. Nermin ABADAN UNAT, Türk Sosyal Bilimler Derneği Yay. Ankara 1979, s. 73-88.

TİMİSİ Nilüfer - GEVREK Meltem Ağduk: "*1980'ler Türkiyesi'nde Feminist Hareket: Ankara Çevresi*", 90'larda Türkiye'de Feminizm içinde, Der. Aksu BORA - Asena GÜNAL, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 13-39.

TİMURTURKAN Meral: "*Annelik, Söylem ve İktidar*", SDÜ Fen - Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 47/2, Ekim 2019, s. 64-78.

TİRYAKİOĞLU Bilgin - ÖZTÜRK Necla: "*Türkiye'nin Taraf Olduğu Bazı Uluslararası Sözleşmeler Çerçevesinde Kadın*", Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Sağlığı içinde, Ed. Ayşe AKIN - Saliha ÖZPINAR, Nobel Yay., Ankara 2018, s. 323-345.

TOKSÖZ Gülay: "*Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği*", Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın içinde, Der. Saniye DEDEOĞLU - Adem Yavuz ELVEREN, İletişim Yay., İstanbul 2012, s. 103-126.

TURNER Bryan S.: Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi (Çev. Ümit TATLICAN), Sentez Yay., Bursa 2011.

TÜSİAD: Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, Haz. Cem BEHAR, Oğuz IŞIK, Murat GÜVENÇ, Sema ERDER, Hakan ERCAN, İstanbul 1999.

WEBER Max: Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu (Çev. Milay KÖKTÜRK), BilgeSu Yay., Ankara 2013.

WIESNER - HANKS Merry E.: Erken Modern Dönemde Avrupa 1450 - 1789 (Çev. Hamit ÇALIŞKAN), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2009.

YALÇIN SANCAR Türkân: Türk Ceza Hukukunda Kadın, Seçkin Yay., Ankara 2013.

YILDIRIM Adem: "*Hannah Arendt'te Biyopolitika Düşüncesi"*, Biyopolitika: Platon'dan Arendt'e Biyopolitikanın Felsefi Kökenleri içinde, Ed. Onur KARTAL, C. 1, NotaBene Yay., İstanbul 2017, s. 267-298.

YILDIRIM Merve - ÜNAL REŞİTOĞLU Halime: "*Özneden Nesneye İtilme: Kadın Deneyimi Olarak Kürtaj*", Akdeniz Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi, C. 1, S. 3, 2020, s. 102-128.

YILDIRIM Sait: "*Hak, Cinayet ve Politika Üçgeninde Kürtaj Hakkı*", Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, Kadın Çalışmaları Özel Sayısı, C. 19, S. 42, 2018, s. 55-76.

YILMAZ Murat: Türkiye'nin Değişen Nüfus Yapısı, Çantay Yay., İstanbul 2016.

YILMAZ Volkan: "*Türkiye'de Cinsel Sağlık Politikaları ve Haklar*", Bugünün Distopyası, Cogito Dergisi, Yapı Kredi Yay., S. 90, 2018, s. 221-230.

YURTCAN Erdener: Türk Hukukunda Kürtaj ve Uygulaması, Kazancı Hukuk Yay., İstanbul 1984.

YUVAL - DAVIS Nira: Cinsiyet ve Millet (Çev. Ayşin BEKTAŞ), İletişim Yay., İstanbul 2014.

YUVAL - DAVIS Nira: "*National Reproduction and 'the Demographic Race' in Israel*", Dem Women Nation State içinde, Ed. Yuval-Davis N. vd., Londra 1989.

ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR

AKBAŞ Gökşen: "*Avrupa Birliği Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Stratejisi*." Avrupa Birliği Bakanlığı, 2010, https://silo.tips/download/tc-ba-bakanlik-avrupa-b-rl-genel-sekreterl-sosyal-blgesel-ve-yeniliki-politikala-4 (Erişim Tarihi: 27.11.2020).

DEMİR Esra: "*Kürtaj Hak Olursa Karar Kadınlara Kalır mı?",* http://www.amargidergi.com/yeni/?p=397 (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

ERÇEL Kenan: "*ABD'ye Özgü Kavramlar Sözlüğü: Yaşam Yanlısı, Tercih Yanlısı (Pro-Life, Pro-Choice)*", https://birikimdergisi.com/haftalik/8933/abdye-ozgu-kavramlar-sozlugu-yasam-yanlisi-tercih-yanlisi-pro-life-pro-choice (Erişim Tarihi:14.11.2020).

GÖZAYDIN İştar: "*Kürtaj ve yaşam hakkı*", http://www.altust.org/2013/06/kurtaj-ve-yasam-hakki/ (Erişim Tarihi:14.11.2020).

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf (Erişim Tarihi: 08.12.2020).

İnsani Gelişme Raporu, 2007/2008, https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/library/human_development/human_development_report_2007-2008.html (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

“Jane’in Hikâyesi”: https://www.5harfliler.com/janein-hikayesi/ (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW): https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/belge/uluslararasi_belgeler/ayrimcilik/CEDAW/CEDAW_Sozlesmesi_ve_Ihtiyari_Protokolu.pdf (Erişim Tarihi:15.11.2020).

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi): https://rm.coe.int/1680462545 (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Çalışmaları Merkezi: “*Yasal Ancak Ulaşılabilir Değil: Türkiye’deki Devlet Hastanelerinde Kürtaj Hizmetleri*”, Ekim 2016, https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/inlinefiles/K%C3%BCrtaj%20Hizmetleri%20Raporu.pdf (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

Kadir Has Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Ve Kadın Çalışmaları Merkezi: “*Yasal Ancak Ulaşılabilir Değil: Türkiye’deki Devlet Hastanelerinde Kürtaj Hizmetleri*”, Kasım 2020, https://gender.khas.edu.tr/sites/gender.khas.edu.tr/files/docs/2020-12/2020-kurtaj-arastirmasi-raporu.pdf (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

KALECİ Ahmet Ozan - METE Çınar - ÜNAL Cansu - YILDIRIM Alperen Kutay: Danışmanı: Rıfat Vedat Yıldırım, *“1983 Tarihli “Rahim Tahliyesi ve Strelizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük”ün Hazırlanmasındaki Tarihsel Süreç*”, http://tip.baskent.edu.tr/kw/upload/464/dosyalar/cg/sempozyum/ogrsmpzsnm15/15.P14.pdf (Erişim Tarihi:18.11.2020).

KARAÖMERLİOĞLU M. Asım: *“Türkiye’de Kürtajın Kısa Tarihi”*, https://bianet.org/bianet/bianet/139903-turkiye-de-kurtajin-kisa-tarihi (Erişim Tarihi:22.11.2020).

Pekin Deklarasyonu: https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/pekin.pdf (Erişim Tarihi:15.11.2020).

Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük: https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18255.pdf (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

1593 Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1489.pdf (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1963, https://sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1962-1967.pdf (Erişim Tarihi:14.11.2020).

https://t24.com.tr/haber/kurtaj-turizmi,209729 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://tr.euronews.com/2019/12/11/polonya-yurt-disinda-kurtaj-yaptirmak-isteyenler-icin-alo-yardim-hatti-kuruldu (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://tr.euronews.com/2020/01/23/trump-abd-tarihinde-kurtaj-karsiti-eyleme-katilan-ilk-baskan-olacak (Erişim Tarihi: 07.12.2020).

https://tr.sputniknews.com/avrupa/201911291040721133-slovakyadan-tepki-ceken-tasari-kurtaj-olmak-isteyen-kadinlar-ultrason-goruntulerini-izlemeye/ (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://www.akparti.org.tr/parti/parti-programi/ (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

https://www.amnesty.org.tr/icerik/elbise-askilariyla-kurtaj-yapan-kadinlar (Erişim Tarihi: 07.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44194982 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44263907 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46562345 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-41008549 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37722177 (Erişim Tarihi:05.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48276617 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43667414 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-45808960 (Erişim Tarihi 14.11.2020).

https://bianet.org/bianet/kadin/201598-papa-francis-ten-kurtaj-yorumu-kiralik-katil-tutmak-gibi (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

https://www.catlakzemin.com/alman-yasalari-kurtaj-hakkini-degil-kurtaj-yasagini-onceliyor/ (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/bakanliktan-kurtaj-turizmine-yasak-361184 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://www.dw.com/tr/polonyada-k%C3%BCrtaj-yasa%C4%9F%C4%B1-protesto-ediliyor/a-55377823 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.dw.com/tr/abdnin-en-sert-k%C3%BCrtaj-yasas%C4%B1-kabul-edildi/a-43629936 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.dw.com/tr/abd-se%C3.%A7imlerinde-g%C3%BCndemi-belirleyen-be%C5%9F-konu/a-55462412 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.dw.com/tr/brezilyada-10-ya%C5%9F%C4%B1ndaki-%C3%A7ocu%C4%9Fa-k%C3%BCrtaj-tart%C4%B1%C5%9Fmas%C4%B1/a-54611331 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://www.dw.com/tr/abdde-tecav%C3%BCz-ve-ensestte-istisna-%C3%B6ng%C3%B6rmeyen-k%C3%BCrtaj-yasas%C4%B1/a-48740831 (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

https://www.equalitynow.org/forced_pregnancy (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

https://www.guttmacher.org/report/abortion-worldwide-2017 (Erişim Tarihi:22.11.2020).

https://www.haberturk.com/iskocya-dan-kuzey-irlandali-kadinlara-ucretsiz-kurtaj-servisi-1705650 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ispanyada-kurtaj-turizmi-projesi-basliyor-26195839 (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-en-az-uc-cocuk-dogurun-8401981 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/saglik/dusuk-yaptiran-ilaca-yasak-isyan-ettirdi-21444503 (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

https://www.law.cornell.edu/wex/forced_pregnancy (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

https://www.mepanews.com/hindistanin-acimasiz-duzeni-kast-sistemi-14563h.htm (Erişim Tarihi: 19.11.2020).

Bkz. https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-kurtaj-bir-cinayettir-1545254 (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-neden-3-cocuk-istedigini-acikladi-1650260 (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

https://www.morcati.org.tr/attachments/article/371/kamu-hastaneleri-kurtaj-uygulamalari-arastirma-raporu.pdf , (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/12-eylul-urunu-kurtaj-tartisilsin,yQajBbV_v0qVFjGJdXSRpQ (Erişim Tarihi: 22.11.2020).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-is-isten-gecmeden-en-az-3-cocuk,ZEQhCeWHVkS06lEDhd72Ng (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.trthaber.com/haber/gundem/basbakan-her-kurtaj-bir-uluderedir-42333.html (Erişim Tarihi: 04.12.2020).

https://www.yeniakit.com.tr/haber/batinin-nufus-oyunu-363775.html (Erişim Tarihi: 05.12.2020).

https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-bizi-yillarca-dogum-kontroluyle-aldattilar-191718h.htm (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/1998/10/27/the-shooting-of-dr-slepian/b963a8bd-4097-4249-b524-a1edb0245559/ (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

https://www.who.int/about/who-we-are/constitution (Erişim Tarihi:15.11.2020).

KARARLAR

Case of A,B,C v. Irland, No:25579/05 (2010), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-163188 (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Case of Tysiac v. Poland, No:5410/03 (2007) http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-142003 (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Case of R.R. v. Poland, No:27617/04 (2011), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-104911 (Erişim Tarihi: 18.01.2021).

Case of Vo v. France, No:53924/00 (2004), http://hudoc.echr.coe.int/tur?i=001-61887, (Erişim Tarihi: 12.12.2020).

Doe v. Bolton, 410 U.S. 179 (1973), https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/410/179.html (Erişim Tarihi: 14.11.2020).

Planned Parenthood v. Casey, 505 U.S. 833 (1992), http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57600 (Erişim Tarihi: 10.12.2020).

Roe v. Wade, 410 U.S. 113 (1973), https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/410/113.html (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

ÖZET

Kürtaj; hukuk, tıp, felsefe ve din ve birçok teorinin kesişim kümesinde tartışılan bir konudur. Kürtaj hakkının tarihsel süreçteki değişimine yer verilirken amaçlanan husus, kürtajın hangi şartlar altında ve nasıl biyopolitik bir mesele olduğudur. Beden ve nüfus üzerinde yürütülen politikaların anlaşılmasında önem arz eden biyopolitika; sağlık, hastalık, göç, doğurganlık ve benzeri birçok yaşamsal süreçte kendini göstermektedir.

Biyopolitika kavramının kuramsal temellerinden Michel Foucault'nun eserleri perspektifinde bahsedilecektir. Kuramsal anlatımının yanı sıra çalışmada biyopolitikanın günümüzde pratikteki yansımaları ve iktidar odakları incelenecek; ancak bu uygulamalardan sınırlılık kapsamında sadece nüfus-beden bağlamında kürtaj politikaları üzerinde durulacaktır. Son olarak ataerkil sistemin ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin hakkın kullanımındaki etkisine ve biyopolitika düzlemindeki söylemlerde nasıl yer aldığına yer verilerek eleştirel bir bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Biyopolitika, Foucault, Kürtaj, İktidar, Kadın, Hak, Nüfus, Beden.*

ABSTRACT

Abortion is a controversial issue at the ınterseciton of law, medicine, philosophy and religion, and the many theories. The purpose aimed while focusing on the right to abortion is under what circumstances and how the abortion became a biopolitical issue. Biopolitics, which carries great importance in the process of understanding the policies carried out on the body and population, shows itself also in health, illness, migration and other vital subjects.

Theoretical foundations of the concept of biopolitics will be discussed through the perspective of Michel Foucault's works. In addition to its theoretical expression, the current reflections of biopolitics in practice and power centers will be examined. However, within limited subject selection, only abortion policies in the context of population and body will be emphasized. Finally, the impact of the patriarchal system and gender inequality on the exercise of the right will be discussed and a critical perspective will be presented by including how these are included in biopolitical practices.

Keywords: *Biopolitics, Foucault, Abortion, Power, Woman, Rights, Population, Body.*